

ЖУМАҚУЛ ҚУРБОНОВ

ЧОРРАҲА

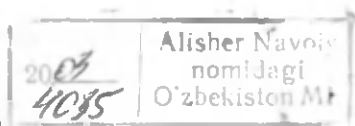
ТОШКЕНТ «МАЪНАВИЯТ» 2003

Кўлингизда Жумакул Курбоновнинг «Чорраҳа» номли китоби. Муаллифнинг китобни бундай номлашида чуқур рамзий маъно бор. Йўллар тугашган жой чорраҳа деб аталади.

Баҳорда айни тўл олинаётган пайтда Каландар чўпонни йиғилишга чақиривади. Оқибатда отарда фалокат юз бериб, эндигина 17 ёшга тўлган ўғли касалхонага тушиб вафот этади. Вилоятдан қайтаётган хўжалик раиси бу машъум хабарни йўлда эшитилади. Машина бир томони қишлоқ, бошқа томони хўжалик меҳмонхонасига элтвучи чорраҳага етганда секинлашади. Унга инсонийлик, чапга нафс йўли... Усмир йиғит ўлимига маълум маънода сабабчи бўлган раиснинг қайси йўлга бурилишини эса китобни ўқиб чиққач, билиб оласиз.

Ёзувчининг «Сени кўмсайман» номли қиссаси инсон тақдир, инсоний муносабатлар ҳақида. Муаллиф қаҳрамонларининг пок севгисини меҳр ва самимият билан тасвирлайди.

«Чорраҳа» Сизга яхши ҳамроҳ, зериктирмайдиган суҳбатдош бўлиб қолади, деган умиддамиз.

К80

Курбонов, Жумакул.

Чорраҳа: /Тўплам/.—Т.: «Маънавият», 2003. — 128 б.

ББК 84(5У)6

* * *

Жумакул Курбонов кўп йиллардан бери ижод қилади. Қатор ҳикоя ва қиссалари чоп этилган.

Адибнинг янги асарларини кизиқиш ва қониқиш билан ўқидим. Уларда реал, мураккаб ҳаётнинг акс-садоси кўриниб туради.

Жумакул Курбонов ҳикояларида ўқувчининг қалбини ҳаяжонга соладиган, катта маънавий озик бера оладиган жиҳатлар кўп. Асар қаҳрамонлари ўз характериға, ботиний куч ва иродаға эға бўлган ориятли кишилар. Ёзувчи уларни меҳр билан тасвирлар экан, қаҳрамонларнинг қайғусию севинчини ўқувчи билан баҳам кўришға интилади. Бу эса ҳикоялар руҳиятидағи самимиятни ошириб, уларнинг ўқишли чиқишини таъминлаган. Ёзувчи асарларида ҳаёт маъниқини билан ўз олдига қўйган бадиний мақсад маъниқини бир-бириға уйғулаштириб, уларни бир меъёрда ушлаб туради, ҳаёт воқеаларини шунчаки баён қилиб кетавериш йўлидан эмас, уларнинг мазмун-моҳиятиға тереғи назар ташлаш ва тасвирлаш йўлидан боради. Табиий тасвирлар, жонли характерлар китобхоннинг хотирасида узок сақланиб қолади. Жозибали ва такрорланмас феъл-атворларға эға бўлган қаҳрамонлар сиймосини, маънавий бойлигини ёритишға интилади, турли тонфадағи инсонлар характерини маҳорат билан тасвирлайди. Тўпلامдан ўрин олган қисса изчил ривожланувчи, кизиқарли сюжети билан эътиборни тортади. Жумакул Курбоновнинг такдим эғилаётган асарлари китобхонларимизда яхши таассурот колдиришиға ишонаман.

Ўткир ҲОШИМОВ,
Ўзбекистон Халқ ёзувчиси

СЕНИ ҚЎМСАЙМАН

(кисса)

Редакциянинг нимқоронғи узун йўлаги охиридаги зинаюя олдида уч-тўрт шинаванда билан чекиб, кулишиб турардик. Шу пайт оёғи узун, малласоч котибанинг чийиллаган овози эшитилди:

– Саломов! Сало-о-омов!! Сизни катта йўқлаяпти! Тез!

– Ана, навбат сенгаям етди! Чоп тезроқ, бўлмаса мингиллаб жонингни олади, – деди сигаретни паға-паға тутунга айлантирганча спорт шарҳловчиси, ўзим спортчиларга ўхшаб юрадиган Ойбек, – сенга неча марта айтдим, олдин материални топшириб қўйиб кейин чеккин, деб.

Уларнинг ҳазил-хузул гаплари остида қабулхонага қараб кетдим.

– Келинг, ўтиринг, – деди муҳаррир Жобир ака ўз одати бўйича мингиллаган паст товушда. – Биласизми, шанба куни кимнинг юбилеи бўлади? – у катта кўзойнаги остидан бақрайиб тикилди. Жаҳлим кўзиб кетди. Нега энди шаҳарда ким юбилей ўтказса, албатта мен билишим керак?! Э. ўргилдим...

– Билмайман, – дедим бир оз кўрсроқ оҳангда.

– Ана шунақа, катта бир газетада маданият бўлимининг мудири! Кимсан халқ артисти Олимжон Ҳакимовнинг юбилеи бўлишини билмайди. Ҳолбуки, бутун республика унинг тўйини нишонлашга тайёргарлик кўряпти. – У қоникмиш билан гапирарди. Жобир аканинг феъли шунақа. Унингча, редакцияда ҳеч ким ундан ўтолмаслиги керак. Билимдаям, маҳоратдаям, журналистга хос тезкорликдаям! У ёш ходимларнинг шундай нозик жойидан ушлаб олиб кейин эзгилашни яхши кўради. – Шундай қилиб, бугун чоршанба, – соатига қараб олди, – соат ўн бирдан йигирма дақиқа ўтди. Олимжон Ҳакимов ҳақидаги материал пайшанба куни соат уч яримда столим устида бўлсин. Тушунарлими, ўртоқ Саломов?!

Мен бош иргадим.

– Мана унинг уй телефони. – У бир парча қоғозга шошилиб ёзилган телефон рақамларини берди. – Боринг, ишга киришинг.

Индамай кўлимдаги қоғозчани ғижимлаганча йўлакка чикдим. Энди шинаванда оғайниларим сигаретларини чекиб бўлиб, ҳаммаси ўз ўрнига кетганди. Тушликкача ҳали ярим соатдан кўпроқ вақт бор. Нима қилсам экан? Анави Олимжон Ҳакимов дегани юбилей қилмоқчи экан, сал олдинроқ хабар берса ўлкаси тушардимми? Хонага кириб телефон гўшагини кўтардим. Жобир ака берган рақамларни истамайгина териб, кутиб турдим. У томондан бир аёл киши кўтарди.

– Ассалому алайкум, опа, менга Олимжон ака керак эдилар.

– У кишининг сал товлари қочиб қолганди. Нима эди, зарурми жудаям?

– Мен газетаданман. Юбилейларига мақола тайёрламоқчийдим. Агар бугун гаплашмасам, юбилейгача улгура олмайман.

– Ҳа, агар ундоқ бўлса, майли, ҳозир чақираман.

Телефон анчагина жим қолди. Бир оздан сўнг эркак кишининг овози келди:

– Эшитаман?

– Олимжон ака. Мен газетанинг маданият бўлими мудрири Одил Саломовман. Сиз билан учрашмоқчи эдим. Нима дейсиз?

– Ҳа, Одилжон, сизнинг ўзингизни танимасам ҳам мақолаларингизни ўқиб тураман. Биласизми, янгангиз дўхтир. Озгина шамоллаб қолганмизми, кўчага чиқишга рухсат бермай кўйди. Уйда ётиб унинг нинасига бардош бериб турибман. Агар йўқ демасангиз уйга кела қолинг. Тушликни ҳам уйда бирга қиламиз. Янгангиз хурсанд бўлади. Келаверинг, уйда гаплашамиз хоҳлаганча.

У манзилини айтди ва тушликка келишни қайта-қайта тайинлади. Уйи редакциядан унча узоқ эмас, бор-йўғи уч бекат нарида экан. Мен кийиндим-да, ташқарига чикдим. То унинг уйига боргунча ёзилажак мақола ҳақида ўйлаб бордим. Мен, албатта, мақолани бошқача ёзаман, унинг болалиги тўғрисида, унинг илк устози тўғрисида озгина ёзаману, қолган ҳаммасига санъат ҳақидаги фикрларини бераман. Унинг ички дунёсини очаман, деб ўйладим. Э, йўқ, Жобир ака бунга кўнмайди. Мен сенга юбилейга бағишлаб мақола ёки суҳбат тайёрла десам, сен бир кучоқ алмайи-алжайи абстракт гапларни олиб келибсан-ку, деб шовқини солади.

Шундай фикрлар оғушида манзилга етиб келганимни ҳам сезмай қолибман. Каттагина нақшинкор дарвоза ёнидаги кўнғироқ тугмасини босдим. Ичкаридан аёл кишининг «ҳозир» деган овози ва шипиллаб юриб келаётган шиппак товуши эшитилди. Эшикни 45-50 ёшлар чамасидаги чехраси очик, хушсурат аёл очди.

– Киринг, – деди у жилмайиб. – Олимжон акангиз сизни кутаятгилар.

У чакқонлик билан дарвозахонанинг ёнбошидаги уйга бошлади. Бежиримгина хонанинг бурчагида катта пианино, деворга турли мусиқа асбоблари осиб қўйилган, иккинчи бурчақда эса катта жавон китоблар ва фотосуратлар билан лик тўла. Диванда ёнбошлаб ётган ҳофиз мени кўриб очик чеҳра билан пешвоз чиқди.

– Келинг, Одилжон, келинг, – деди дилкашлик билан, кейин хотинига ўғирилди. – Гулсара, мана, шу укангиз Одил Саломов бўладилар. Бизга ўхшаган артистлар ҳақида кўп ёзадиган киши. Эсладингизми, анави машҳур ҳофиз ҳақида китоб ҳам чиқарганлар. «Юрак садоси» деган. Ана, жавондаги иккинчи қаторда турибди.

Гулсара опа жавондан қорамтир муқовали китобимни олди.

– Ҳа, тўғри, Одил Саломов, – опа менга бир муддат хайрат ва ҳавас билан боқди. Кейин эса ўртадаги катта столнинг устига оппоқ дастурхонни ёзди. Бир зумда унинг устига дунёнинг нозу неъматларини уйиб ташлади.

Олимжон ака мени дастурхонга таклиф қилди.

– Энди, Одилжон, аввал таом, баъдаз калом деган гап бор. Олдин чой-пой ичиб олайлик, кейин гаплашаверамиз-да, нима дедингиз?!

Биз бир пиёла чой ичмасимиздан Гулсара опа лаганда буғи чиқиб турган паловни олиб келиб қўйди.

– Оҳ, оҳ, бунинг ҳидидан тўйиб қолади-ку одам, – деди Олимжон ака хотинига қараб жилмайганча. – Энди бу ошдан олдин озроққина олсак қандай бўларкан, хоним? Уйимизга шундай одам меҳмон бўлиб келса-ю, озроқ қуймасак яхши бўлмас.

Гулсара опа жавондан битта шиша ва чиройли қадахчаларни олиб, артиб-артиб столга келтириб қўйди.

– Кўйинг, Олимжон ака, менга тўғри келмайди. Ишшаман, – дедим-у, редакцияга маст ҳолда боришни ва Жобир аканинг жиғибийрони чиқишини кўз олдимга келтирдим.

– Мен ҳам ичишга жа унчаям ишқибоз эмасман, ука. Кейин озиб-ёзиб бир келдингиз, туя сўйиб чақирсаям келмайдиган одамсиз, қолаверса, бу ўлгурдан битта ичгандан кейин одам очилиб-рок суҳбатлашади-да, нима дедингиз?!

Олимжон аканинг негадир ичгиси келаётганини сездим ва унча қаршилиқ қилиб ўтирмадим: «Нима бўлса бўлар».

Олимжон ака шишани очиб қадахларни тўлдирди.

– Қани олинг, ука, кечирасиз, неча ёшдасиз?

– Йигирма тўққизга ўтдим.

– Ҳа, Одилжон, анча ёш экансиз. Ҳали бизга ўхшаб юбилейларнинг анчасини кўриб юринг. Олдик.

Гулсара опа чойнак кўтариб кирганида биз анчагина кизишиб, ошни ҳам лакқос тушириб бўлгандик. Опа бир зумда ёшига хос бўлмаган чаққонлик билан бўшаган идишларни йиғиштириб олди.

Мен Олимжон аканинг қаерда туғилгани, қайси ўқув юртини тугатгани, қачон унвон олгани-ю, қачон лауреат бўлгани каби биз газетачиларнинг тили билан айтганда «факт»ларни ён дафтарчамга тушириб бўлгач, у билан бемалол суҳбатлаша бошладим.

Олимжон ака тоғ бағридаги олис бир қишлоқда туғилибди. Илмга чанқоқ, айниқса адабиётни яхши кўраркан. Шу орада мактабларига янги мусиқа ўқитувчиси келибди-ю, ундаги иқтидорни кашф этибди. Сендан катта ҳофиз ёки бастакор чиқади, дебди. Ўша мусиқа ўқитувчиси уни санъатга етаклаб олиб кибди.

Олимжон ака ўрнидан туриб жавон ёнига борди ва ундан каттагина фотосуратни олиб менга узатди.

– Мана шу киши Шерали ака бўлади.

Мен фотосуратни олиб кўз югуртирдим. Фотосурат кўп йил олдин туширилгану кейин катталаштирилган шекилли, анчагина хира эди. Унда тор ушлаб турган Олимжон ака ва унинг ёнида кексароқ киши турарди.

– Шу одам менинг устозим бўладилар, – деди Олимжон ака бир оз маънос тортиб, – беш йил бўлди вафот этганларига. У кишини биз Шерали ака дердик. Қишлоғимизда бир йилча мусиқа ўқитувчиси бўлиб юрганлар. Менга рубоб чалишни, қўшиқ айтини сирларини шу домламиз ўргатганлар. Бу суратнинг тарихи қизиқ бўлган. Домла қишлоқдан кетаётиб ўзларининг адресларини қолдиргандилар. Мен уни йўқотиб қўйдим. Шу билан ёшлик давримда домлани кидириб топмадим. Кейин бундан олти йил олдин чўлдаги туманга тўйга бордик. Сахнага чиқиб қўшиқ айтаётганда, одат бўлиб қолган, даврадаги одамларни кузатаман, уларнинг қўшиққа муносабатини ҳис қилиб туриб куйлайман. Бу сафар даврага кўз югуртираётганимда кўзимга бир киши иссиқ кўринди. Яна қарадим. У ҳам менга қараб турганди. Биринчи чиқишни тугатиб, сахнанинг ёнидаги сўрига чиқиб бир пиёла чой ичганча ҳалиги одамга қарадим. У ҳамон менга қараганча хаёлга чўмиб турарди. Тўй хизматкорларидаги бирини чақириб уни кўрсатдим-да, кимлигини сўрадим.

– Ха, Шерали домлами? У киши мактабда мусикадан дарс берардилар, ҳозир пенсияда.

Эсладим. Бу одам ўша бизнинг Шерали домламиз эдилар.

Орадан шунча йил ўтиб кетибди кўришмаганимизга. Домла ҳам қариб қолибди. Шу пайт давра раиси яна навбатни бизга берди. Саҳнага чиқдим. Энди мен тўйхонада устозим ўтирганини, энг яхши кўшиқларимни айтишим кераклигини ҳис қилдим. Биринчи, иккинчи кўшиқдан кейин давра жим бўлиб қолди. Юракдан айтаётганим таъсир қилдими ёки кўшиқларимнинг ўзи яхшимиди, билмайман, ҳар қалай иккинчи чиқишимни тугатаётганимда даврани қарсақ босиб кетди. Тўй эгаси кўзларида ёш билан саҳнага чиқиб келиб:

– Раҳмат, Олимжон ака, кўнглимдагидек қилиб айтдингиз! – деди ва елкамга чопон ташлаб, бошимга дўппи кийгизди. Шунда мен олқишларни босиб микрофондан шундай дедим:

– Азиз меҳмонлар, сиз чўлнинг одамларисиз, шу юртни яхши кўрасиз. Худди сиздек шу юрт менга ҳам азиз! – шунда олқишлар ёғилди. Қарсақлар пасайишини кутиб турдим-да, яна галира бошладим. – Чунки шу ерда менинг устозим яшайдилар. Менга соз чалишни, кўшиқ айтишни ўргатган одам сизнинг ҳам-қишлоғингиз Шерали ака бўладилар. Ўйлайманки, бугунги қарсақ, олқишларнинг ҳаммаси шу кишиники! – Энди ҳамма Шерали акага қараб қарсақ чалишарди. Мен устозимни саҳнага таклиф қилдим. Домла кўзларида ёш билан калювланиб қадам ташлаганча саҳнага яқин келдилар. Мен чопиб бориб домланинг қўлтигидан олдим ва саҳнага кўтарилишига кўмаклашдим. Иккаламиз қучоклашиб кўришдик. Мен елкамдаги чопонни, дўппини олдим-да, домлага кийдирдим. Кийикчани белига айлантириб боғладим.

– Биз ўттиз беш йилдан бери кўришмаганмиз. Яхшининг шарофати деб тўғри айтишади. Мана шу тўй қилаётган укамизнинг шарофати билан ҳозир шу ерда яна дийдор кўришдик.

Яна қарсақ, яна олқиш ёғилди. Домлани саҳнадан пастга, санъаткорлар ўтирадиган сўрига ўтказдим-да, саҳнага чиқдим.

– Устоз! – дедим Шерали акага ўгирилиб, – бугунги айтиладиган барча ашулаларни сизга бағишлайман.

Қий-чув, қарсақ-олқишлар орасида торни олдим-да, мусиқани бошладим. Негадир кўшиқдан-кўшиққа овозим очилиб, илҳомим жўш урар, тор ҳам ҳамишагидан кўра енгилроқ чалинар, мусиқа ҳам кўнглимдагидек чиқарди. Бугун қанча айтсам ҳам чарчамаслигимни ҳис қилдим. Ниҳоят кўшиқни тугатиб пастга тушиб, Шерали аканинг ёнига келдим. У ҳамон хаяжондан титрарди.

– Бир кунмас бир кун топиб келишингни билардим. Сени биринчи бор телевизорга чиққан кунингдан бошлаб ҳар куни

кутаман. Худога шукр, дийдорни киёматга қўймади. Беш-олти йил олдин шу туманга гастролга келганингни эшитдим. Барибир келади, деб кутдим. Йўқ. Келмадинг. У энди катта санъаткор бўлиб кетди. Мени унутиб ҳам юборган, деб ўйладим. Барибир кўнглимнинг бир четида йилт этган умид бор эди. Мана бугун учрашдик.

Ярим тунда шовкин-суронли тўй тугади. Муסיқачи йигитлар асбоб-ускуналарни йиғиштириб машинага жойлай бошладилар ҳамки, бизнинг суҳбатимиз тугамасди. Шерали ака бутун ҳаётини айтиб берди. У бекорга бизнинг қишлоқда бир йил яшамаган экан. Етимликда тоғасининг қўлида ўсган Шерали ака улғайиб бир амаллаб институтни тугатиб келиб мактабда ўқитувчилик қила бошлайди. Шу қишлоқда яшайдиган бир қизни севиб қолиб, аҳд-паймон қилади. Тўй қилишга пул йиға бошлайди. Шунда тоғаси билан маслаҳатлашади. У бунга қаршилик қилмайди. Аммо янғаси, сенинг онанг ўрнидаман, мен айтган қизга уйланасан, зинҳор унга эмас, деб туриб олади. Унинг нияти ёши ўтиб уйда туриб қолган синглисини Шералига узатиш экан. У эса бунга кўнмайди. Натижада икки ўртада учқун чиқади. Янғаси уни уйдан ҳайдаб солади. Тоғаси ҳеч нарса қилолмайди. Шерали эса ҳайё-ҳай деб йўлга чиқади ва бизнинг қишлоққа келиб қолади. Бир йилча у ерда ўқитувчилик, қоровуллик, қишда гўлаҳлик қилади. Пул йиғади. Шу орада қишлоғига бир неча марта бориб ҳам келади. Охири боришида қишлоқда сотиладиган бундайроқ ҳовли борлигини эштади. У шу ҳовлини жамғарган пулига сотиб олади ва кўчиб ўтади. Шундан кейин ўша севган қизига тоғасини совчи қўйиб, мўъжазгина тўй қилиб уйланиб ҳам олади. Ҳаммаси ўз ўрнига тушиб, яна мактабда ўқитувчилик қилади. Бола-чақаси кўпаяди. То ёши элликка етганча кунлари бир маромда ўтиб туради, аммо элликка етган йили катта ўглининг армиядан ўлиги келади. Бунга чидай олмасдан хотини ҳам қайтиш қилади. Қизлари турмушга чиққан. Катта ҳовлида бир ўзи сўппайиб қолиб кетади. Ича бошлайди. Ичиши пенсияга чиққандан кейин ҳам қолмайди.

Шерали ака ҳозир ҳам озроқ кайф қилиб ўтирганди. Тўй эгаси бизни ичкарига таклиф қилди. Шерали ака кирмади. Уйга кетаман деб оёқ тираб туриб олди. Тўйхонадаги йигитлардан бири уни кузатиб келадиган бўлди.

Шунда шофёр йигит ёнимга келиб қарбюратор ишдан чиққанлигини, ҳозир жўнаб кетолмаслигимизни айтди.

– Сизлар бу кеча бизникида ётиб қоласизлар, эрталаб ҳаммасини созлаймиз, – деди тўй эгаси.

Биз ўша ерда тунаб қолдик. Эрталаб мен уйғонганимда уй эгаси билан шофёр йигит кайфиятлари чоғ ҳолда кириб келишди.

– Тузатдик, ака, – деди шофёр, – бемалол жўнайверсак бўлади.

Шунда кеча тўйда сураткашлик қилиб юрган йигит қўлида бир даста фотосуратлар билан келиб қолди.

– Яхши, улгурибман, – деди у ҳали нами қуримаган суратларни олдимга ёзиб қўйиб, – энди ака шу суратларингизнинг бирига дастхаг ёзиб берсангиз.

Суратлар яхши ишланган экан. Мен шундан домла билан тушган суратимни ажратиб олдим.

– Ука, шу суратни менга беролмайсизми?

– Майли, бемалол, ўзи сиз учун олиб келдим-да.

Мен суратни авайлаб олиб, ён дафтарчамнинг ичига солдим. Кейин у кўрсатган бир-икки суратга имзо қўйиб бердим.

Жўнаш олдидан домланикига хайрлашиш учун кирдим. Нураб кетган ҳовлида Шерали ака гимирилаб юрарди. Мени кўриб пешвоз чикди.

– Хайр, домла. Биз қайтамиз.

– Кирсанг бўларди, бир пиёла чой...

– Майли, бошқа сафар. Йўлдан қолмайлик.

– Майли, Олимжон. Яна учрашамизми, йўқми, омаднингни берсин. Мен сенинг дуои жонингни қилиб юраман.

– Нега унақа дейсиз? Энди тез-тез хабар олиб тураман. Сиз ҳам йўлингиз тушганида кириб ўтинг.

– Энди мен у ёқларга боролмасам керак. Кўнглим сезиб турибди. Беш кунлигим борми, йўқми. Мени эслаб юрсанг бўлди.

Кўнглим бузилиб кетди. Домла мени бағрига босди.

Орадан олти ой ўтмай домланинг вафот этганлигини эшитдим. Жанозасига етиб боролмадим. Кейинроқ қабрига бориб дуо-фотиҳа қилиб қайтдим.

Олимжон ака фотосуратни авайлаб олиб ўз ўрнига жавонга қўяётганда унинг ёнидаги сурат пастга тушиб кетди. Олимжон ака уни эгилиб олди-да, бир муддат мени ҳам унутиб унга термулиб қолди. Кейин менга ўгирилди-да:

– Мана бу эса бизнинг ёшлигимиз. Ўша мусиқа билим юртини тугатаётганда практикага борганимизда тушганмиз, – деди ва менга суратни узатди. – Мана бу ўртадаги аёл Ойсара опа, маданият бўлими мудири эди. Унинг ёнидаги жиккак дўппили киши Акбар ака мусиқа раҳбаримиз эди. Буниси Латифжон, буниси эса Ойсара опанинг орқасида гўддайиб турган йигит Бурҳон. Орқадаги лўппи юзли қизчани танидингизми? Бу Зулфия Бобоева, ҳу, машҳур артистка?

Мен эсладим. Бир пайтлар унинг концертларига билет топилмасди. У кунора радио ва телевизорда чиқиб хониш қиларди. Унинг ажойиб овози бор эди. Энди эса кўринмай кетди. Ҳа, ажойиб иқтидорли аёл эди ўзиям. Айниқса, Олимжон ака билан айтган ашулалари ҳамон машҳур. Бир пайтлар у Олимжон аканинг хотини бўлган, кейин улар ажралиб кетганлар деган мишмишлар юрарди.

– Мана буниси, Зулфиянинг ёнидаги йигит менман, қаранг, унча ўхшамайди-я?

Дарҳақиқат, Олимжон ака ёшлигида ҳозиргидек барваста эмас, озгингина, бўйи узун, хушбичим йигит бўлган экан. Сурат анча олдин олинганидан бир оз сарғайиб, хиралашиб қолган бўлса ҳам ёнма-ён ўтирган Зулфия билан Олимжоннинг кўзларидан ўт чакнаб турганини илғаш мумкин эди. Дарҳақиқат, миш-мишларда жон борга ўхшайди. Мен шу ҳақда Олимжон акадан сўрадим. У бир оз сукутга кетди ва секингина: «Бу ҳақда алоҳида гаплашамиз» деб қўйди.

– Мана бир оз ёшликни эсладик, келинг, яхшиси, энди ўша пайтдаги битта қўшиғимни айтиб берсам, нима дейсиз?

– Бажонишил тинглайман, Олимжон ака, – дедим. Ҳақиқатан ҳам Олимжон аканинг ширали овози, берилиб, юракдан айтишини хуш кўрадим.

– Биласизми, бу қўшиқни билим юртида талабалик пайтимда яратганман. Практикага борганимда, ансамблда чиққанимда шуни айтганман. Ўххў, бунга анча йил бўлиб кетди. Эслай олармиканман.

У торни олиб бир оз жўрлади-да, бирдан чалиб юборди. Мусиқа бир оз шўхчан, бир оз дардли, дарё тўлқинларидек мавжланиб чиқарди. У қўшиқни куйлай бошлади:

Осмонларга тикиб кўзимни,
Юлдузларга айтсам дилрозим,
Эшитмаса юлдуз сўзимни,
Маҳзун бўлиб қайтса овозим,
Сени қўмсайман, ёрим, сени қўмсайман.

У қўшиқни ҳамишагидек берилиб, юракдан айтарди. Торнинг нолаларига жўр овози ҳам ёқимли чиқарди. Олимжон ака қўшиқни тугатиб, торни ўз жойига қўйди-да:

– Ҳа, Одилжон ука, сиз сабаб бўлиб ёшликни эсладим. Дарҳақиқат, шу қўшиқни айтганда ниманидир қўмсайман. Балки, ёшликними, ўша баҳордек шошқин даврларними, Зулфияними, билмадим. Бу туйғу баъзан ичимга сиғмай кетади. Шундай пайт-

ларда ҳамма нарсани ташлайману ҳайё-ҳуйт деб болалик кишлоғимга. Тераклисойга жўнаб кетаман. Яқин ёр-дўстларнинг, кишлокнинг дийдорига тўйиб қайтиб келаман.

Биласизми, ёшлигимдан адабиётга кизикқанман. Кўпгина қушиқларимнинг матнини ҳам ўзим ёзганман. Бундан йигирма йилча бурун ҳаётимда илк синов, тушқунлик пайтлари. Оилам бузилган. Филармониядан ҳайдалган вақт. Хаммасидан қутулишни, бошимни олиб олис-олисларга кетишни истаб қолгандим. Шунда Матёқуб деган хоразмлик жўрам мени кўришга келди. Аҳволимни кўриб ачиниб кетдим, менга Қримга санаторияга битта йўлланма берди. Эртасигаёқ самолётга чипта олиб мени кузатиб, ўзи яна Хоразмга қайтиб кетди. Кейинчалик билсам, у ўзи учун бир амаллаб йўлланма ундирган, дам олишга бораётганда йўл-йўлакай мени кўриб ўтиш учун кирган экан. Менинг туришимни кўриб, ўз йўлланмасини менга бериб, ўзи яна Хоразмга қайтибди.

Шундай қилиб, мен йигирма тўрт кун Ялтада дам олдим. Шу давр ичида Зулфияни қандай топганимни қоғозга туширдим. Курортга бориб ўрганмаганман. Қолаверса, таниш-билишим ҳам йўқ. Бир ўзим алашимни қоғоздан олиб тушу кун ёзавердим. Кейин ўзим ҳам ўрганиб қолдим. Ёзганим сари енгил тортавердим. Иродам мустаҳкамланаётгандек, хали ҳаётим олдинда эканлигига ишониб боравердим. Дам олишнинг охириг кун ун ҳам ёзиб тутатдим-да, руҳим енгил тортиб, қолганини уйда ёзаман деб қайтдим. Шу орада ишим ҳам ўнгланиб кетди. Кейин концертлар, гастроллар, репетициялар, қани ёзишга вақт бўлса. Қораламаларим қандай бўлса шундайлигича қолиб кетди. Мана ўша ёзувлар. Зулфия ҳақида сўрадингиз, мана шу тўлалигича Зулфия ҳақида. Ўқиб чиқинг, сиз мутахассиссиз. Кейин бирон нима дерсиз. Юбилейни ўтказиб олганимдан сўнг вақт топсам яна ўтириб ёзмоқчиман. Сизнинг маслахатингиз менга жудаям керак бўлади, Одилжон.

У қалингина папкани менга берди. Менга унинг нималарни ёзгани қизиқ эди. Икки машҳур санъаткор тақдирларининг туташган жойлари шунда битилган бўлса керак.

Мен хайрлашиб ўрнимдан қўзғалдим. Шунда Олимжон ака босмаҳонада тайёрланган, устига Олимжон аканинг тор ушлаб тушган сурати ва зарҳал харфлар билан 50 рақами туширилган таклифномани олиб, фамилиямни ёзди-да, менга узатди.

– Одилжон, мана қадрдонлашиб ҳам олдик. Албатта, юбилейда иштирок этинг, дўстларим қаторида, бўптими? Майли, хайр!

Гулсара опа дарвозагача кузатиб чиқди. Олимжон акани бўлса ўрнидан кўзгалишига рухсат бермади.

Редакцияга бормадим. Тўғри уйга бордим-да, эртага Жобир акага топшириш лозим бўлган материални тайёрлай бошладим; мақоланинг ҳеч бўлмаса ярмини тайёрламоқчи эдим. Жумлалар ўз-ўзидан қуйилиб кела бошлади. Мен ярим тунгача илҳом билан ишлаб, мақолани оққа ҳам кўчириб бўлдим. Сарлавҳаси эса ҳечам ёпишмасди. Мени редакциядаги ўртоқларим «Сарлавҳа устаси» дейишар, ёзган мақолаларига сарлавҳа кўйиб беришни илтимос қилишарди. Мен теша тегмаган сарлавҳаларни топиб берардим. Бугун эса ўзимнинг мақоламга мосроқ сарлавҳа тополмай гаранг бўлаётиман.

Тонгда уйқум ўчиб кетди. Кечаси ёзган мақоламни яна қайта ўқиб чиқдим. Баъзи жойларини эхтирос билан ёзганимдан ортиқча бадийлаштириб юборган эканман. Жобир ака ўқиса, сенга новелла эмас, мақола буюрганман деб мингиллашини ҳис қилдим-да, озроқ таҳрир қилдим. Негадир сарлавҳа ҳамон топилмасди. Шунда хаёлимда ҳадеб айланаётган, Олимжон ака куйлаб берган кўшиқни эсладим. «Сени кўмсайман!» Мақолани шу ном билан атасам-чи?! Сарлавҳа мақолага ёпишди-қолди. Фақат мақоланинг охирига шу сарлавҳани очиб берадиган жиндай гап қилса бўлди. Иш вақтигача уни ҳам ёзиб тугалладим. Энди мақолани бемалол оққа кўчиришга берса ҳам бўлади.

Тушга яқин мақолани олиб, устидан кўриб чиқдим-да, тортмамга ташлаб кўйдим. Жобир ака берган муддатга ҳали уч соат вақт бор. Вақтидан олдин олиб кирсам у яна бирон ишни бошимга юклаб кўяди.

Олимжон ака берган папкани очдим-да, ўқий бошладим.

* * *

Баҳор охирлаган кунлар. Ҳаво қизиб борар, бундай пайтларда дим аудиторияларда маъруза тинглаш нақадар оғир эди. Борлиқни олов селига тўлдириб, кир-адирларда, йўл четларида кечагина кўм-кўк бўлиб яшнаб турган ўт-ўланларни қовжиратиб ёзнинг оловли кунлари яқинлашиб келарди. Боғларнинг сояси, фавворалар атрофлари, дарё соҳилларини, айниқса, дам олиш кунлари одамлар эгаллаб олар, ҳамма қандай қилиб бўлмасин, иссиқдан ўзини бир четга олгиси келарди. Биз талабалар эса, дарсдан бўшадик дегунча, Қашқадарёнинг янги кўприги ёнидаги сунъий кўлга югурардик. Роҳатижон сувда чўмилиб чикқач, соҳилдаги қумда кўмилиб ётиш мазза эди. Охирги курс бўлганимиз учун, маърузалар камайиб, шаҳар маданият уйида

ёки мусиқа мактабининг салқин концерт залларида амалий машғулот ўтказардик. Турли мусиқа асбобларидан тартибсиз чиқаётган, бир-бирига аралашиб кетиб, нималигини ҳам англаб бўлмайдиган оҳанглар ғашга тегарди. Аммо, мен рубоб чалишни анча ўрганиб олдим. Ўзи-ку билим юртига ўқишга келгунча рубобни яхши чалардим. Лекин, унинг нотадаги «сирлари»ни ўқиш давомида ўрганиб шундай ажойиб оҳанглар чиқишидан хайратга тушгандим. Буш қолдим дегунча рубобни қўлга олиб дилрабо куйлар, айниқса «Муножот»ни берилиб чалардим. Мақтаниш эмас, яхшигина овозим бўлса-да, куйлар чалиш, оҳанглар сеҳрига маҳлиё бўлиб нимагадир ташна, номаълум кенгликлар сари интиладиган, узоқлардаги қорли чўққиларга нигоҳим тушганда орзиқиб кетадиган юрагимга таскин беришга ҳаракат қилардим.

Шундай кушларнинг бирида практикага йўлланма беришганда, ниҳоятда қувондим. Биринчидан, қайси туманга боришимиз ихтиёрий эди. Иккинчидан, шу баҳона анчадан бери соғиниб юрган қишлоғимни кўриш, тоғлар бағрида сайр қилиб, болалик хотираларини эслаш ҳисси тинчлик бермасди. Дўстларнинг кўплари мени ўзлари билан кетишга ундашди. Деҳқонободлик Ашур кўп қистади. Лекин туманимизга бормасам бўлмасди. Марказда масъул вазифалардан бирида ишлайдиган акам «Практикангни шу ерга ол. Биз янганг билан дам олишга борамиз. Уйга қараб турасан» деганди. Бошқа иложим йўқ.

Қурсдошларим билан хайрлашиб, ижара турадиган ховлига келдим. Уй эгалари қирк беш ёшлар атрофидаги узун бўйли эти суягига ёпишган кўнгли очик Ҳамдам ака ва ундан саккиз ёшлар чамаси кичик, калта бўйли, семиз гавдаси кўйлагини тўлдириб турадиган, лўппи юзли хотини Фазилят опа ишдан қайтмабди. Икковлари ҳам нон комбинатида ишлашади. Гапсўз, қилиқлари бир-бирига жуда ўхшайди. Ёлғиз қизлари Гулсара талаба. У мендан олдин уйга қайтибди. Водопроводда юви наётган экан.

- Олим ака, қайтдингизми?! – деди негадир кулимсираб.
 - Агар шу мен бўлсам, келдим, – дедим ҳазил аралаш, – табриклашингиз мумкин. Кетяпман.
 - Қаёққа?
 - Практикага.
 - Бунча тез, – деди ўлкалагансимон, – қайтиб келарсиз, ахир.
 - Албатта. Икки ойдан сўнг.
 - Яхши.
- Гулсара хомуш бўлиб қолди. Аммо, менга билдирмаслик учун

юзини четга ўгириб, ҳосили энди пишиб келаётган олма дарах-тига, ҳовли четида яшнаб очилиб, атрофга ёқимли хид таратиб турадиган гулларга тикилди. Гулсара ўрта бўйли, қорачадан келган, истараси иссиқ қиз. Ҳозир чехрасининг жиддийлашиб, чиройли чарос кўзларига маъюслик чўкканини ҳис қилдим. У бир пас менга қараб тургач, индамай ичкарига кириб кетди. Бу мени ҳайрон қолдирди. Бизга, хоразмлик дўстим Матёқуб иккимизга ажратилган ҳовли четидаги уйчага йўл олдим. Гулсаранинг бу ҳолатидан юрагим ғашланди. Нарсаларимни ҳафсаласиз йиғиштира бошладим. Ўтган воқеаларни кўз олдимга келтирдим. Бунга энг аввало акам сабабчи эди. Нега кўпинча катталар укалар қалбидаги кечинмаларни сезмайдилар. Баъзан яхшилик деб ўйлаб ўта шафқатсизлик қилишади?!

Бир йилча олдин билим юрти орқасидаги кўчада Орзи кампирниқида ижарада турардик. Бу ерга бирдан акам келди. Ўзининг талабалиқда тортган машаққатлари ёддан кўтарилиганми, туриш-турмушимиз ёқмабди. Афтини бужмайтирди. Кечкурун шаҳар четида жойлашган ўрмончилик хўжалигининг қалин боғлари ёнидаги ҳовлига – шу ерга бошлади. Ҳамдам ака ҳарбий хизматда, сўнгра институтда акам билан ўқиган экан. Шу кунги меҳмондорчилик алламаҳалгача давом этди. Улар ўтган воқеаларни эслашар, хотираларга берилиб қизик жойига келганда ҳовлини бошига кўтаришиб қаттиқ кулишарди. Шундай пайтда мен уларнинг эсидан чиқиб кетаман. Бу орада қистов билан бир-иккига ашула айтдим.

– Абдусамад, укангинг хониши зўр-ку, – деди Ҳамдам ака. – Келажакда дурустгина хонанда чиқадиغان кўринади.

– Чиксин-да энди, қачонгача марказдаги ҳофизларнинг оғзига қараб кунимиз ўтади, – деди акам кайф аралаш. – Эсингдами, ўзим ҳам бир кўшиқ айтишга тушиб кетсам, хонамиз деразасини қизлар босиб кетарди. Лекин мендан ҳофиз чикмади. Балки, унда Сайёрага уйланган бўлармидим. Ҳозир шу ерда яшайди. Фарзанди йўкмиш...

Акам чуқур хўрсиниб жим қолди. Ҳамдам ака елкасига туртди.

– Билмай юрган эканмиз, юрагингдан урган экан-ку?!

– Аммо, – акам бирдан хушёр тортди, – э, кўй, Ҳамдам. Энди бундай гап-сўзлар бизларга ярашмайди. Болаларимиз қатта бўлиб қолди.

Ҳамдам ака алламаҳал бўлиб қолгани учун хотинини чақиришга истиҳола қилдим, иссиқ чой олиб келгани ўзи қўзғалди. Биз анчагача жим қолдик. Бир вақт акам бошини кўтарди.

– Гап шу, бундан кейин Ҳамдам акангникида тураверасан. Буш ётган уйлари кўп. Гаплашдим. Укангдан уйимни аярмидим, деди. Маъкулми?

– Билмасам.

Нима дейишимни билмай жим қолдим.

Шу тун ҳовли ўртасига қўйилган сўрида ётиб қолдик. Муздек салқин ҳаводан симириб нафас олар эканман осмондаги ғужгон ўйнаётган юлдузларга тикилиб уйкум қочиб кетди. Ҳар замонда дарахтдан олмалар ерга тап-тап этиб тушарди.

Сўнгсиз сўроқлардан бошим ғовлаб ухлаб қолибман. Эртаси куни ҳамхонам иккимиз кўрпа-тўшак, лаш-лушларимизни кўтариб кўчиб келдик. Матёқуб педагогика институтида ўқийди. Кўпинча дарсдан чиқиб дарҳол ҳовлига қайтаман. Матёқуб келгунча дарахт соясида рубобни тинғирлатиб машқ қиламан. Сўнгра иккимиз китобни қўлтиклаб Қашқадарёнинг сўлим қирғоғига йўл оламиз.

Олдинига ҳовлида Гулсара бор-йўқлигини сезмай юрардик. У негадир бизлардан ўзини олиб қочарди. Бунинг устига ҳовлининг ўртасида эски девор бўлиб, уй эгалари билан бизни ажратиб турарди. Ўртасида кичик эшикча. Бир куни дарахт соясида янги ўрганган қўшиқни машқ қилардим. Берилиб кетибман. Гулсаранинг дарахт соясида омонат ўтириб қўшиқни тинглаётганини сезмабман.

– Яхши айтар экансиз, – деди бир вақт жилмайиб. – Яна эшитайлик.

– Шунчаки машқ. Энди ўрганияпман.

– Бир қўшиқ бор, айта оласизми?

– Қандай қўшиқ?

– «Ўртар»ни.

– Нимага керак.

– Керак, – сўнг қўшиб қўйди, – «Ўтган кунлар» киносини кўрганман. Шу қўшиқ негадир қулоғим остидан кетмай қолди.

У барибир қизариб кетди. Ўнғайсиз, жимлик чўқди.

– Рубобда яхши чиқмайди, – дедим оғир сукунатни бузиб. – Танбур бошқа гап. Ашулачининг дардчил овозига танбур оҳанглари мос келади.

Гулсара индамади. Шундай бўлса-да, қўлимдан келганча чалгим келди. Юрагимнинг қаеридандир бир жўшқин ҳис отилиб чиқиб, ашулани айтиб юбордим. Кейин ўйласам, олдида балоғат ёшидаги қиз ўтирганда, ҳар қандай йигитнинг ҳам ички туйғулари, ғурури жунбушга келаркан.

Агар ошқиндигим айтсам, куйиб жону жаҳон ўртар,
Бу ишқ сиррин баён этсам токи ул хошумон ўртар.
Кншига ишқ ўтидин заррае етса бўлур гирён,
Бўлиб бесабру бетоқат, юрак бағри чунон ўртар.

Ора-сира Гулсарага кўз ташлаб кўяман. У иялга икки қўлини тираганича ерга тикилган. Хаёлидан нималар кечаяпти? Қўшиқнинг сеҳрли оҳанглари, унинг мусаффо қалбида ғалаён кўтараётгандир. Хали севгига, бир кучга ташна юраги ором олаётгандир.

Кўшиқ иккимизнинг назаримизда тез тугаб қолгандек бўлди.

– Раҳмат, – деди Гулсара юзлари яшнаб. – Айтмоқчи, томонигиз қақраган. Муздек чой бор.

У уйига кирди. Дам ўтмай қўлида чойнак, пиёла билан қайтди. Ёнига кўйиб стулга чўкди. Биз анчагача суҳбатлашиб ўтирдик. Дарсдан Матёқуб қайтди-ю, ширин суҳбат бузилди.

– Сизга ҳавасим келади. Донмо қизлар ёнишгизда парвоза, – деди у қулиб. – Биз бечораларга ҳатто юзини сепкил босганиям қарамайди. Бахтга қарини курсимиздагиларнинг деярли ҳаммаси ўғил болалар.

– Мўйлов кўйинг, – дедим ҳазиллашиб, – жуда ярашди. Томошани кейин кўрамиз.

У ўзини шоп мўйлов билан тасаввур қилди шекилли, хоҳлаб қулиб юборди. Мен ҳам кўншилдим. Бир оздан сўнг дарё соҳилига жўнадик.

Эртаси кунни ҳам шу ҳолат такрорланди. Мен маншқ қилаётганда Гулсара кечаги жойга келиб ўтирди.

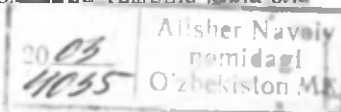
– Яна «Ўртар»ми? – дедим ҳазил аралаш.

– Бўпти, – деди у хил жилмайиб.

Оҳанглари кенг оша яна парвоз қила бошлади. Мен бу гал, инҳоятда берилиб, юракдан куйлаётганимни ҳис қилдим. Кўзимдан ёш чиқиб кетди. Гулсара кўшиқдан сўнг анчагача кўзгалмади. Бир неча кун устма-уст бу воқеа такрорланди. Ўрганиб қолдим, Гулсара келишни билан «Ўртар»ни бошлаймади. Аммо, кейинчалик шунга бивидимки, олдингидек берилиб айтолмаётганим. Назаримда, Гулсара ҳам берилиб тинчламасди. Бир нарсани ҳадеб такрорлайверсанг ғашга тегади. Баъзан помдор хофизларнинг ҳам халқ назаридан четда қолишнинг сабаби шу бўлса керак? Охири бир кунни Матёқуб шундай деб қолди:

– Гулсара ақлли қиз. Уйланмасангиз кейин нушаймон қиласиз. Ўлайи агар, унинг сизга кўнгли бор.

Нима дейишимни билмадим. Баъзан ўзимни тушуна олмай қоламан. Уни ўйлаганимда юрагимда ҳис-ҳаяжон кўзгалмади. Хоҳласам бемалол, юз-кўзларини, қоматини томоша қила ола-

ман. Лекин, у билан суҳбатлаша бошласак, гап ўз-ўзидан куйилиб келаверади. Суҳбатга нўноқлик қилиб қолсам рубобни баҳона қиламан.

Буни охири Матёқубга айтдим. У жиддий ўйлаб, кейин фикр билдирди.

– Севолмапсиз. Аммо, Гулсара сизни яхши кўради. Дуруст-роқ қаранг, кўзлари айтиб турибди. Сизни кўрганда юзлари ёниб, гапини йўқотиб қўяди...

Деразадан ташқарига қарадим. Ҳеч ким йўқ. Гулсара нима қилаётган экан? Кетишимни эшитиб ўзгариб кетди. Демак, ростдан севади. Балки, олдин шундай бўлишини истамагандир? Юракка севма деб буйруқ бериб бўладими?

Менинг қўлимдан нима келади? Мажбур қилиб севолмайман-ку! Бунинг устига у қиз бола, дардини айтолмайди. Бир кун бориб, бепарволигим, оқибатсизлигим учун мендан нафратланиб, лаънатлаб ўтмасмикин?

Йўқ. Тўғриси айтиш керак. Балки, шунчаки ўткинчи ҳистуйғулардир. Узок вақт кўришмасак унутилиб кетади.

Нарсаларни тайёрлаб қўйдим. Қизиқ, батамом кетаётганга ўхшайман. Қайтиб келаман-ку! Келиб яна бир ой туришим, диплом олишим керак. Унгача нима воқеалар бўлади? Айтмоқчи, Матёқубга хат қолдиришим керак. У бир ҳафтага жавоб олиб, уйига кетганди.

Ўтириб хат ёздим. Албатта боришини тайинладим. Қоғозни стол устида қолдириб, чамадон билан ташқарига йўл олдим. Худди шу вақт менинг чиқишимни пойлаб тургандек ичкари уйдан Гулсара чиқиб қолди.

– Хайр-маъзурни насия қиласиз, шекилли, – деди ўзини зўрлаб бўлса-да, озгина шўхлик билан. – Индамай кетяпсиз, бўлдим, энди?

– Ҳозир аяга учрашмоқчи эдим. Икки ой кўз очиб юмгунча ўтади.

Охириги гапни Гулсарага атайлаб айтдим, ўзимни ўзим сўқдим. Ундан кейин нима ўзгаради? Ёки тумандан бошқа одам бўлиб қайтаманми? Гулсаранинг гапи хушимга келтирди.

– Яхши боринг. Дарвоқе, тунов куни бир китоб олиб келгандим, менга жуда ёқди. Зериксангиз ўқирсиз.

У шундай деб каттагина китобни қўлимга тутқазди. Раҳмат айтдим, хайрлашиб кўчага чиқдим. Анча юргандан сўнг ортимга қарадим. Кўк эшик ёпиқ эди. Бекат томон жадал юриб кетдим. Бахтимга шохбекатда туманимизга борадиган автобус энди жўнамоқчи бўлиб турган экан. Билет олиб ўриндиққа жойлашдим.

Бир оздан сўнг автобус икки томонига дарахтлар экилган кенг асфальт йўлда елиб борарди. Ёнимда яхшигина кийинган киз. Юзига разм солиб ўтирмадим. Гулсара берган китобни ўқишга тушдим. Очик деразадан кираётган шамол автобус ичини анча салқинлатган. Куёш пешиндан оғибди. Энди иссиғи қайтмоқда. Йўл четидаги пахтазорда гўзани суғораётган сувчилар кўзга ташланди. Баъзан жўяклардан оқаётган сувда куёш «югуриб» қолади.

Китобни ёпиб атрофни томоша қила бошладим. Ҳамроҳимга ўгринча назар ташлайман. У йигирма икки-йигирма уч ёшлар чамасида эди. Мендан анча катта. Қарға гулли атлас кўйлаги жуда ярашган. У ҳам йўлга ёлғиз ўзи чиққан, шекилли. Автобусда йўловчилар бир-бирлари билан қаттиқ овозда гаплашиб бораётган бўлса-да, у китобга мук тушган. Муқоваси четига қараб танидим. Бальзакнинг «Горио ота»сини ўқимокда. Сезиб қолишидан чўчиб нигоҳимни олдим. Хаёлим бошқа томонга чалғиб кетди...

Мен бу йўлдан жуда кўп қатнаганман. Баъзан дилгир, баъзан қувноқ дўстлар билан автобусда чақчақлашиб ўтганмиз. Қишлоғимиз туман марказидан анча олисда, тоғлар этагида. Кўпинча акамникидан қайтаман. Қишлоққа бориш, тоғ йўллари бўлгани учун, ярим кунни олади. Йўловчи машина ҳам бўлмайди. Шундай бўлса-да, қишлоғимизни яхши кўраман. Болалигимнинг энг бахтиёр дамлари шу ерда – сойликлар, даралар, арчазорлар орасида ўтди. Барча эркалим, шодликларим, болалик ҳасратларим, орзуларим шу сойлар бағрида қолган. Булок, ирмоқ сувлари билан оқиб кетган. Катта қир устида уйимиз жойлашган, у ердан ҳаммаёқ кўриниб туради. Кейин Аҳмад пучуқники, пастрокда оқ уйли мактаб, сўнгра Набиларники. Ҳаммамиз балоғатга етгунча, бугдой бошоғидаги доналардек олдинма-кетин эдик. Қувончу ташвишларимиз бор эди. Кейин бу доналарни тақдир ҳар ёққа сочиб юборди.

– Азиз Тераклисой! Менинг мусиқага бўлган илк қизиқишим сенинг бағрингда уйғонган. Ҳозир усгозим деб эслайдиган Шерали ака бунга сабабчи эди. Ўшанда бешинчи ёки олтинчи синфда ўқирдим. Бир куни мактабимизга янги ўқитувчи келди. Унинг мусикадан дарс ўтиши болаларда қизиқиш уйғотди. Бизда бу фандан ўқигувчи йўқлиги учун кўпинча директоримиз ёки адабиёт муаллими Собир ака номига дарс ўтарди. Янги муаллим Шерали ака эди. Унинг қаерданлиги, нима сабаб билан шундай чеккада жойлашган мактабга ишга келганлиги биз ўқувчиларни қизиқтирмасди. У киши келиши билан мактабда жонланиш бўлди. Мусика асбоблари пайдо бўлди. Шерали ака ихлосманд ўқувчи-

лардан ёнига тўглаб мусика асбоблари билан муомала қилишни, ашула айтишни ўргата бошлади. Бир йилга бормаи мактабимизда дурустгина апсабль ташкил этилди. Мен рубоб чалар ва кўшик айтардим.

Шерали ака бизларнинг уйга яқин бўлган эски мактабнинг бир хонасида турарди. Дардан кейин шу ерга югурардим. У киши мени кўярда-кўймаи дастурхон ёзиглик стол ёнига ўтқазар, баъзан шаҳарга борганида олиб келадиган колбаса, яна аллақандай овқатларни кўярди. Емагунимча тиичимасди. Кейинчалик ойимдан сўраб мен ҳам ҳар куни муаллимга иссиқ нон, суг, қатик олиб келадиган бўлдим. Қисқаси қишлоғимиз унга ёқиб қолганди. Биз у кишини яхши кўриб қолгандик.

Овқатланиб бўлгач, у киши рубобини қўлга олиб олдин роса ўйнатиб чаларди, ўзиям кўп куй-кўшикларни биларди. Чалмаган мусика асбоби йўқ эди. Ҳаммасидан ҳам, айниқса, найини берилиб чаларди. Сўнг хуморидан чиқарди шекилли, менга ўргатарди. Шундай пайтда эшик, деразани болалар босиб кетарди. Улар Шерали аканинг ёқимли овозини, ўйноқи, баъзан дардли куйларини жим туриб тинглашарди.

– Тоғларни айланиб келамизми, – деб қолди, бир кун муаллим.

– Яқин кўригани билан анча йўл, – дедим. – Дам олмиш куни бора қоламиз. Дадамнинг отини миниб чиқаман.

Муаллим рози бўлдилар. Яқшабба эрталаб тоғ орасига жўнадик. Сифдошим Наби ҳам бизга ҳамроҳ бўлди. Тушга яқин дарахтлар ва ўтлар қалин ўсган, шаркираб сув оқиб турган дарёлардан бирига етиб бордик. У киши бундай жойларга кам келган шекилли, табиатнинг шу қадар гўзал, осудалигидан хайратга тушарди. Ўтлар ўсган яланликка жой қилиб дам олишни бошладик.

– Муаллим, уйингиз узоқдами? – сўрадим соддадиллик билан.

– Ҳа, жуда йироқда, – деди у маъюслик билан. – Куёш ботган томонга қараб автобусда, машинада кетаверасан, кетаверасан. Эрталаб йўлга тушсанг кечкурун етиб борасан.

– Қишлоғингизни соғинмайсизми? – дедим муаллимни тинч кўймай.

– Соғинаман, аммо, йўл узоқлиги учун кам бораман, – деди чехраси очилиб, кўзлари чакнаб. – Бу яқин ўртада боролмасам керак. – Кейин ўзига ўзи сўзлагандек давом этди. – Қишлоғимиз жуда катта, болалар ҳам кўп. Эҳ, қанийди, инсон ўсиб улғайганда ҳам болалигингдай қалби соф, мусаффо бўлиб қолса... Лекин сен улғайсанг, албатта кўшиқчи бўлишинг керак.

– Най чалиб беринг, – дедим у киши сукутга кетганда.

Муаллим най чалишга тушди. Ўзиям шундай оғир, мунгли куйини бошладиларки, хатто назаримда жилға ҳам оқишдан, дарахтлар тебранишдан тўхтаб қолгандек туюлди. Қалбида дарди борлигини, бежизга бу жойларга келмаганигини орадан куп йиллар ўтгандан кейингина ҳис қилдим. Аммо, ўшанда болалик тушунчам билан буни ашгласдим.

Шераши ака мактабда бир йилча ишлади, холос. Ҳамма хайрон эди. Лекин, менга кетишдан бир кун олдин шундай деди:

– Кўшиқчи бўл. Катта шаҳарларга бориб ўқи. Бир кун эсинга тунсам излаб топарсан.

Манзилни ёзиб узагдилар. Дафтаримга катта қилиб кўчириб сапдикқа солиб қўйдим. Кейинчалик уни йўқотиб қўйдим...

Ҳаёл билан бўлиб автобуснинг тебранишидан қўлимдаги китоб пахта тушиб кетди. Ҳамроҳим мендан олдин эгиллиб олаётган эди. Варақлар орасидан бир расм чиқиб қолди.

– Кўрсам майинми? – деди қиз менга қараб.

– Майли.

У расмини қўлга олиб эътибор билан қарай бошлади. Кўзим тушиб хайратда қолдим. Бу Гулсара эди. Майин жилмайиб турибди. Қурғур, расмга яхши тушар экан.

– Чиройли экан, – деди қиз.

– Ҳа-да. Бўлмаса олинб қолармидим.

– Каерда ўқийди?

Айтдим. Қиз расмини қайтариб берди. Орқасига кўз югуртирдим: «Эсингиздан чиқиб кетмаслигинг учун!» Демак у китобни бекорга бермаган. «Вой айёр-ей!». Бундан кейин пима бўлишини кўз олдимга келтира олмасдим.

Расм баҳона қиз билан танишдим. Исми Саодат, педагогика институтида ўқиркан. Ҳадемай манзилга етиб қолдим. У билан хайрлашиб бекатга етмай тушиб қолдим.

* * *

Тушлиқни қилиб келиб, яна ўқишни давом эттирдим. Бир пайт ўқишга берилиб кетибман, қотиба хонанинг эпинини шарақлагиб очиб чийилади:

– Саломов, сизни катта чақиряпти, тез бўлинг!

Соатимга қарадим. Айтилган муддат бўлганди. Шошилмай мақолани олдим-да, секин муҳаррирнинг хонасига кирдим. Жобир ака, ҳаминатидай ўз ўрнида, кўзойнагини бурнига қўндирганча столининг устида уюлиб ётган қоғозларга кўз югуртирдим.

– Мумкинми? – дедим.

– Келинг, Одиляжон, ўтиринг, – деди мингиллаганча. – Хўш, тайёрми?

– Ҳа, Жобир ака, тўртинчи бетга битта сурат билан берса саҳифани тўлдиради.

Жобир ака мақолани олиб, шошилмай хижжалаб ўқий бошлади. Баъзи жойларига қалам теккизди. Бу унинг одатий касали. Ҳеч қачон бировнинг мақоласига қалам теккизмаса туролмайди. Биз кейин навбатчига айтиб унинг «таҳрир» қилган жойларини тузаттириб қўямиз. Ниҳоят, у ўқиб чиқди.

– Бўлмайди, бадийлаштириб юборибсиз. Тилини ҳам гажақдор қилиш нима керак эди, ўзи?!

– Энди, бу нарса санъаткор ҳақида, бунинг устига юбилей мақоласи, шунинг учун бадийликни кўтаради, менимча.

– Ҳа, шунақа дейсиз-да, аммо, бизнинг газета – бу сиёсий нашр, тушундингизми?! Унга ҳар қандай олди-қочди кетмайди. Майли, ўртоқ Ашуровнинг ўзлари айтганлари учун, анави хофизингизнинг юбилейига мақола уюштиришни айтгандим. Юбилейи яқинлиги учун бунингизни бердираман, аммо, бундан кейин мақола сўрасам новелла эмас мақола ёзиб келинг, бўптими?!

– Бўпти, – дедим, барибир мақола ўтганидан хурсанд бўлиб ўрнимдан турарканман.

– Манг, буни масъул котибга беринг тўртинчига бериб юборсин, анави масалчининг нарсаларини қолдирсин, кейинги номерга берармиз.

Мен мақоламни олдим-да, масъул котиб Собир аканинг хонасига кирдим. Мухаррирнинг топшириғини айтдим.

– Э, Одил, шу ишинг бўлмапти-да, мен домлага шу сонда масалларингизни чиқаряпмиз деб айтиб қўйгандим-ку... Шунинг-ни озроқ қисқартириб беролмайсанми-а?

– Ҳеч иложи йўқ-да, Собир ака, юбилейга тузукрок қилиб бериш керак-да, ахир.

– Ҳа юбилейми, майли, бир гап бўлар... Кўйиб кетавер-чи... Жа ёмон бўлса домлага икки кун кўринмай юрармиз.

– Кейин, Собир ака, яна бир илтимос, Жобир ака таҳрир қилган жойларини аслида қолдириб берсангиз.

– Ҳа, шунақа дегин, бунинг баҳоси қанча бўлишини биласан-а? – деди Собир ака ғилай кўзларини қувлик билан сузганча.

Собир ака бунақа ишлар учун ўзи ичадиган «сухой»дан ундирарди.

– Ҳа, биламан, розиман, эртага тушлиқда, – дедим мен ҳам унинг илмоқли гапига жавобан.

Хонамга кирдим-да, Олимжон аканинг ёзувларини қолган жойидан яна ўқий бошладим.

Шу кеча анчагача уйқум келмади. Ўзимни мажбур қилиб ухламокчи бўламону, тутқич бермас хаёллар яна олисларга бошлаб кетади. Кўз ўнгимда ширин хотиралар жонланади. Ҳеч адоғи йўқ. Барибир эрталаб куёшдан олдин уйғондим.

Акам уйга тунда алламаҳалда келганига қарамай тонг билан туриб қаёққадир кетди. Дуруст гаплаша олмадим. «Вақт топиб, қишлоққа бориб, бобойлардан хабар олиб келсанг бўларди», деди. Ўзим ҳам азиз Тераклисой сари учгим келарди. Аммо, туман маданият уйига учрашиб, жойлашиб олиш керак. Икки-уч кун кечикиб, гап-сўз бўлишга тоқатим йўқ эди. Яхшиси келгуси ҳафта охирида кетаман.

Янгам Фурқатни боғчага олиб кетди. Нонушта қилиб маданият уйига жўнадим. Эрталабданок кўчалар одамга тўлган. Ҳамма ўз ишига, ташвишига шошилади. Бир-бирлари билан қисқа-қисқа саломлашиб, олдинга интилади. Боғ четидаги ошхонадан овқатнинг хушбўй ҳиди димоққа урилмоқда. Куёш охиста ётоғидан бош кўтарди. Борлиқ нурга тўлди. Дарахтлар шоҳида қушлар нағма бошлади.

Маданият бўлими мудирининг хонасига кирдим. Мудира опа жиккакина, бошига дўппи кийиб олган киши билан ниманидир қизғин муҳокама қиларди. Афтидан иш режаси тўғрисида бўлса керак. Менга бир ўгирилиб қаради ва қўли билан стулни кўрсатиб «Ўтиринг» ишорасини қилгач, гапида давом этди. Уларга эътибор бермаслик учун хонани кўздан кечирдим. Ҳашамдор эмас. Деворга икки-уч портрет осилган. Кун ботиш томонда иккита катта дераза очик. Енгил шабада кириб, пардани ўйнайди. Ниҳоят улар бир қарорга келишди, шекилли, менга эътибор қилишди.

– Хўш, хизмат? – деди мудира опа менга юзланиб. У ўттиз беш-қирк ёшлардаги қорамағиз, барваста аёл эди. Лабининг четроғидаги холининг устидан икки-уч тук чиққан.

– Практикага юборишди, – йўлланмани узатдим.

– Ҳа, ўзимизнинг машшоқларданмисан. – Чехраси ёришди. – айтдим кўзимга иссиқ кўригасан деб. Танишиб олинглар, бу киши Акбар ака, сенга нима қилиш кераклигини айтади. Залга чиқинглар, болалар йиғилиб бўлгандир.

– Опа, бояги гап нима бўлди, – деди Акбар ака бетокатлик билан. – Ваъда бериб қўювдик-да. – Унинг гап оҳангида хушомад, ялтоқланиш сезиларди.

– Ҳозир иш қайнаган пайт. Тўйга рухсат йўқ, – опа чўрт кесди.

– Катта эмас, – зорланди Акбар ака, – кечкурун, биров билиб, билмай қолади. Хошим ака хурсанд қиламан деганди.

– Боринг, кейинроқ галлашамиз, – мудира онанинг буйруғомуз бу гапи дағалроқ чикди. Акбар ака ирғиб туриб эшикка йўл олди. Индамай эргашидим. Опадан хайикниш, берухсат бирор иш қилмаслиги, кўп ишларини хушомад билан битиришини англагандек бўлдим. Афтидан Акбар ака тўйда хизмат қилишга келишиб, олдиндан хизмат хақи олиб қўйгану энди шунини ўйлаб тирчиллаётган эди. «Бировга муте, мустақил иш қилишга журъатсиз одамлар қаердан пайдо бўлади?»

Залга кирганимизда икки йигит рубоб тингиллатиб турарди. Буш стулда доира. Улар менга «Бу ким бўлди?» дегандек ёвқараш қилишди. Саломлашдик.

– Ансамблимизнинг яккахон ашулачилари Бурҳонжон ва Латифжон. – Акбар ака ўз навбатида уларни менга таништирди. – Бу йигит эса, – мени кўрсатди, – талаба. Бизга практикага келибди. Иш ўргатишимиз керак.

– Ашулаям айтасизми, ёки... – Бурҳон – узун бўйли, озғин, сочлари тор пешанасигача тушиб турган йигит мелсимай сўроққа тутди.

– Мунча шошмасанг, – деди Латифжон деган йигит кулиб, – олдин танишиб олайлик. Сенга қолса олдин анкета тўлдириб, кейин шунга қараб муомала қиласан.

– Хечқиси йўқ, – Акбар ака ганга аралашди. – Ҳадемай, бу йигит ҳам ўзимизники бўлиб қолади. Айтмоқчи, қизлар қани?

– Ҳалима билан Санобар шу ерда, – деди Бурҳон. – Саодат касал эмиш, Насиба келмайди.

– Бу қизлар ҳар куни бир қилнқ чиқаради. Шу аҳволда қачон концертга чиқамиз?

Акбар аканинг аччиғи чикди.

– Юринг, нима иш қилишингизни тушунтираман. Унгача қолганлар ҳам келишади.

У менга юзлагди. Изидан эргашидим. Залдан чиқиб клуб ёнидаги Акбар аканинг хонасига кирдик. Деворга ҳар хил мусиқа асбоблари тартибсиз осилган. Баъзиларининг тори узилган, териси чўккан, бужмайган, бузук. Акбар ака кўп гапирмайман деган бўлса ҳам, роса ярим соат эзмалади. Ваъз қилишиндан шу нарса маълум бўлдики, бу ерда қиладиган ишим ҳар куни тўрт-беш соат хаваскор йигит-қизлар билан маишқ қилишу жамоа хўжаликларига чиқиб, концерт қўйиш.

– Бурҳондан эҳтиёт бўлган яхин, – деди овозини пасайтириб, – Ойсара онанинг жигари, ўзиям икки-учта штатининг мао-

шини олади. Опага очик айғиш нокулай. Янги одамсан, огохлан-тириб кўйганим маъкул. Хар кимга оғзиндан гуллаб юрма.

Бурхондан нега эҳтиёт бўлиш кераклигини барибир тушунамадим. Гапни тугатиб, яна зағга қайтдик. Энди ўн беш-йигирма чоғли йигит-қиз тўпланибди. Машахият уйи директори ҳам Акбар аканинг ўзи экан. Унинг кўрсатмаси билан ҳамма жойини эгаллади. Акбар ака ихтисосим қайси мусиқа асбобидашлигини сўраб олгач, ўзининг рубобини келтириб берди. Мусикачиларга кўшилдим. Машқни бошладик. Дастур асосида ракс, кўшнлар ижро этилди. Акбар ака уста режиссёр ҳам экан. Тез-тез тўхта-тиб хатомизни тўғрилаб борарди. Латифжон айинкса, ашулани яхши айтар экан. Овози тиниқ. Фақат авжга келганда озгина қийналди. Репетиция билан вақтнинг ўтганини ҳам сезмабман. Бир пайт Акбар ака баланд овоз билан эълон қилди.

– Энди талабадан ашула эшигामиз, – кейин менга ўтиришди. – Ўзининг камтарликка солма. Вилоятда бўлган санъат байрамида қатнашиб, кўпчиликнинг эсида қолгансан. Буни яхши биламиз.

Бу гапдан ханг-манг бўлиб қолдим. Акбар ака кулимсираб гурарди. Демак, мен танийди, ҳаммасидан хабардор. Залдаги йигит-қизларнинг ҳам диққати менда. Бурхон анрайиб қолганди. Латифжон «Бошлан», дегандек бош силкиди. Шу далда бўлдим, қўлга рубобни олиб олдинга чиқдим. Фахриддин деган доирачи йигит ёнимга келди. Юрагимда озгина хаяжон. Ашулам бу ердагиларга маъкул бўлармикан? Лекин гурур устун чиқди. Ўзимни босиб олдим. Нохулни маҳкам ушлаб, ўзим севган «Ёшил сачо-си» кўшигини бошладим. Доира оҳангга мос ўйнай кетди. Рубоб бўзлар экан, кўз олдимни хира туманлик қоплади. Аста-секин у тарқалиб, қалба сокин туйғу кўзғовчи манзара ҳосил бўлди. Ҳамма ёқни, кенг қир-адирларни, сойларни турфа гуллар қоплаган. Уларнинг қирмизи косачаларида шудринг томчилари. Энди чиқаётган қуёш нури унда жилдоланади. Гулнинг бугоғи силкинади. Томчиларнинг тўкилишига озгина қолган. Лекин, тўкишмайди. Япрокнинг четидан қайтади. Назаримда гулнинг енгил шабада эмас, куйининг оҳанглари тебратмоқда. Бутун водий гулга, куйга тўлган. Оҳанг қуш бўлиб зангори осмонда парвоз қилар, оқ каптарларга айланиб само бағрига сингиб кетишарди. Улар яна пайдо бўларди, яна сингиб кетарди. Гуллар тебралаянги, шабнам томчилари силкиниб, япроқ чегидан қайтади.

Севгилисини кутиб, фироқдан азоб чекаётган ошнқ йигит пайдо бўлади. Қўлидаги анвойи гуллар эзилган. «Ўзининг тунухимиз нима?» дегандек сўлиб ётибди. У эса ҳеч нарсани кўрмай-

ди, сезмайди, гулларни босиб, эзиб қирга қараб бормоқда... Бирданига оҳанглар, оқ каптарлар, водий ҳам, йигит ҳам қаёққадир ғойиб бўлди. Кўз ўнгимда яна Акбар ака, йигит-қизлар пайдо бўлди.

– Зўр, – деди у елкамни қоқиб. – Бало экансан. Ўшандаям сенга қойил қолгандим.

Латифжон, бошқа йигит-қизлар Акбар акага кўшилиб мени олқишлаган бўлишди. Ҳаяжондан терлаб, негадир улар орасидан нигоҳим билан Бурҳонни изладим. Аммо, у йўқ эди. Томоғим қақраганини сездим.

Тушликка яқин кўчага чикдик. Акбар ака Бурҳон, Латифжонни олиб қолиб ниманидир маслаҳат қилишди. Боғнинг ўртасидаги ошхонага борганимда Латифжон изимдан етди.

– Узи-ку яхши одам, лекин, шу қилиғи ёқмайди, – деди у сўрамасам ҳам, – кечқурун тўйга борамиз деб тикилинч қияпти.

– Бормайман деб очик айтинг.

– Шундайку-я, – деди Латифжон айтайми, йўқми деб бир оз иккиланди. Сўнг:

– Рости, Акбар ака устозим бўлади. У киши қобилиятли мусиқа раҳбари. Қўлимдан етаклаб шу ерга олиб келган. Тўй-ҳашамга ўчрок. Баъзан ноилож бораман. Аммо, ҳамма нарсанинг ҳам чегараси бор.

Латифжон ҳақ эди. Қўшиқчи учун тўй-ҳашамга югуравериш санъатни пулга сотиш дегани. Нахотки, шуни Ойсара опа, Акбар ака тушунмайди. Балки, бошқа сабаби бордир?

Латифжонга нима дейишни билмадим. Шу гаплардан сўнг унинг қалби тоза йигит эканлигини англадим. Унга нисбатан юрагимда илиқ бир меҳр пайдо бўлди. Овқатланиб бўлгач, у зарур иши борлигини айтиб уйга кетди. Мен кўчага чикдим. Қаерга борсам экан? Уйга оёқ тортмайди. Кун аста-секин қизиб бораяпти. Биринчи кун таассуротларим: эрталабки учрашув, Акбар ака насиҳати. Бурҳоннинг ёвқараши, Латифжоннинг куйиниб айтган гаплари ёдимга келади. Маданият уйи ёнбошидаги боғни оралаб кетдим. Ўртадаги фаввора чиройли отилмоқда. Хиёбондаги гуллар яшнаб турибди. Боғда одам сийрак. Кўча яқинидаги газ сув, газета дўконидаги икки хотин иш йўқлигидан эснаб ўтирибди. Бир пасда атрофни айланиб чикдим. Кўнглим нимагадир интизор бўла бошлади. Ташналик билан олдинга интиларди. Фаввора ҳам, гуллар ҳам ташна қалбимга ором бермасди. Шу пайт боғ ўртасидаги радиокарнайдан кўшиқ тарала бошлади. Берилиб тингладим. Бу – кўплар севиб эшитадиган Ботир Зокировнинг «Бир оқшом» кўшиғи эди.

Бир оқшом, бир оқшом ёнимда қол,
Иккимиз сайр этайлик соҳибжамол...

Мен кўшиқнинг узок давом этишини истардим. Лекин у дарров тугаб қолди. Қизик. Яхши кўшиқ доим қисқа туюлади. Бир вақт марказий почта биноси олдига келиб қолибман. Оёқларим беихтиёр ичкарига етаклади. Кўшни хонанинг эшигини очдим. Деворда кўкрак бўйи баландда кичик тешикча бор эди. Унинг нариёғида қулоғига эшитгич тақиб олган қизча зўр бериб «Алло, алло» деб кичқирарди. У тўсатдан мен томонга қайрилди. Кўзи кўзимга тушди.

– Зулфия, – деб кичқириб юборибман.

У бирдан хайратда қолгандек кўринди. Сўнг қулоғидагини ечиб ўрнидан турди, яқин келди.

– Салом, Олим ака.

– Салом, Зулфия. Ахволингиз қандай?

– Ёмон эмас, кунлар ўтиб турибди... – у тўсатдан жим қолди.

Биз бир-биримизга сўзсиз тикилдик. Қалбларда ғалаён бошланганди. Лекин, анчагача на у, на мен гапиришга журъат қилолдик. Бизнинг танишганимизга бир йилча бўлганди. У ансамбль ҳаваскорлари билан бирга билим юртимизга борганди. Зулфиянинг кўнғирокдек жарангдор овози бор экан. У берилиб кўшиқ айтганда тингловчи ихтиёрсиз мафтун бўлиб қоларди. Унда биз билим юртимиз боғида суҳбат қурардик. Ёзда шу ерга ўқишга келди. Саратоннинг қайноқ кунларида у билан кўп учрашдим. Далда бердим. Лекин, у биринчи имтиҳондан йиқилди. Жавоби ўқитувчига ёқмаган эмиш. Мен ундан имтиҳон олган ўқитувчини ҳам танидим. Ўта талабчан киши эди. Зулфиянинг кўзида ёш билан туманга қайтиб кетишидан, унга ёрдам бера олмаганимдан ўзимни қаёққа кўйишимни билмасдим. Бир-биримизга ваъда бермаган бўлсак-да, қалбимизда самимий, тиниқ меҳр аталмиш туйғу ётарди. Буни Зулфиянинг порлаб турган кўзларидан сезардим.

Ўтган йили кузда вилоятда ўтказилган халқ талантлари кўригида учратиб қолдим. Тўлишиб, янаям гўзал қиз бўлибди. Аммо, суҳбатлаша олмадик. Туманга хат ёздим, жимжит. «Унутган, орамизда ҳеч нарса йўқ эди-ку». Зулфияни унда бутун вилоят биларди, севиб тинглашарди.

– Қачон келдингиз? – Зулфиянинг сўрови хушимга келтирди.

– Кеча. Сизни маданият уйида учратарман деб ўйлаган эдим.

– Анча бўлди, қатнамай кўйганман, – у негадир кўзларини олиб қочди.

– Нимага? Сиз кўшиқ айтишни севардингиз-ку.

– Уйда ҳам айтавераман. – Унинг овози ўзгариб чикди, – ҳаммасидан кўнглим қолди.

– Тошкентга, кўрикка таклиф қилишганди, бормадингиз. Бу бахт ҳаммага насиб қилавермайди.

– Билмасам...

Мен шу топда унинг елкалари титраётганини сезиб қолдим. Зулфия йиғлаётган эди.

– Сизга нима бўлди, Зулфия, – ихтиёрсиз елкасидан ушладим.

– Кўйнинг, юпатманг, – деди йиғи аралаш. – Сиз ҳали ҳеч нарсани эшитганингиз йўқ. Менга осон эмаслигини билсангиз эди. Кўшиқ айтишни севаман. Жуда... Жуда... Хатларнингизни олган эдим. Лекин жавоб қилолмадим... Мен ёлғиз эдим. Тушунасизми, ёлғиз эдим...

У тешикчани ёпиб кўйди. Кутилмаган ҳолатдан донг қотиб қолгандим. Яхшиям бу ерда иккимиздан бошқа ҳеч ким йўқ. Энди нима бўлади? Шу ҳолда қайтиб кетавераманми? Балки, Зулфия чиқар?!

Шу вақт тешик оркуасидан Зулфиянинг овози эшитилди.

– Вақти келганда ҳаммасини айтиб бераман. Ҳозир шитимос, менга ҳалақит берманг...

Кўнглим хира, ташқарига чикдим. Умримда биринчи марта бўлса керак, юрагим сиқила бошлади. Хиёболларни, боғларни узоқ айландим. Лекин, Зулфия кўз олдидан кетмасди. Уша нима бўлди? Қандай воқеа содир бўлган? Балки, маданият уйидагилар, Латифжон, Акбар ака, Бурхон билар?

* * *

Кунлар жуда секин ўтарди. Келганимга бир ҳафта бўлди. Аммо, бир йил ўтганга ўхшайди. Ҳаммасига ўзимни бу ерда ёлғиз хис қилишим, Зулфия билан боғлиқ воқеаларнинг тагига етолмай азоб чекишим сабабчи эди. Латифжонга Зулфия ҳақида сўз очгандим, «Ойсара опа, Акбар акалар яхши билади», – деди қисқа қилиб. Назаримда у тўғрисида айтишга журъат қилолмаётганди. Бурхонни жиним суймай кўйган, гаплашмай-миз. У кейинги кунларда репетицияга ҳам яхши қатнашмайди. Акбар аканинг айтишича, Ойсара опанинг юмушлари билан бандмиш. Зулфия тўғрисида сўрашга Акбар акани холи учрата олмадим. Бу орада туман марказидаги клубда, заводда концерт кўйдик.

Юрагим тўлиб кетганидан дардимни кимга айтишни билмасдим. Ёнимда Матёқуб бўлганида бошқа гап эди. Шу сабабли уйга

бориб, аламимни кўшиқдан олардим. Оҳанглар орасидан кўзида ёш билан Зулфия чиқиб келар, уша гаилари қулоғим остида кагик жарангларди: «Мен ёлғизман. Ёлғизман»? Нега у ёлғиз? Тагга а етиш керак. Зулфияни икки марта сўроқлаб почтага бордим, ишга келмади, – дейишди. Бу эса мени бадтар қийнади.

Шундай кунларнинг бирида боғдаги дўкондан янги журнал олиб, хиёбон четидаги скамейкага ўтирдим. Энди варақлаётгандим, биров слкамга қўлини қўйди, қарасам, Бурҳон! Ёқимсиз тиржағиб турибди.

– Берилиб ўқиётган эканлар-да? – деди тўғрилигини ҳам, киноялигини ҳам билиб бўлмайдиган оҳангда, – кўникиб қолдингизми?

– Нимага?

– Янги жойга. Аммо, сезиб юрибман, ўзингизни чеккага тортяпсиз. Болаларга қўшилмайсиз. Юрнинг уйга борамиз.

– Қўйсангиз-чи, – дедим ундан қутулишни ўйлаб, – уйда нима бор. Боғнинг салқин хавоси одамнинг баҳри дилини очади. Шу ерда ўтира қоламиз. Тушдан кейин яна релетиция.

– Жонга тегди, – деди Бурҳон қўл сўштаб. Афтидан у кетиш-ни хаёлига ҳам келтирмасди. – Хўжаликларга концерт қўйишга чиққанмизда эди, бир-икки кун ўйнаб келардик.

– Томоша кўрсатишга тез-тез чиқиб турамизми?

– Олдинлари яхши эди. Даладан бери келмасдик. Акбар ака ишга келди-ю, ҳаммаси тескари бўляпти. Ойсара онанинг иши йўқ.

– Кейинчи?

Бурҳон ёшимга ўтириб олди. Унинг ганига қизикиб давомини суриштирдим. Лекин у айтмайми, айтмайми деб бир оз иккиланиб тургач, ўрнидан турди.

– У ёғини кейин билаверасиз. Ким санъатни, ким отарни севади. Кетдик. Айланамиз.

– Қаёққа борамиз?

– Истасангиз дарё соҳилига.

Шу дамда ким билан бўлса-да гапилашим, салқин хиёбонларини, дарё қирғоғини узоқ айлангим келарди. Бурҳонни унчалик ёқтирмасам-да, беихтиёр унга эргашдим. Катта кўчага чиқиб Қашқадарё ёқасига йўл олдик. Бу ер, айниқса, ёз ойлари гавжум бўларди. Кичик бўлса-да, дарахтлари ниҳоягга қуюқ боғни мижозлар эгаллайдди. Туман маркази – биров иш билан, биров ўйнагани келади. Исикдан қутулиб, кунни салқин жойда ўтказганга нима етсин? Аммо, бу ерга келмаганимга анча вақт бўлди. Хозир ҳам дарё қирғоғи, боғ шундай сўлим, гавжуммикан?

Бурҳон кулдили, қизик хангомалардан гапириб, меҳдан кура

кўпроқ ўзи куларди. Почта биносига яқинлашдик. Зулфия ўти-
радияган дераза қаршисига келганимда негадир хаяжонлана бош-
ладим. Наҳотки, ҳозир шу ерда менга кўзи тушган бўлса? Журъ-
ат қилиб деразага қарадим. Аммо у ердаги икки қиз ўз иши
билан овора. Зулфия кўринмасди.

– Жуда қизиг-а, – деди у бир вақт тирсагимдан туртиб.

– Нима қизик?

– Хаёлингиз қаёқда? Афанди билан хотини, чўпон латифаси-
ни айтдим.

– Э, уми, жуда кулгили, – дедим, эшитмасам ҳам, – яна зўри
борми?

– Зўридан кўпи борми... Бир куни Афандини десангиз, под-
шоҳ ҳузурига чақириб...

Хаёлим тагин Зулфияга оғиб кетди. Ҳозир у қаерда экан?
Уйдамикин? Ёки қачон... учрашиш насиб қилади?

– Анавуни қаранг, яхши нарса. – Бурҳон кифтимга уриб
хаёлимни бўлди. Қарадим. Тўрт-беш қадам олдинда бир қиз қора
сумкасини ўйнатиб кетарди. Бурҳон уни қўли билан кўрсатиб
гапини давом эттирди:

– Кўчамизда туради. Отаси арақхўр. Онаси бузук. Ҳар куни
тунда машина билан кимдир олиб кетади. Отаси бунга кўриб
турса ҳам ҳеч нарса деёлмайди. Қўрқади. Ичиб олиб, хўнг-хўнг
ийғлайди. Аммо, қизи келишган-да.

– Бундай гаплар бизга ярашмайди, – дедим Бурҳонни гапдан
чалғитиш мақсадида, – маданият уйида неча йилдан бери иш-
лайсиз?

– Уч-тўрт йил бўлиб қолди. Ойсара опа билан яқин қарин-
дошимиз. Ўзим асли шофёрликни тамомлаганман. Ашула айтиб
юрганганимни эшитиб ансамблга ўтказиб қўйди. Ҳаммаси жонга
тегди.

– Кетмоқчимисиз?

– Қарши чўлига борсамми, дегандим. Айтишларича, шофёр-
лар кўп пул топишармиш. Бир-икки йилда машина олса бўлади,
дейишади.

– Машинани шунчалик яхши кўрасизми?

– Машинанг бўлса савобига ким етади. Ошна-оғайнинг кўп
бўлади. Қолаверса, бирорта жононни миндириб юрсанг бундан
ортиқ кайф-сафо борми?

Мен Бурҳоннинг бунчалик тор фикрлашини, пул, мол-дунё
деса муккасидан ташлайдиган одамлар тоифасидан эканлигини
хаёлимга келтирмагандим. У эса ҳамон ниманидир жавварди. Га-
пига қулоқ тутдим.

– Оғиз кўпиртириб мақтаганлари билан пулнинг ўзи оқиб келармиди? Тўғрими? Кеча-кундуз меҳнат қилиш керак. Мен эса, очик гап, қора меҳнатдан қўрқаман. Ҳозир пул топишнинг осон йўлини топдим. Фақат, шерик керак.

– Ҳўш, нима экан?

У кулди.

– Айтсам шерикликка рози бўласизми? Даромади катта. Бир ёзда анча пул ишласа бўлади.

– Айтинг, балки маъқул тушар?

– Ўша куни машқ пайтида ашулангизни эшитдим. Тиник овозингиз бор экан. Лекин, уни бекорга сарфляяпсиз. Ҳозир марказда тўй-ҳашам кўпайиб қолди. Бориб турсак қуруқ қўймасди. Бу ёғини ўзимга қўйиб беринг.

Унга нима деб жавоб беришимни билмай қолдим. Бурҳоннинг мени боғдан излаб топгани, уйига таклиф қилгани ва ниҳоят холи жонимга қўймай, ёнимдан кетмаётганининг сабабини аниқлаб етдим.

– Бундан кўра гадойлик қилган маъқул эмасми? – Бурҳоннинг кўзига тик қарадим. – Сиздан бу гапни кутмагандим. Мақсадингизни Акбар акага айтинг. Шерик топиб беради.

– Кулоқ солинг, – деди Бурҳон қўлимдан ушлаб. – Бир умр студент бўлиб юрмайсиз-ку? Уйланасиз, бола-чака рўзғор ташвиши пайдо бўлади. Уй-жой қурасиз. Шунгайм пул керакми? Керак. Чўнтагингизда чақангиз бўлмаса яқин дўстингиз ҳам бурилиб қарамайди. Китобдаги гапларга учиб ҳаётингизни беҳуда ўтказаяпсиз. Тўйда нота-пота, рамкага солиб айтиш шарт эмас. Овозингиз чиқса бўлди. Одамлар кайф ичида «Дод» деяверади.

– Сиз айтган ишни қилолмайман, – овозим дағал чиқди.

– Ҳамроҳ бўлмаслигингизни билувдим. – Бурҳон қўлимни қўйиб юборди. – Ўзи-ку бир оғзим куювди. Мен аҳмоқ қиз болани шу йўлга соламан деб шарманда бўлганман.

– Ким эди у қиз?

– Эҳ, ҳозир вақти эмас, кейин айтаман.

Бирдан хаёлимга лоп этиб Зулфия келди. У бўлмасин тагин. Бурҳондан қўл силтаб кетмокчи бўлиб турганимда шу гап мени ушлаб қолди. Сўраб кўрайчи, ростдан ҳам Зулфия бўлиб чиқар? Бундай аблаҳлик унинг қўлидан келса керак. Лекин, нима деб сўрайман.

– Гапларимга хафа бўлманг, – деди бир вақт Бурҳон. – Сизни синаш учун айтдим.

«Оббо, шайтон, панд еганида гапини никобламасин. Қани, бу ёғи нима бўлади».

Гап билан дарё соҳилига келиб қолибмиз. Вақт тушликка яқинлашибди. Иссикнинг тафти кўтарилган дарёнинг нариги соҳилида пахта пайкаллари узок-узокларга чўзилиб кетган. Баъзан далалар ўртасида баланд бўйли тут дарахтлари бўйи чўзган. Иккита универсал кўм-кўк депгизда сузиб юрганга ўхшайди. Уларнинг орқасидан чанг кўтарилади. У ер-бу ерда сувчилар кўринадди. Дарёда сув оз эди. Бу шундай ҳам тушунарли. Ҳозир ҳар томчи сув экинларни суғоришга олинаётган эди. Кўм-кўк уфкларга боқар эканман, хаёлимга келган фикрдан ўзим уялиб кетдим. Одамлар шундай иссиқда куйиб-пишиб далада юрибди. Биз эса роҳат қилиб чўмишгани, оёқни узатиб дам олгани салқин жойи излаб юрибмиз. Уларни куй-қўшиқ билан кўнглини кўтариш, далда бўлиш қўлимиздан келади-ку! Бунинг устига ҳар кун Акбар аканинг эски, патижа чиқмайдиган гаплари. Кеча маданият уйининг ойлик режасига кўзим тушганди. Унда кўрсатилишича, шу ой ичида деярли ҳар кун пахтакорлар хизматида бўлишимиз лозим. Транспорт йўқ. Ёлғиз автобус ремонтда экан. Ансамблининг ҳали яхши тайёр эмаслигини баҳона қилиб, марказдан чиқолмаймиз. Орамизда талаантли йигитлар, қизлар кўнчилиқ. Акбар ака, Ойсара опа иссиқдан кўрқибми, хонасидан чиқмайди. Мен бу ерда нимани ўрганаман?

Балки фикрларимни Ойсара онага айтсаммикин? Нима деб ўйлайди. Келганимга бир ой бўлгани йўқ, тинч юрсанг бўлмай-дими, демасмикан? Йўқ. Олдига кириб буни айтиш керак.

Бурҳонга ҳеч нарса демасдим. У енгил хуштак чалиб ёнимда бораверди. Биз дарёда чўмилдик. Сув жуда оз эди. У гуёқни, озлигига ўзи айбдордек, жилғачаларга ёпишиб, баъзан кумлар орасида сингиб оқарди. Баҳорги тошқинлари, пишқириб оқинилари, инсоннинг ёшлиги мисол олисда қолиб кетганди. Бурҳон ердан тош олиб, сувга қараб отарди. Тош илгаригидек сув юзида чироқли сакраб-сакраб кетмасди. «Шуп» этиб жойида қоларди. Доимо салқин бўладиган боғ кўйида деярли ҳеч ким йўқ. дарёнинг салқини энди бу ерга етиб келолмасди. Чойхонанинг тағидаги ховузчага келиб куйиладиган, сўнг йўлида давом этадиган шўх ариқчаларнинг ҳам энди уни ўчиб қолибди. Чойхонага кирганимизда, чойнак-пиёла, майда-чуйда сакланадиган пештахта устида чойхоначи мудрар, усти ёнилмаган қанд-қурсларни ари таларди. У бизнинг шарнамизни сезиб эришибгина кўзини очди. Бурҳонни кўриб ўрнидан турди.

– Э, жиян, келинлар, анчадан бери кўринмайсиз? Ўтиринлар, аччиқ чой дамлаб бераман.

– Салом тоға, – деди Бурхон кўл бериб кўришаркан. – Яхши юрибсизми? – кейин менга ўтирилди. – Бир жойда яшасак-да, анча вақт бир-биримизни кўрмаймиз. Иш кўп, хизматчилик.

– Биз айтган гап нима бўлди?

– Сизникини бажарамиз, – деди Бурхон пештахтага суяниб, – ўртоғимни бошлаб келдим. Битмайдиган иш борми? Аччиқ чой дамланг, отамлашамиз.

Чойхоначи калта, семиз кўлини чўзди. Кўришдик. Чойнакларни артиб тозалаб дамлади. Қуюқ мажнунтол тагидаги сўрига янги бахмал кўрпачалар, ёстиқлар ташлашган. Бир пасда дастурхонда помидор, бодрич, қанд-курс пайдо бўлди.

– Олиб туринлар, – деди чойхоначи. – Мен озгина ош қилай.

– Биз кўп ўтирмаймиз, – деди Бурхон. – Қайтамиз, гап бор. Ўтиринг.

Тоғаси жойига чўкка тушди. Лекин тинчимасди.

– Жиян, ҳалигидан бор, олиб чиқай.

– Кўйинг. Ҳозирча кераги йўқ. Қанча бўлса тўйда берасиз. Олдин бу укангиз билан танишинг.

Чойхоначи хўп-хўплав, ўзини Карим деб таништирди. Иسمىни айтдим. Қолганини Бурхон кўшимча қилди. Чой ичишга тушдик.

– Дунёда яхши одам иккита бўлса, бири шу киши, – деди Бурхон, – битта бўлса ўзлари. Отамдан ҳам афзал кўраман.

Карим ака бошини ирғаб маъқуллади. У қирк-қирк беш ёшлар атрофида, қорачадан келган ялпоқ юзни бақувват одам бўлиб, билаклари семиз эди. «Кўпинча қассоблар шундай бўлади».

– Менга кўп яхшиликлар қилган. – Бурхон гапда давом этди. – Айтган билан тамом бўлмайди. Анча бўлди, кичик тўйчамиз бор. ўтказиб бер, деб илтимос қилганди. Яқинда бўлади, айтаман бирга борасиз.

– Келасиз, – деди Карим ака ҳам. – Ўзларидан қолар гап йўқ. Ёлғиз ўғил деб йиғиб юрибман. Бор-йўғимни тўкмоқчиман.

– Келамиз – хизмат қиламиз, – деди Бурхон. – Сизни хурсанд қиламиз. Энди сувингизни опкелинг.

Карим ака лили этиб ўрнидан туриб чойхонага югурди. Бир пасда кўлида беш юлдузли шиша билан қайтди.

– Ўзиям энг азиз меҳмонимга асраб юрибман, – деди оғзининг таноби қочиб. – Арманларинки. Бир мазза қилайлик.

– Очманг, – илтимос қилдим Бурхондан, – ҳозир репетицияга борамиз. Акбар ака хафа бўлади. Қунам иссиқ.

– Э, ўрғилдим ўша қуруқвойдан. – Бурхон кулди. – Оз-оздан ичамиз. Карим акангиз хафа бўлмасин.

Хуллас, мен у дедим, Бурхон бу деди, шишани очди. Бир томондан Карим ака укажонлаб ялиниб ўтирибди. Мен шу пайтгача ўзимнинг кўнглим бўшлигидан азоб тортиб келардим. Биров каттиқ илтимос қилса, йўқ дея олмайману, кейин жабрини тортаман. Бу гал ҳам шундай бўлди. Узатилган қадахни олиб уриштирдим. Бараварига ичиб юбордик. Оғзим ёниб кетгандек бўлди. Карим ака узатган ширинликдан газак қилдим. Оғзимнинг ловуллаши қолди-ю, энди ичим ёна бошлади. Ичкиликни анчадан буён оғзимга олмагандим.

Қарама-қарши туйғулар билан олишавериб чарчадим ва иккинчи қадахдаёқ ҳеч нарсани ўйламай кўйдим. Бунинг учун анча вақтгача ўзимни кечира олмай юрдим.

* * *

Зулфия билан биринчи учрашувдан кейин суҳбатлаша олмадим. Бир гал борганимда почтада йўқ экан. Дугоналари «Навбатга икки кундан кейин келади» дейишдан олдин бир-бирига маъноли кўз уриштириб олишди. Охириги марта борганимда ўзи бор экану иши кўплигини баҳона қилиб чиқмади. Уни ўйлаган сайин юрагимдаги ўт шунча аланга олар, оқшомлари хиёбонларни узоқ кезар, юлдузлар билан суҳбат қуардим. Бир куни кечкурун дарё соҳилига тушиб қуёшнинг уфққа кизариб ботиб кетиши, юлдузларнинг чиқишини томоша қилдим. Рубобни қўлга олиб ўзим севган лирик куйлардан чалдим, қўшиқ айтиб дардларимни оҳанглар қатига яшириб боғлар орасига жимир-жимир оқаётган сувга сингдирдим. Дарахтларнинг кўм-кўк барглари енгил шабадада менинг севги куйларимга ҳамдарддек оҳиста тебранарди. Бирдан оҳанглар орасидан Зулфия яна кўзда ёш билан чиқиб келарди: «Ёлғизман, тезроқ келинг, менга мадад беринг. Нима қилай, айтинг?» – дерди. Баъзан у ёқимли жилмаярди. Қикир-қикир куларди. Биз сеҳрли олам қучоғида ширин суҳбат қураимиз...

Клубга яқинлашганимда ичкаридан мусиқа овози ва Латифжоннинг қўшиқ айтаётгани эшитилди. У мумтоз ашулаларни чўзиб, маромига етказиб куйлашни яхши кўрарди. Ҳозир Навоий ғазали билан айтиладиган «Мискин»ни ижро этмоқда. Эшикни очдим. Зал бўш эди. Саҳнада стулларга қатор тизилиб ансамбль мусиқачилари машқ қиларди. Мен уларга яқинлашганимда оғир бахмал пардани четга суриб саҳна орқасидан Акбар ака чиқиб келди.

– Бурхонни кўрмадингизми? – деди Акбар ака саломимга алик олар экан.

– Йўқ.

– Шу болага ҳеч тушуна олмай қолдим-да. Ишдан ўзини олиб қочяпти. Сўрасам ойлиги оз дейди. Ойсара опасига айтсин, кам бўлса қўшиб беради.

Акбар акага ҳеч нарса демай жойимни эгалладим. Унинг гап оҳангида Бурҳондан кўра Ойсара оладан норозилиги сезилиб турарди. Шу пайт Ойсара опа, унинг изидан яхши кийинган икки киши залга кириб келди.

– Акбар ака, машшоқларингиз тайёрми? – деди опа ёнидагиларни алоҳида мулозамат билан ўтиришга таклиф қилар экан.

– Бошлайверсак бўлади. Фақат Бурҳонни кутяпмиз.

– У ҳозир келади. Мен бир иш билан жўнатгандим. Практикант бола қандай? Ўрганияптими? Лекин Шерқул Бобонорович, менга, яхши тарбиялайсизлар, деб қаттиқ тайинлаб кетган.

– Дуруст, – деди Акбар ака, опани қанчалик ёқтирмаса-да, одатдаги мулойимлиги билан жилмайиб. – Асосий номерлардан бирини унга берсаммикан деб турибман. Менимча удалайди.

Бу гапдан тенгдошларим олдида анча хижолат тортдим. Айниқса, опанинг амалдор акамни ўртага қўшиб гапириши, гап оҳангида хизматдан кўра хушомад оҳанги борлиги гашимни келтирди.

Хаёлимни Латифжоннинг қулоғимга пичирлаб гапириши бузди.

– Залдаги икки нотаниш кишини танимадингиз чоғи.

– Йўқ.

– Тошкентдан телевизордан келишибди. Агар концерт номерларимиз ёқиб қолса ёзиб олишармиш.

– Зўр-ку. Қандай яхши. Аммо, ашулаларимиз ёқармикан?

– Ёқади, – деди Латифжон ишонч билан. – Ойсара опа буларни икки кундан бери меҳмон қилади. Ўлибдими, ҳеч бўлмаса икки-уч номерни олишар.

Аммо, ёдимга яна Зулфия тушди. Аттанг, у бўлганда бирга борармидик.

Бу орада Бурҳон ҳам келди. У тез юрганиданми терга пишиб кетибди. Акбар ака қўл ишораси билан унга жойини кўрсатди. Бурҳон доирани олиб муסיқачилар сафига қўшилди.

– Бошладик, – деди Акбар ака тантанавор оҳангда.

Шундай деб ўзи сахнадан пастрга тушди. Концерт бошланди. Кенг зал бўйлаб конференсье киз – бадий гилам тўқиш фабрикаси тикувчиси Шоиранинг қўнғирокдек овози жаранглади.

– «Баҳор вальси». Ижро этади ансамбль.

Созандалар ҳаракатга келди. Хор жўрликда қўшиқ юқори пардаларга кўтарила бошлади. Ҳамма берилиб куйлар, муסיқа

оҳангларида кўшиққа мос ҳолда юқори пардаларга кўтариларди. Унинг изидан яна бир нечта кўшиқ ижро этилди. Кейин яккахон кўшиқчиларга навбат етди.

Концерт охирлаганда яна Шоиранинг овози янгради.

– Энди навбат ансамблимизнинг ёш, умидли хонандаси Олимжон Ҳакимовга.

Мен яна ҳаяжонлана бошладим. Ойсара она, меҳмонлар, диққат билан кузатиб туришар, ҳар бир ҳаракатимиз, ўзимизни тутишимиз улар назаридан четда қолмасди.

Донрани ўйнатиб Бурҳон ёнимга келди. Ич-ичимдан ёмон кўрсам-да, индамадим. Ҳаёлим айтиладиган ашулада эди. Мен ўзим севган кўшигим – «Ёшлик садоси»ни бошладим. Яна кўз ўнгимда туманлик пайдо бўлди. Аммо у дарров тарқалиб оҳанглар яна қушлардек парвоз қила бошлади. Улар шунчалик кўп ва ранг-барангки, бутун оламини фақат оҳанглар эгаллаган. Иккинчи кўшиқ – «Юртим баҳори»ни анча шўх оҳангда куйладим. Учинчи кўшиқни тугатиб жойимга қайтдим. Концерт давом этди. Назаримда тайёргарлигимиз яхши эди. Фақат кизлар жўрлигида айтилаётган ялла ярмига борганда бузилганлигини ҳисобга олмаганда ҳаммаси маромда ижро этилди.

Концертдан сўнг кизини муҳокама бўлди. Меҳмонлар ютуқларимиз билан бирга камчиликларини айтишди. Қизикқашлар машқ қилиш учун сахнада қолди. Биз эса Бурҳон, Акбар ака учаламиз унинг хонасига кирдик.

Акбар ака Бурҳондан гина қила кетди. У ҳам қараб турмади.

– Илгариги раҳбаримиз яхши эди, – деди Бурҳон қизишиб, – у борлигида вилоят кўригида биринчи ўринни олган эдик. Ҳатто Тошкентга йўлланма беришувди. У кетди-ю, ҳаммаси тесқари бўляпти.

– Ҳа, унда бошқача эди, – деди Акбар ака ўзини босиб, – Зулфиядек талатли кизлар бор эди. Унинг ансамблдан кетишига ўзларинг сабабчи бўлдинглар. Яна уялмай гапиришини қара, сенда умуман уят деган нарса бўлмаса керак. Энди шундай талантларсиз қаерга ҳам борардик. Биринчи гада бу ердан сени ҳайдаш керак. Аммо, Ойсара опа...

– Ўзим кетаман. Қуруқ тингир-тингир жопимга тегди.

Акбар аканинг бу гапидан сўнг миямга бир нарса келиб урилди. Наҳотки, Зулфиянинг ансамблдан кетишига Бурҳон сабабчи? Қандай қилиб? Ҳозир ҳаммасини сўрайман. Айтмаса қўймайман.

Ташқарига йўналган Бурҳоннинг изидан югурдим.

– Ҳа, нима бўлди? – деди у менга қараб тиржаяр экан. – Муштлашмоқчимисиз? Кўзларингиз бежо?

– Бурхон факат тўғрисишни айтиш, – иложи борича ўзимни босишга ҳаракат қилиб. Овозим бўғиқ чиқди, – Зулфияга нима бўлган?

– Э, шунга шунчами? Бўпти, юрнинг ҳаммасини айтмаман. – У кўлтигимдан ушлаб олди, – тўғри, ўзимдан ҳам ўтган. Ойсара опа, таниш раҳбарлар, шундай қиласан деб туриб олди. Уларнинг гапини қайтариб бўладими? Лекин, мени тўғри тушунинг. Биронга ҳақиқий дўстим йўқ. Ҳаммасини ўзимдан бездириб юборганман. Зулфияни яхши кўрардим. Биламан, сиз ҳам уни сева-сиз. Почтага бориб туришингиздан хабарим бор.

Биз боғ ўртасига жойлашган ёзги эстрада буюсининг оркасидаги ўриндиққа ўтирдик. Агрофда ҳеч ким йўқ.

– Олим, ажойиб йиғитсиз, сизга ҳавасим келади, юрагингиз тоза, – Бурхон жиддий гап бошлади, – кейинги пайтларда сиз нарсаини ҳам ўзимга олаяман. Зулфия мени жуда ҳурмаат қиларди.

Бурхон ҳикоя қилар, ёлғон айтаётгани кўзларидан биллиниб турарди. Менам гапини бўлмайд эшигдим. Воқеа шундай бўлибди. Зулфиянинг кўшиқчилик маҳорати ҳамма ерда машҳур бўлаётган пайт экан. Туман маданият уйининг ҳаваскорлари вилоят ёш талантлар кўригида биринчи ўринни олади. Зулфияни эса «Она ер фарзандиман» ашуласи тапиганди.

Ўтган йилнинг ёз ойи охирида туман раҳбарларидан бири гумбирлаган тўй қилади. Ойсара опа, Бурхон Зулфияни алдаб-сулдаб тўйга келишга кўндиради. Ойсара опаям қараб турмайдн. Тўй кечаси давра анча қизганда Бурхон саз чалиб, Зулфия ашула айтиб ўртага кириб келишади. Ширикайф меҳмонларининг қийқириғи, дод-войлари авж олади. Шу ерда Зулфиянинг чапани акаси ҳам бор экан. У олдинга ашулага эътибор бермайдн, ёнидаги кайф устида турган меҳмон қара, зап келишган жопон эканда, юр бориб пул қистирамиз дейди. У қани деб ўтирилиб қарайди-ю, кўзларининг пахтаси чиқиб кетади. Бир зарб билан хамроҳини уриб ағдариб кўлида пул билан Зулфияга ниғишаётган одамларни ёриб ўтиб югуради. Тўйнинг томошаси чиқади. Зулфия ичкари уйга қочиб бекинади. Акаси Бурхонни роса савалайдн. Айтишларича, шу кеча қаттиқ кўрққан Зулфияни «тез ёрдам» билан касалхонага олиб кетишади. Тузалиб чиққандан кейин эса акасидан ҳайиқиб умуман ансамблга қатнамай қуяли. Ойсара опа орага тушиб, кечирим сўраб бу воқеани босди-босди қилган, акасининг кўншлини олган дейишади. Аммо, Зулфиянинг ўзи ансамблга келишини хошламаётган эмиш...

Энди менам ҳаммаси аён бўлди. Ўша биринчи учрашувимизда йиғи аралаш, мен ёлғизман, адашдим, яна кўшиқ айтишни

хохлайман деб турган маънос чехраси кўз олдимга келиб беихтиёр ўрнимдан туриб кетдим. Мен унга ҳам осон эмаслигини, санъатни бутун борлиғи билан севишини, лекин бу йўлда ҳеч ким унга ёрдам қўлини чўзмаётганини ҳис қилиб, уни жуда-жуда кўргим, юрагимда тўпланиб қолган «дард»ларимни ҳикоя қилгим келарди.

Бир вақт қарасам беихтиёр почта биноси олдига келиб қолибман.

– Зулфия, – дедим тешиқчани очиб. У ростдан ҳам шу ерда эди. Менга кўзи тушди-ю, алланечук бўлиб кетди.

– Чикмайсизми?

– Бир оз кутинг, ҳозир навбат алмашамиз.

У дам ўтмай кийиниб чикди. Салом-алиқни унутиб бир-биримизга узоқ термулиб қолдик.

– Мени сўраб келибсиз, дугоналарим айтди.

– Сизни кўргим келди.

– Мана кўрдингиз, айтинг, нима дейсиз, – унинг кўзида шўх бир учқун жилва қилди.

– Юринг боққа бориб суҳбатлашамиз.

Яна боғда ўтирибмиз. Бу гал ёнимда Зулфия. Ҳаяжондан нима дейишимни билмай роса довдирадим.

– Бурҳон менга ҳаммасини айтди. Зулфия, сизда ҳеч қандай айб йўк. Бошқа йўлга бошламоқчи бўлишган.

У гапларимни жимгина туриб эшитди.

– Яна ансамблга келсангиз, бирга бўлардик.

– Қандай бўларкин? – деди у хижолат ичида. – Одамларга қарашга уяламан. Гўё ҳамма қўлини бигиз қилиб кўрсатаётгандек.

– Сиз санъатни севасиз-ку?

– Ҳа, лекин...

– Истасангиз сизга ёрдам бераман. Ҳимоя қиламан.

У менга ялт этиб бокди. Чехрасида яна шўхлик ўйнади.

– Кимдан?

– Шу... Бурҳондан... Ўшандай ёмон одамлардан.

У менинг телба-тесқари гапларимдан завқ олгандек жилмайдди. Беихтиёр мен ҳам кулдим. Бу орағиздаги ўнғайсизликни кўтариб ташлагандек бўлди.

– Ўйлаб кўраман, – деди у, – балки борарман. Айтмоқчи сизнинг қўшиғингизни эшитдим. Менга ёқди.

– Қачон?

– Буниси энди сир.

Мен Зулфиянинг гулгун чехрасига, хумор кўзларига ташналик билан термулдим. Шу кўзларни, шу олмадек қизил ёноқлар-

ни беихтиёр лабимга босиб узок ўпгим, кучгим келди. Лекин бундай қилолмадим. Унинг ўткир нигоҳи, нима ўйлаётганингизни билиб турибман дегандек доводиратиб «айб»имни фош қилиб ташламокда. Кўзларимни олиб қочдим.

– Зулфия...

– Гапиринг.

– Бу оқшом бўшмисиз?

– Нима қилди?

– Кинога кирайлик.

– Оббо, сиз-ей, дарров томошага бошлайдиган бўлдингизми?

– Энди...

– Тушунмадим... Майли, келаман.

Кулоқларимга ишонмай қолдим. Мен ундан кескин рад жавобини кутандим. Қувончдан шошиб қолдим. У мен билан илик хайрлашиб хиёбондан юриб кетди. Кузатишга улгура олмадим. Йўлак сўнггида қўл силкитди-ю, қуюқ дарахтлар оғушига сингиб кетди. Шу дамда ўзимни дунёда энг бахтиёр инсон санардим. Ҳамма иш қўлимдан келадигандек мағрур эдим. Қанийди тезрок оқшом туша қолса...

Кинотеатр олдидаги майдонча оқшом кўниши билан ёшларнинг севимли жойига айланарди. Улар бу ерда томоша бошлангунча сайр қилишар, сирли суҳбат қуришар, ора-сира кўтарилган жуда нозик, кўнғирокдек жарангдор қизлар кулгиси тун сукунатини бузарди. Мен бу ерга кўп келардим, ёлғизлигимни эслаб юрагим сиқилар, алам билан узоклашиб кетардим.

Мен илк севгининг кучини, азобию висол дамларининг унутилмас роҳатини биринчи бор шу ерда туйдим. Биринчи бор оламда шундай бир зўр куч борлигини, бунинг муҳаббат эканлигини ҳис қилдим.

Хиёбон узра «Ёшлик валси» янграр, мен Зулфияни кутардим. Ана у, ион лампаси ёғдуси таралган ялангликда пайдо бўлди. Юрагим орзиқиб кетди. Ранг-баранг нурлар унинг атлас кўйлагиде ялтирар, кўз олдимда гўё одамзод насли эмас, эртақлардан хотирага сингиб қолган пари пайдо бўлгандек. Бир-биримизнинг қўлимизни секингина сиқиб қўйдик. Кўзлар тўқнашиб сўзсиз ўзлимизни англадик. Ҳозир гап-сўз ортиқча эди. Нигоҳлар бир-бирининг сирини фош айлаб қўярди.

Фильм қизиқ экан. «Севги анатомияси». Гўё бугун залда фақат иккимиз бордек. Назаримда кино бир зумда тугаб қолгандек туюлди. Уни қизгин муҳокама қилиб анча йўл юриб қўйибмиз. Енгил шабада дарахтларни сокин шовуллатар, юлдузлар ёлғиз-

ликдан инсонни кўз кнсиб ёнига чорлайди. Қўл ушлашиб бирга кетдик. Кўчалар чароғон, хиёбонлар сўлим эди.

– Бўпти, – деди Зулфия, – бу ёнига ўзим кетаман.

– Зулфия, – дедим илтижо билан, – яна озгина айланайлик.

– Йўк, ҳар нарсанинг ҳам ози ширин бўлади. Хайр, яхши туш кўриб ётнинг.

У кўлини ҳавода майин силкитди-ю, охишта югуриб кетди. Турган жойимда қотиб қолдим. Мен ҳалиям висолдан сархуш эдим. Бир вақт ўзимга келиб изимга қайрилдим. Аммо оёқларим бўйсунмасди. Ҳамма уят, андишани унутиб Зулфиянинг изидан кетдим. Зулфия дарахтлар орасидан жадаллаб кетарди. Мени пайкамади. Кўчаларига бурилиб, кагта дарвозали ҳовли олдига етганда тўхтаб атрофга боқди. Эшикнинг ийиқ этиб очилиб, ёшилгани эшитилди. Ҳаммаёққа жимжит тун сукунаги чўкди. Мен ҳеч ёққа шошмасдим. Кўчаларни узоқ айландим. Янги чиққан ой, юлдузлар билан ширин суҳбат қурдим.

* * *

Бир пайт хонамга Ойбек кириб келди. Оғзида сигарет.

– Кетмайсизми? Ё, Жобир акапитизга яхши кўришилш учун ярим тунгачаям ўтираверасизми? – деди ёйилиб илжайганча.

– Ие, вақт бўлган-ку! Шошманг, ҳозир бирга чиқамиз.

Мен шоша-пиша қоғозларни йиғиштириб папкага жойладим-да, кийиниб хонадан чиқдим.

– Кетдикми? – деди Ойбек жилмайганча, ташқарига чиққанимиздан кейин. – Ювишга!

– Нимани ювамиз? – дедим ҳайрон бўлганча. Яқин атрофда ювишга арзигулик иш бўлгани йўк эди.

– Нимани бўларди, ҳозир янгиликни эшитдим, терма жамоамиз малайзияликларнинг роса адабини беришибди. Тўртун бир! Шун ювмасак бўлмайди-да!

Футболнинг ашаддий ишқибози Ойбекни тушунса бўлади. Бу галабадан у жамоа мураббийсидан кўра кўпроқ қувонарди. Эҳ, дунёда бундан кўра ҳам муҳим ишлар тиқилиб ётибди-ку!

– Биласизми, Ойбек, бугун менинг зарур ишим бор эди, хўп десангиз, ювишни эртага тушликка қолдирсак-чи? Эртага газета чиққанидан кейин Собир акага «ҳақ бераман» деб ваъда қилгандим, шунга қўша қолайлик.

– Бирон нарсангиз чиқяптими?

– Ҳа, бир мақола, Жобир акадан зўрға ўтказдим.

– Барибир, бугун бўлса яхши бўларди, темирни қизигида бос дейдилар-ку! Майли, хоҳламасангиз зўрламайман.

– Бўпти, – дедим Ойбекка. – Эртагача.

Ойбек йўлни пивохоёнага бурди. Мен эса бекатда туриб автобус куга бошладим. Қулоғим остида Олимжон аканинг кўшини оҳанглири янграй бошлади. Ҳа, Олимжон акага худо берган, унинг овози ҳеч кимда йўк. Кўпчилик катта санъаткорларга тақлид қилиб юрадиган чала артистлар ҳам унга тақлид қилишолмайди. Чунки унинг овози, позик қочиримлар ва мукамал техника билан айтадиган кўшиқларини унча-мунча санъаткорлар ҳам ўхшатиб айта олмайдди. Шундай катта санъаткор, шунчалик одамохун камтар бўлса! Ўзининг ўзи тенги йиғитга шунақан ҳурмат кўрсатса.

Менинг Олимжон акага ҳурматим ошиб борарди.

Тиқилинч автобусдан тушиб тоза ҳавода туриб қолдим. Кейин секин-секин уйга қараб кетдим. Овқатни чала-чулпа еб, папкани очдим у қий бошладим.

* * *

Тунов куни Бурҳон билан учрашгандим. Боғда, Карим аканинг чойхонасидаги ўзимни ўзим кечира олмаган учрашувдан сўнг уни қанчалик ёмон кўрганам билан клубда, машқ пайтида, бирга бўлишга мажбур эдим. Бунинг устига кеча Зулфия билан боғлиқ воқеани ўз оғзи билан айтиб бергач, нафратим ошиб кетди. Унга дуч келсам ўзимдан-ўзим титраб кетар, ғазабдан қалтирай бошлардим. Бунинг Бурҳон ҳам сезарди. Ўртағимизда жанжал чиқишидан чўчирмиди, мендан иложи борича ўзини олиб қочар, машқ пайтлари мендан узоқроқда, бир чеккада ўтирарди. Охири Акбар ака очини айтди:

– Ораларингдан гап қочдимми? – деди Акбар ака негадир қулиб. – Жўжахўрозлар. Сизларга жанжални ким кўйибди. Ундан кўра янги кўшиқ ўрганинглар.

– Бурҳон доира чалса ашула айтмайман, – дедим бу гапга чидаёлмай.

– Нима, сени кўшиқ айтади, деб Бурҳонни ансамблдан ҳайдайдилми? – деди бу гап Акбар ака жиддий тусга кириб. – Сен кўп ўтмай бу ердан кетасан. Практиканинг тамом бўлади. У эса қолади. Ишляпти. Маош олади. Тушундингми? Ғазабни ичга ютишни ҳам ўрганиш керак. Буям кураш.

– Уни ўзингиз ҳам ёмон кўрасиз. Лекин, Ойсара опадан кўрқиб гапира олмайсиз.

Акбар аканинг гапларидан бир чиндим аччиғим чиқди. Оғзимга келганини айтиб юбордим. Акбар аканинг бундан қитик патни кўзгалиб кескин жавоб қилишини кутгандим. Аммо, у яна сизил қулди. Насихат оҳангида сўзлай бошлади.

– Бировни ёмон кўраман деб кек сақласак, яна унисини яхши кўраман, деб лозим бўлмаса ҳам бошини силайверсак иш бўладими? Бу жамоа. Яхши кўрасанми, ёмонми, келишиб ишлаш керак. Вазифа шу. Бурҳонга келсак, унинг ансамблда ўрни бор. Доира чалади. Унчалик номдор бўлмаса ҳам кўшиқ айтади. Дутордан тортиб гижжаккага чалишни биледи. Орамиздан бировнинг бетоб бўлиши, иши чиқиши бор. Шундай пайтда у тўғри келганини қилиб кетаверади. Бу ер мардикор бозори эмаски, ҳар қандай одам ярайверса. Ойсара опа раҳбаримиз. Бошлиқ бўлгандан кейин нима деса ҳаққи бор.

Бу гапларга қарши ҳеч нарса деёлмадим. Бир томондан олганда Акбар акаям ҳақ эди. Демак, лозим пайтда сабр қилиш, ғазаб-нафратни ичида сақлашнинг билиш керак. Лекин, Акбар аканинг Бурҳонни минг ёмон кўрганидаям Ойсара опага бир оғиз қарши гапира олмаслиги, қайтага унинг олдида ипақдек эшилиб кетишини ўйлаб, ўйимнинг охирига етолмас, ҳазм қилолмас эдим. Бошим ғувиллаб кетди. «Бор-ей менга нима, билганини қилмайдими!» деб қўл силтаб ташқарига чиқиб кетдим. Орқамдан Акбар ака насиҳат қилиб қолди.

– Бошинг ёш ука. Турмушда ҳали нимани кўрибсан. Худабехудага ҳовлиқмай босиқлик билан иш кўришни ҳам ўрганиш керак. Эҳ, ёшлар, ёшлар. Бизлар сизлардек пайтимизда...

Қолганини эшитмадим. Бошим оққан томонга юриб кетдим. Бирдан ёдимга Зулфия тушди. Кўнглим ёришиб кетди. Кечаги учрашувни кўз олдимга келтириб, ширин бир ҳисдан энтикдим. Ҳозирги гаплар ёдимдан чиқиб кетди.

Бугун гарчи Зулфиянинг навбати эмаслигини, унинг уйда дам олаётганини билсам-да, почта биносига қараб кетдим. Залга кирдим. Тешикчадан ичкарига қараб қизларга жилмайдим. Улар мени кўриб сирли кулишди. Ҳатто, дадилроқ бирови «почча келинг, чой қуйиб берайми?» деб тегажоклик қилди. Қолганлари унинг гапидан ошқора хохолаб кулишди. Уялиб, изза бўлиб залдан отилиб чиқиб кетдим. Барибир анчагача қизларнинг кулгиси қулоғим остидан кетмади. Бунга сайин ич-ичдан севинар, мазза қилардим... Боғни айланиб яна клубнинг ёнига келиб қолибман. Ҳалиям кетмаган экан шекилли, ичкаридан Латифжон чиқиб қолди.

– Сизни кўрганим яхши бўлди-да, – деди у хурсанд бўлиб, – боя индамай кетиб қолибсиз. Қандай топсам деб бошим қотиб турганди.

– Тинчликми?

– Кечқурун бир жойга боришимиз керак.

– Дунёнинг нариги чеккасига десангиз ҳам кетавераман, – дедим кайф қилган кишидек.

– Нима бало, ичиб олганмисиз? – Латифжон ҳайрон бўлиб, чакнаб турган кўзларимга, қизарган юзимга қаради.

– Ҳа, ичганман, жуда хурсандман, – дедим бадтар авжига чиқиб, – ҳозир десангиз ҳам боравераман.

– Ҳазиллашманг, Олимжон. Жиддий гап. Борсак яхши бўларди.

– Каердалигини айтгинг-да, – дедим ниҳоят ўзимнинг ҳазиллашаётганимни билдириш учун, – фақат бориш керак дейсизу охирини айтмайсиз.

– Тўйга, – деди Латифжон лўнда қилиб.

– Тўйга? Жиддий айтяпсизми? Энди шу етмай турувди.

– Охиригача қулоқ солинг, дўстим. Биз ашула айтмаймиз. Убу ишларга ёрдам берамиз. Тўй эгаси акамнинг қалин оғайниси бўлади. Эртароқ бориб қарашинглар деб тайинлаганди.

– Унчалик бўлса майли, мен ўйлабманки...

– Фақат бу эмас, биздан бошқа ҳам хизматчи кўп. Энг асосийси тўйга ... келади.

Латифжон ҳамма ёқда маълуму машхур номдор хонанданинг номига тилга олди. Мен бу хофизнинг лирик кўшиқларини жуда ёқтирдим. Телевизордан чиқишларини севиб тинглардим. Аммо, ҳеч қачон учрашмагандим. Шунинг учун севишиб кетдим. Ҳаёл курсин, яна дарров Зулфияни эсладим. Эҳ, қанийди, ёнимда бўлсайди, бирга борардик деб орзу қила бошладим.

– Борасизми? – деди Латифжон хаёлимни бўлиб.

– Албатта бораман, – дедим.

Латифжон тўғри айтган экан. Тўйхонада хизматчилар ҳатто, бир-бирига халақит берар даражада кўп эди. Бу балки, тўй эгасининг тумандаги обрўли ташкилотлардан бирида масъул вазифада ишлаётганлигидан ёки қариндош-уруғи кўплигидандир. Шундай бўлсаям Латифжон «биз келдик» деб бир-икки кўришниш берди. Столларни тузашга кўмаклашган бўлдик. Мен тамоман ҳайратда қолгандим. Умримда биринчи марта бундай катта тўйни кўришим эди. Ҳали кеч кириб қоронғи тушмаган, чироқлар ёқилмаган, меҳмонлар келиб жойларини эгалламаган бўлсада, тўйхонанинг ҳайбати босарди. Узун тортилган стол-стуллар, тумандаги марказий боғнинг ярмича жойни эгаллаганди. Беш юзминг одам кетар-ов, деб хаёлдан ўтказдим. Латифжонга секин айтгандим, олдин кулди, сўнг шивирлади:

– Содда экансиз, дўстим. Энг камида бир ярим-икки минг одамга мўлжалланган. Ўзимизнинг эски клубга беш юз томоша-

бин сиғади. Бу ер ундан түрт марта катта. Кўряпсиз-ку, тўрдаги жойнинг ўзига юз элик одам кетади.

– Шунчалик катта тўй қилиш шартми?

– Буям бир ном чиқарарга-да.

– Тўйга майда-чуйдани қаердан топади? Қанча ичкилик, гўшт...

Латифжон тагин кулди. Овозини пасайтириб деди:

– Бундай одамлар топади. Сизга ёлгон, менга чин. бир кунда чўнтагига минг сўм кириб турмаса уйқуси келмайди. Бир гал акам гапириб бергани, оғзим очилиб қолган...

Кўп ўтмай Латифжон ишга алахсиб кетди. Мен ҳамон анграйганча тўйхонани томоша қилардим. Машхур артист келади, деганича бор экан. Тўйхона атрофига гулдор, ранги кўзни оладиган гиламлар илиниб давра қилинди. Эликдан зиёд гилам кетдиёв. Симларга катта-катта ҳар бири бизнинг кичкига қишлоғимиздек жойни ёригадиган лампалар қатор илинди. Давранинг ўртасида анча баланд қилиб катта сахна ясалибди, уч-тўрт ансамбль бемалол концерт кўйса бўлади. Кеч кирар-қирмас барча столлар ноз-неъматлар билан лик тўлди. Бу ерда тўрт-беш хил ичкиликлардан ташқари колбаса, гўштнинг исталган тури бор эди. Ҳатто, меваю узумларга жой торлик қилиб, уларни кейинрок, жой бўшаганда кўйиб чиқадиган бўлишди.

Оқшом тушди, лампалар ёқилди. Атроф сутдек чароғон бўлиб кетди. Электрнинг ўткир ёғдуси ҳатто кўзни қамаштиради. Беш-олти жойга баланд симёғошлар устига урнатилган радиокарнайдан янграётган қўшиқ қулоқни қоматга келтирарди. Охири микрофончи йигитга айтиб радионинг овозини сал пасайтиришди. Ниҳоят бирин-кетин меҳмонлар кириб кела бошлашди.

Даврадаги ишлар тугаб биз Латифжон билан нима қилишимизни билмай турганик, кайвонилардан бирови оёқ остида кўп ўралашмасин дедими, чеккадаги столлардан бирининг четига ўтиришимизни айтиб қолди.

– Бу ердан артистни яхши кўролмаймиз, – дедим Латифжонга.

– Хозирча ўтириб турайлик, кейин сахнага яқинроқдан жой топаман, – деди у билағонлик қилиб.

Тўй бошланиш вақти белгиланган соатда давра меҳмонлар билан лик тўлди. Мен даврага кўз югуртирдим. Шунчалик кўп одам йиғилганини илк бор кўришим эмасми, ҳамон ҳайратга тушардим. Даврадагилар гала-ғовур қилишар, қулишар, гоҳо уларнинг шовқинини мусика оҳанглари босиб кетарди. Яна тўйнинг бошланишини, номдор хонаданинг тезроқ келишини

нитиклик билан кутардилар. Аксига олиб у кўринмасди. Одамлар бетоқат бўла бошладди. Машхур кўшиқчиларга хавасим келарди. Нотавон кўнгил улардек даражага етишни қалбдан орзу қилсам-да, ҳеч маҳал бундай бўлишига кўзим етмас, тасаввуримга сиғмасди. Қандай қилиб машхур бўлиш сирлари ҳақида беҳудага бош қотирардим. Бу дардларимни эса, афсуски ҳеч кимга, ҳатто Зулфияга ҳам айта олмасдим. Журъат қилолмасдим. Булар ҳали ўзимдек жуда гўр ҳаёллар эди. Бунинг учун кулги бўлиш ҳам ҳеч гап эмасди. Аслини олганда ҳам ким болалиқдан машхур бўлишни ўйламайди дейсиз. Бундай одам бўлмаса керак. Лекин, ҳамма ҳам машхур, таниқли шахс бўлавермайди. Бу жуда оз кишиларга насиб қилади. Ҳамма гап шунда.

Мен ҳозир келишнинг интизорлик билан кутаётган кўшиқчининг кўп ашулаларини билардим, тақлид бўлса ҳам, қўлдан келганча айтиб юрардим. Баъзан ўртоқларим яхши чиқяпти, деб мақташарди. Аммо, ўзингнинг ашуланг бўлганига не етсин. Минг келиштириб айтганинг билан у бировники-да, дея афсусланардим. Ҳаммадан кўпроқ, мени бу хонанданинг саҳнада ўзини тугитиши, ашула айтиш йўллари, ўй-фикрлари, одамлар билан мулоқоти қизиқтирарди. Яна хурсанд бўладиган томоним, ҳали ёш бўлсам-да, ўзимнинг ҳам икки-учта кўшиғим бор эди. Уларни қуйлаганимда бенихтиёр жўшиб кетишимни, тинловчиларнинг ҳам завқланиб, яйраб кетишларини ҳис қилар, бундан ором олардим. Шу кўшиқларимни машхур хонанда ҳам лоақаи бир марта эшитиб кўришини, баҳосини, каму кўстини айтишини жуда-жуда хоҳлардим. Шундай имконият бўлармикан? Қани эди, бунга имкон бўлса, балки Латифжон ёрдам қилар?

Унга томон қарардим. У бетоқат бўлаётгани, мен сизгари ўйларни бошдан кечираётганини ҳис қилиб, ҳеч нарса демардим. Давра ҳамон шовқин қилар, хонандани кутарди. Яқинимиздан у ҳақдаги гап-сўзлар қулоққа чалгина бошлади. Бенихтиёр эшитдим.

- Қаршида концертда экан, тугатиб келармиш.
- Бошқа тўйга келиб қолмасмикан?
- Содиқжоннинг яқин таниши экан. Бораман деб ваъда қилибди. Албатта келади.
- Бизлар тўй қилсак қанча билан келади?
- Икки-учни белга тугиб қўявер.
- Йўғ-ей.
- Ҳали сеп нима деб ўйловдинг, ўзимизнинг тумандағилар кўзини бақрайтириб беш юз сўрайди. Бўлмаса айтган кўшиғи-

нинг маъноси йўқ. Тошкентдек жойдан келишининг ўзи бўлади.

– Олмагон арабларнинг тўйидан бир халта пул йиғиб кетганмиш.

– Шунчалик бўлса бола-чақанинг ризқини кийиб, хофизга пул бериб ўтирмайман. Магнитофонни қўяман, ўтказаман.

– Одамлар кулади-да.

– Э-э, кулса-кулаверсин. Тўй меники.

– Сен шундай дейсану, оғайни, биттаси ўртага чиқиб бақириб турмаса тўй-тўйдек бўлмайди. Аслида артистни ўзимиз айнитиб юборамиз. Ялиниб-ёлвориб олиб келамиз. Улар бунга сайин таранг қилади. Қани, ҳамма магнитофон билан тўй қилсин-чи, юз сўм десанг ҳам келади. Буларам лўлидай гап. Лақиллатиб пулингни олишни билади. Яна ўйинчи дегани бир бало. Ўн сўм кистирсанг ноз қилиб бошини олиб қочади. Қизталоклар, каттасига ўрганган.

– Энди артистнинг ҳаммасини лойга қорманглар. Уларнинг орасида ҳам инсофли, пулга сотилмайдигани кўп. Битта-иккитаси отарга чиқиб, ҳаммасини ёмонотлиғ қилади. Наманганда бўлганда Шарафиддинни одамлар мақтади. Мақтаганича бор экан. Ана камтарлик, ана ҳурмат, ана одамларнинг яхши кўриши.

– Ҳа, у зўр. Бизларам эшитганмиз.

– Бу кечикаяпти. Тезроқ бошлансайди, у келгунча ўзимизнинг болалар айтиб туришсаям бўларди...

Бу гурунгни Латифжон ҳам эшитдимикан, дея унга қарадим. Тирсагидан секин туртдим.

– Мабодо келажакда таниқли кўшиқчи бўлиб кетсангиз ҳам шу гапларни унутманг, – деди у ярим жиддий, ярим ҳазил билан.

– Бўпти, – дедим мен ҳам ҳазиллашиб.

Гапимиз узилди. Шу пайт давра ўртасига маҳалла оқсоқолларидан биров чиқиб, артистнинг озгина кечикишини, кечани бошлайвериш мумкинлигини айтиб, давра раисини тайинлади. Сўнгра микрофон давра раисининг қўлига ўтди. У озгина даромад қилиб гапирди. Шеър ўқиди. Хуллас, ейиш-ичиш бошланиб кетди.

– Сизга қайсинисидан? – деди Латифжон шишани кўрсатиб.

Ичмаслигимни айтдим. У қўймади, энди бола эмаслигимни, бемалол ичаверишим лозимлигини таъкидлади. Стаканларга оқидан қўйди. Кўнгли учун озгина ҳўплаган бўлдим. Уям кейин кўп қистамади. Кимдир ўртага чиқиб ашула айта бошлади. Одамлар кўп эътибор қилишмади. У машҳур эмасди-да. Менга овози танишдек туюлди. Бурилиб қарадим.

Не кўз билан кўрай-ки, бу Бурҳон эди. Латифжон зийрак йигит экан, менинг қандай аҳволга тушганимни сизди.

– Парво қилманг, – деди бепарво қўл силтаб. – Баъзан тўй-пўйга чиқиб туради. Ойсара опа юборади. Минг ёмон кўргани билан баъзан Бурҳондан Акбар акаям олиб туради.

Таъбим тиррик бўлса-да, Латифжоннинг гапларини мулоҳаза қилиб кўриб, тўғри деб топдим. Хўш тўйга чиқаяпти, санъатни пулга сотаяпти, деб айтганим билан бирон нарса ўзгариб қолади-ми? Ёки Бурҳоннинг ёқасидан олайми? Ундан кўра «билганингни қил» деб бепарво қўл силтаган маъқул эмасми?!

Шундай қарорга келиб, Латифжоннинг фикрига қўшилдим. Аммо, кейинчалик бундай қилиш нотўғри эканлигини, виждонли, санъатни севадиган, кадрлайдиган киши бизлардек қўл силтаб кетавериши ёмон оқибатлар келтиришини ҳозирча мен билмасдим. Давра ўртасида одамларни масхара қилгандек бўғик овозда Бурҳон ашула айтар, қайсидир таникли хонанданинг машҳур кўшиғини майиб-мажруҳ қилиб куйларди. Шундаям мириқиб тинглайдиган, дод деб олқишлайдиган одамларнинг даврада борлиги менга алам қиларди. Бироқ буниси ҳам ҳолва экан.

Салдан кейин даврага қошу кўзи попукедеккина, кўҳлик, шунга яраша дид билан кийинган ўйинчи қиз югуриб чиқди. Қўлларини чаккон ҳаракатга келтириб оёқларини бир-бир авайлаб босиб рақсга тушди. Даврада жонланиш бошланди. Одамларнинг икки кўзи шу ёқда бўлиб қолди. У кўзимга иссиқ кўринди. Қаерда учратганимни шунча ўйласам-да, эслай олмадим. Латифжондан сўрадим.

- Бизларданмас шекилли?
- Қайдам, танимадингизми?
- Йўқ.

– Яккабоғлик машҳур раққоса Санамой-ку. Бурҳонга оз-моз танишлиги бор. Ўзиям кўпроқ ундирасан деб ялиниб-ёлвориб, тўйнинг таърифини келтириб зўрға олиб келган бўлса керак. У ҳар ким билан тўйга боравермайди. Зўррок, ўртага чикқанда халқ дод деб қийқирадиган артистлар билан юради.

Мен Латифжоннинг изоҳидан сўнггина Санамойни вилоятдаги концертларда бир-икки бор кўрганимни эсладим. Санамой ўйиннинг фирибини хўб олган экан, чиройли, бежирим рақслар билан бир пасда даврадагиларни сеҳрлаб ташлади. Бурҳонам дардли кўшиқлар айтишни бас қилиб ўйинчининг ҳаракатига монанд хонишларга зўр берди. Санамой меҳмонларда илиқ ҳислар уйғота олгани, мафтун қилганини ўзиям сизди чоғи, «асосий

мақсад»га ўтди. Энди давра ўртасида ўйнашни бас қилиб меҳмонларни оралаб кетди. Аввало, тўрда, «президиум»да савлат тўкиб ўтирган пўрим кийинишлари билан бошқалардан ажралиб турган тўй эгасининг азиз меҳмонларига дуч бўлди. Қошини қокди, иягини ишлатди. Кўкрагини чиройли силкитди, хуллас, бисотида бор, кўп марталар синаган хунарини кўллади. Баъзиларининг чўнтагидан қизил ва кўк қоғозлар чиқмагунча муком қилиб тураверди. Бир хиллар тўй эгаси хурмати, баъзи меҳмонлар бойваччаллиги туғиб, яна бировлари ўйинчиининг сурбетлигидан энсаси қотиб чўнтак ковлашга мажбур бўлди. Бир меҳмон чап кўлида ўнталикни ушлаб туриб, ўнг кўли билан стаканни тўлди-риб Санамойга узатди. Ичмай қайтариб берса керак деб ўйловдим. Қайда бир кўтаришда стаканни бўшатиб эгасига узатди. Газак ҳам қилмай пулни чангаллаб нари кетди.

У дақиқа ўтмай кўлида тўплиниб қолган пулларни оху юриш билан Бурҳоннинг костюмининг ён чўнтагига тиклиб қолар, бунга сайин Бурҳон авж қиларди. Ўнталик, йиғирма бешгаликлар худди оҳанрабо билан тортгандай одамларнинг чўнтақларидан чиқиб, Санамойнинг кўлига йиғилиб қоларди. Дод, кийкириқлар авжига чиқди. Бизлардан сал нарида ўтирган уч-тўрт меҳмон яна баланд овозда баралла гурунг бошлади. Сухбат мавзуси бу гал Санамой ҳақида эди.

– Қурғур, яхши ўйнаяпти. Баланида бор-да.

– Пул учун башиқ кабоб бўлган экан. Сўмши кўрсатсанг нима қилиқлар қилмайди.

– Э, бу артист деганинг ҳаммаси пул бандаси. Худо кўрсатмасин, бундайларга яхши ҳақ берсанг тўй тугул азадаям ўйнашдан тоймайди.

– Саксон-юз сўм учун ойлаб тер тўкамиз. Ойлик маош билан бола-чақани боқамиз. Бундайлар бир кечада сен билан мендининг йилда ишлаганимизни топади. Шуларга пул берадиган нодонларнинг кўплигидан куинб кетасан-да, биродар.

– Белн оғримай, кўли қабармай топади-да. Қийналиб топиб юз жойдан туғиб ишлатса-ку билади пулнинг қадрини.

– Кўйинг, ўйлаб бошингизни оғритиб нима қиласиз, бадтар бўлсин. Қапи, олдик. Тўйи бўлаётган йиғитчаларам эсон-омон ўсиб улғайиб яхши одамлар бўлсин...

Машҳур хонанданинг кечикканидан Бурҳон ва Санамойнинг пул учун шунчаллик паст кетиб бачкана қилиқлар кўрсатишидан энсам қотиб, кайфиятим бузилиб, сган-ичганим ўзимга татимай ўтирган эдим. Орадан ўн дақиқалар ўтгач, иш бугушлай тескари-сига, балки меннинг фойдамга айланиб кетди. Бизларнинг шу ерда

ўтирганимизни кимдир кўрган экан. Тўй эгаси ашулани яхши айтади, чақиринг деб шипшибди. Хизматчи йигитлар йўқ деганимизга ҳам қарамай икки қўлтиғимиздан кўтариб судрағачдек бўлиб олиб чиқиб кетишди.

– Энди бўлар нш бўлди, – деди Латифжон Бурҳоннинг торини менга узатаркан. – Олдин сиздан. Бир жуфт айгамиз. Кучлигизни кўрсатинг. Кўшиқ айтиш қандай бўлишини, айникса, Бурҳон кўриб қўйсин.

Бу гап далда бўлдим, торни далил қўлимга олдим.

– Доирани олиб яқин келинг, – дедим Бурҳонга жўртгага.

У индамай айтганимни бажарди. Латифжон аккордеонини қўлига олди. Саҳна ўртасига чиқиб ашулани бошлаб юбордик. Шунча одамнинг салобати босдим олдинга овозим қалтираб чиқди. Латифжон яна дадил бўлинг деб шивирлади. Сўнг ўзимни тугиб олдим. Биринчи ўзимнинг кўшиғимни – «Ёшлик сашоси»ни айтдим. Ашула тугар-туғамас даврани қарсак босиб кетди. Шу илҳом бердим, иккинчисига таклид бўлса-да, тўйга кечикаётган машҳур хонанданинг кўшиғини бошладим. Айтган сайин овозим ўз-ўзидан очилиб кетди. Кўз олдимга Зулфияни келтирардим. Давранинг бошида бизларни томоша қилаётган хотин-қизлар орасида уям бор. Икки кўзи ёниб, борлиғи қулоққа айланиб кўшиғимни эшитмоқда, завқ олмақда. Бу кўшиқларим сен учун, Зулфия!

Шу пайт кутилмаган воқеа рўй беди. Янги учинчи кўшиғимни энди бошлаган эдим ҳамки давра ўртасидаги йўлакдан торини кўтарганча саҳна томон келаётган таниқли артистни кўриб қолдим. Дарҳол ашулани тўхтатиб саҳнадан туша бошладим. Одамлар унинг келаётганини кўриб ўрнидан туриб кетди. Қарсак чала бошладилар. Аммо кутилмаган воқеа юз берди. У аллақачон ёнимизга келиб қолганди. Бизларни саҳнадан тушгани қўймади. Ўзи ҳам ёнимизга чиқди. Микрофонни қўлига олиб бир дақиқа сукут қилиб – шовқиннинг босилишини кутди. Қарсаклар тишиб аста-секин шовқин пасайди, ниҳоят жимлик чўқди. Шундан сўнггина машҳур хонанда ним жилмайгани кўйини ширали овозда гапирга бошлади. Сўзлари кўрғошиндай миямга ўрнашиб қолди.

– Ассалому алайкум, ҳурматли меҳмонлар, – деди у. – Аввало кечикканим учун сизлардан узр сўрайман. Йўлда бир тавишнинг бетоб онасини кўриб чиқдик.

Одамлар яна қарсак чалиб юборишди. Бу унинг одамиилдини учун олқиш эди. Санъаткор сўзида давом этди. Қарсаклар босилди.

– Бу тўйда мен эмас сизлар меҳмон. Чунки мен Содиқжоннинг институтда бирга ўқиган дўстиман. Демак, тўйда мен хизматда, сизлар иззатда. Тонггача, меъдангизга ургунича хизматингизни қиламан.

Яна олқиш, яна унинг сўзи.

– Кутилмаган бир гапни айтсам. Мен шу хонадонга кириб дўстимни табриклар, давра томон кела-келгунча қулоғим радиокарнайда бўлди. Кимдир менинг қўшиғимни жуда ўхшатиб, хатто, ўзимдан яхши қилиб айтаётган экан. Бундан жуда севиндим. Билсам, у мана бу йигит экан.

Санъаткор мени кўрсатди. Қўлимни олиб самимий қисди. Даврани қарсак босди. У гап бошлаганида яна шовқин босилди.

– Энди шу йигитдан бир илтимос қилсам. Укам исмингиз нима эди?

– Олимжон, – дедим мен ҳаяжонланиб.

– Олимжон, менинг торимни олиб ўзининг қўшиғидан, бировникидан эмас, ўзиникидан битта айтиб берсин. Ҳақиқатан ҳам менга шогирд бўладиган, келажакда балки мендан ўтадиган овози бор экан. Шундан сўнггина навбат меники. Сизлар нима дейсизлар?

– Тўғри, майли айтсин, – деган овозлар эшитилди. Мен шошиб қолдим. Санъаткор қўлимни яна самимий қисди.

– Айтинг, қўркмай, – деди далда сифатида.

Қанчалик ҳаяжонга тушмай, ўзимнинг учинчи чала қолган қўшиғимни бошдан бошладим. Хонанданинг ялтираб, жўр турган нафис тори енгил ҳаракат билан садо берар, борган сайин овозим енгил ва табиий чиқарди. Ҳеч зўриқмасдим, гўё қўшиқ юрагимдан оқиб чиқарди. Мен сезмасдим. Санъаткор эса сахнанинг четида жилмайган кўйи эшитиб турарди. Назаримда қўшиқ тез тугагандай бўлди. Олқишлардан сўнггина ўзимга келдим. Миннатдорчилик билдириб торини узатарканман, у оҳиста шундай деди:

– Мен кутганимдан ҳам яхши айтдингиз. Тошкентга борганда албатта излаб топинг. Филармонияда бўламан.

Сахнадан тушиб тўғри келган жойга ўтирдим. Одамлар сурилиб бизга жой беришди. Санъаткор қўшиғини бошлади. Одамлар ҳамон менга қараб-қараб қўйишар, бундан бадтар ўнғайсизландим. Қувончдан қулоғимга ҳеч нарса кирмасди. Миннатдор нигоҳим билан хонандани кузатардим. Уям ҳар замонда мен томонга қараб кўз қисиб қўярди. Бундан бадтар ҳаяжонга тушардим...

Бу оқшом ҳаётимда Зулфия билан учрашувдан сўнг энг бахтиёр дамларга айланиб, бир умр ёдимга муҳрланиб қолди.

Бугун эрталаб клубда кугилмаганда Зулфия пайдо бўлди. Ҳа, ҳатто ўша ширин суҳбатимиздан сўнг ҳам уни келади деб ўйламаганим. Назаримда Зулфия кириши билан кенг зал бирдан нурга тўлиб кетгандек туюлди. Унинг ташрифи ўртағамиздаги сирли ва сеҳрли ришталарни мустаҳкамлагандек. Клубдагиларнинг ҳайронлигини айтмайсизми?! Акбар ака унга қараб бир зум котиб қолди.

– Зулфия қизим, ростдан қайтиб келдингми? – дея олди. – Сенинг кўшиқни, бизни ташлаб кетишинга ҳеч ишонгим келмасди. Мана, айтганим келди.

Ойсара она уни хонасига чақириб, бир оз ўпкалагач, насиҳат қилган бўлди. Нима бўлганида ҳам бошлиқ-да!

У Бурҳонга залда дуч келди.

– Салом бердик, – деди Бурҳон тиржайиб, – хуш келибсиз, хоним.

Зулфия унга бир дам тикилиб қолди. Бурҳоннинг рангсиз башарасига қадалган ўтқир нигоҳларида «Сенда йигитлик гурури бормикан?! Мол-дунё учун ҳамма нарсадан кечиб юборасан, пасткаш» деган маънони укқандай бўлдим. Зулфия мардона юриб ёнимга келди. Бурҳон мулзам бўлиб қолди. Бу воқеани сахна орқасида Акбар ака кузатиб турарди. Чехрасида кинояли табасум ўйнади.

– Олим ака, – деди Зулфия овози титраб стулга ўтирар экан, – кўшиқни соғиндим, тўйиб кетдим. Нима бўлса бўлар дедим келавардим. Ҳали уйдагиларнинг хабари йўқ. Акам жуда қаттиққўл. Агар билиб қолса...

Зулфиянинг эхтиросли сўзлари қалбимда аксланди, ҳаяжонга тушдим.

– Қўрқманг, яна ҳаммаси олдингидек бўлиб кетади. Кўрдингизми, келишингиздан Акбар ака қандай хурсанд бўлди.

– Мени қандайдек кўрарди. Ўша воқеа... Бир неча марта уйга бориб акамдан қағиқ илтимос қилгани, кечирим сўради. Унда кўзимга ҳеч нарса кўринмасди.

Акбар аканинг «Ҳамма жой-жойига ўтсин» деган буйруғомуз сўзлари эшитилиб, суҳбатимиз чала қолди. Бунга ачинмадим. Зулфияга тезроқ навбат келиб кўшиқ айтишини интиқ кутардим. «Унинг жўшқин қалбларга ғалаён солгувчи овози яна кенг зал бўйлаб янграйди». Зулфиям, ўзингниям, кўшигингниям соғинганман, азизам, куйлай қол.

Олдинги воқеаларга қарамай, Акбар акани шу куни яхши

кўриб қолдим. У кўп чўзиб ўтирмади. Зулфиянинг куйлашга муштоқлигини, ҳаяжондан қизарган кулчадек юзлари, кўзларидан сизди шекилли, бир-икки номердан сўнг унга «айтасанми?» дегандек маъноли қаради. Зулфия дарров тушуниди, бош силкиди. Акбар аканинг кўрсатмасидан сўнг созандалар ҳаракатга келди. Мусиқа оҳангларига Зулфиянинг ёқимли овози аста-секин ула-ниб, қўшилиб кетди. Ашуланинг қудратли оҳанглари гоҳ шало-ла бўлиб қуйилади, гоҳ юлдуз бўлиб порлаб ёнига чорлайди. Баҳорнинг шўх ирмоқчаларига айланиб пастга отилади. Ҳамма ҳайратда! Нахотки, қўшиқни Зулфия, шу нозиккина, кўзлари порлаб турган қиз айтмоқда?! У юқори пардаларда ёниб куйла-моқда. Оҳанглар залга сиғмай, очик деразалардан атрофга тара-лади. Назаримда ҳозир зал ҳатто, катта деразаларгача томоша-бинлар билан тўлиб кетгандек бўлди. Улар Зулфиянинг кўшини-га махлиё, куй тугаши билан зални гумбирлатиб уни олқишла-шади, саҳнадан кетгани кўйишмайди. Зулфия кейинги кўшиқ-ларниям ёниб айтди. Ҳамма унга ҳам ҳавас, ҳам андак гайирлик билан қараётгандек туюлади. У жойинга ўтириши билан Акбар ака менга навбатни берди. Ҳайрон қолдим: «У Зулфияни севи-шимни билди». Зулфиянинг шу ерданги, кўшиқлари далда бўлди-ми, бутун ўйларим, севги куйларимни кўшиққа солиб унга ҳа, фақат унга изҳор қила бошладим. Зулфия бу кўшиқларнинг ўзига аталганини сезиб, ҳаяжон ичида эди...

Боннинг сўлим хиёболларини сайр қилиб яна ўзимиз севган хилват скамейкада ёнма-ён ўтирибмиз. Қуюқ дарахтлар орасида-ги радиокарнайдан тўё биз учун берилаётгандек лирик кўшиқлар таралади. Висол завқидан мастмиз. Сўзлар ортикча. Зулфиянинг иссиқ кафги чўтга айланиб кўлимни куйдиради, ёниқ қалбимга ором беради. Бепоеън зантори осмон, майини шабадада тиничи бу-зилаётган япроқлар, қушлар, кўкдаги куёш, бутун борлиқ кўзи-мизга чиройли, жозибали туюлмоқда, очилиб ётган ранг-баранг гуллар фақат Зулфияга аталган. Севгимиз ҳақида оламга жар солгим келади.

Тушдан кейин яна клубга қайтдик. Севги шаробидан сар-хушимиз. Оламда биздан-да шодмон одамлар йўқ. Зулфия Бур-хоннинг ўткир, аламли қарашларига эътибор бермайди. Қизлар билан сал нарсага очилиб-ёзилиб кулади. Акбар ака, Латиф-жон унинг дадиллиги, олдинги Зулфия эмаслигига ҳайрон қол-гандек.

Шу кунни менда яна нафрат кўзгаган бир воқеа содир бўлди. Бурхон Ойсара опанинг ҳузурига кириб, Зулфиянинг клубга фа-қат мени деб келганини, муҳаббатимиз тўғрисида ўзидан яна ал-

ланималарнидир қўшиб-чатиб гапириб берибди. Муносабатимиз шу ҳолда давом этаверса, Зулфиянинг ёмон йўлга кириб кетишини, практикант боланинг, яъни менинг уни алдаб лақиблатиб кетишимни тушунтирибди.

Ойсара опа унинг гапларига ишонади. «Бўпти, жамоа бўлиб икковини муҳокама қиламиз. Кўзларини мошдек очиб қўямиз». Сўнгра босиқлик билан ўйлаб, мулоҳаза қилиб кўрган бўлса керак, Бурхонга «ҳаммасига ўзинг сабабчи бўлдинг, яна бировларни ғийбаг қиласан, гап ташийсан, қачон бу қилиғинг йўқолади» деб уни ҳайдаб чиқаради. Ойсара опанинг котибаси етказган бу хабар тезда ҳамманинг қўлоғига етди. Бурхон уларнинг нафратли қарашларига дош беролмай қаяққадир гумдон бўлди. Шу воқеадан кейин унда йиғитлик гурури деган нарса асло йўқлиғига ишондим.

Кейинги пайтларда ўз ишига анча жонқуяр бўлиб қолган Акбар ака бошчилигида «йиғитлар» ўйинини машқ қиладиган эдик. Қизлар залда кутиб туришар эди.

– Сизни бошлиқ чақиряпти, – деди котиба қиз келиб. – Дарров борар экансиз.

Чиқаётган эдим Зулфияга кўзим тушди. Унинг юзидан «нимага чақираётган экан?» деган саволни укдим. Қизларга сездирмай кўзимни қисиб, бепарво қўлимни силтаб қўйдим. У жилмайди.

Мен кирганимда Ойсара она тик турганча котиба қизга шмадир айтиб ёздирарди. Ҳурматиши жойига қўйиб аста салом бердим.

– Ҳа, сенмисан, – деди эди кўраётгандек ўтирилиб юзимга тикиларкан, – ўтириб тур, гап бор.

У сўзини яқунлар-яқунламас тўрдаги стол четига турган кўкиш телефон устма-уст жириглади. Опа кўлидаги қоғозини ёнига қўйиб, шошилиб борганча трубкани кўтарди.

– Алло эшитаман, – деди мулоғим овозда. – Э, Нормурод Диёрович, сизмисиз? Ассалому алайкум... Қўлоғим сизда. Ўзимиз ҳам режалаштириб қўйганмиз. Буғун-эрта чикмоқчи бўлиб турибмиз. Лекин, автобусимизнинг мазаси йўқда. Ярармикан... Бензин масаласи... Катта шундай дейдими? Хўп-хўп, иложини қиламиз. Майли, саломат бўлинг. Қайтиб келгандан кейин далажит қиламан. Албатта, хўп...

Опа трубкани шакиллатиб жойига қўйиб, котибасига:

– Сен чикиб залдан хабар олиб кел, қизлар шма қилишаяпти. Акбар акани айтиб юбор, – деб буюрди.

Хонада иккимиз қолдик. Опа ўзининг юмшоқ креслосига чўкди. Кейин қўлига қалит олиб, уни стулга уриб-уриб гап бошлади.

– Чақирганимнинг боиси... Мен Зулфия билан муносабатларингни эшитдим, ҳамма хабар топибди. Ҳам уйдагилари билса... Унчаликка бормас. Лекин, акаси сал нервиннийрок. Ўзинг яхши ўйлаб кўрдингми?

– Нимани? – дедим, ҳеч гапдан хабари йўқ одамдек.

– Зулфия билан муносабатларингни. Икковинг ҳам жуда ёшсанлар. Бу нарсаларга сал эрта эмасми? Оқ-қорани тушуниб қолдинг. Аканг эшитса хафа бўлади.

Қарасам опа гап оҳангидан «Нимага унинг бошини айлантириб қолдинг, Зулфияни тинч қўйсанг бўларди» демоқчи. Афтидан, у бизларнинг атрофимизда гап-сўз кўпайиб ўзига ҳам гап тегишидан, амалидан чўчирди. Шуни англадим-у, дадилроқ гапиришга ҳаракат қилдим.

– Опа нима десангиз денг-у, лекин уни яхши кўраман. Зулфия ҳам мени... Қайтгач, ўзим тушунтираман. Ҳеч қандай гап-сўз бўлмайди.

– Зулфия қобилиятли қиз. Ансамблимизнинг обрўйи у билан. Яна ундан айрилиб қолмайлик, деб ўйлаяпман-да, – опа энди бир оз юмшаб гапирди. – Сенгаям ишонаман, ёмон оиладан чиқмагансан. Акангнинг обрўйига путур етмасин дейман. Эртага колхоз-совхозларга концерт қўйгани чиқамиз. Бир ҳафтага. Ўзларингни яхши тутиб юринглар. Оғзига кучи етмаган одамлар бор.

Ойсара опанинг насиҳатларига тўйиб, кўнглим ғаш ҳолда хонасидан чиқдим. Залга киришим билан Зулфия ялт этиб менга қаради. Кўзларида «нима гап, тинчликми?» деган ифода.

– Айтарли ҳеч нарса, – дедим ёнидан ўта туриб, фақат ўзи эшитадиган оҳангда, – концертта чиқар эканмиз. Яхши тайёрланинглар деди...

Мен ўшанда бир нарсани кўп ўйлардим. Сувдек оқиб бир ярим ой ўтиб кетди. Практиканинг санокли қушлари қолди. Концертдан қайтишимиз билан билим юртига жўнаш лозим. Зулфия бу йил Тошкентга ўқишга бориш орзусида эканини айтганди. Кейинги тақдиримиз нима бўлади? Олдинда бизни қандай воқеалар кутмоқда?

Шуларни эсласам юрагим сиқилиб кетади... Қани эди Зулфия билан умрбод бирга бўлсак. Буни Зулфияга билдирмасликка ҳаракат қилардим. Ёз ойларининг яна бир узун куни тез ўтиб кетди. Шу тун алламаҳалгача хаёл суриб ухлай олмадим. Зулфия билан кейинги тақдиримиз ҳақида гаплашиб олишни ўйлардим. Кўзим уйкуга илинганда нохуш туш кўрдим. Кенг водий эмиш. Биз Зулфия билан қир-адирлар бағрида сайр қилиб юриб-

миз... Шодмиз, сал нарсага қаҳ-қаҳ уриб кулармишмиз. Кучогимиз гулга тўлиб кетган. Мен уни гул аралаш бағримга босар эмишман. Димоғимга бир ёқимли ҳид урилар эмиш. Кутилмаганда водий устини қора булут қоплаб олди. Момақалдирок гумбирлаб, шаррос ёмғир қуя бошлади. Иккимиз бир-биримизнинг қўлимиздан ушлаб шу югурар эмишмиз, қани энди бирор пана жой топилса. Ҳамма ёқ яйдоқ қиру адир. Роса югурган эмишмиз. Охири чарчаб ўтириб қолибмиз. Ёмғир эса ҳамон аёвсиз қуярди. Танамизни музлатади. Қора булутларнинг адоғи йўқдек.

Шу ерга келганда совқотиб уйғониб кетдим. Ноҳуш туш таъсирини қувинга уриндим. Бироқ у миямга миҳланиб қолгандек кўз ўнгимдан сира нари кетмасди...

Эрталаб клубга келганимда ҳамма йиғилган экан. Ҳар доим бузилиб ремонтда ётадиган автобусимиз, бугун оёққа тургач, Акбар аканинг айтишича, чўлда ташкил этилган совхозга жўнар эканмиз. Зулфия билан бош ирғаб саломлашдик. У дугоналари даврасида гул-гул очилиб турарди.

Ниҳоят йўлга тушдик. Куёш эрталабдан қиздира бошлади. Автобус деразасидан юзимга иссиқ шамол урилиб нафасимни қайтарарди. Кўп ўтмай бугдой ўрими кетаётган ғалла майдонлари бошланди. Саратон селида бугдой майсалари сап-сарик бўлиб пишибди. Автобусда ҳазил-ҳузул, ашула, кулги тинмайди. Файратимиз ичга сиғмасди. Бугун Акбар акаям очилиб кетган. Унинг ташаббуси билан қизлар бор овозда «Таманноларингдан» деб номланган ашулани бошлашди. Қизларнинг ингичка, нозик овозлари автобус деразасидан чиқиб узоқ-узоқларга эшитиларди. Йўл чеккасидаги йўловчилар бизга қўл силкиб қолишарди. Ўйин-кулги билан манзилга етиб келганимизни сезмай қолибмиз. Қаттиқ шамол, чанг аралаш гармсел эсарди. Бизни қарши олган партком секретари норози ҳолда бош чайқади.

– Ҳосилни анча қайтариб ташлади. Икки кундан бери шу аҳвол. Кун бўйи эсиб, кечқурун бир оз тинади.

Автобусдан туша солиб совхоз клубига жойлашиб олдик. Ҳеч кимнинг ташқарига чиқиб янгигина кийим-бошини чангга белагиси келмайди. Мен иссиқ бўронда далада юрган одамларни ўйлардим. Шундай пайтда шамолда пана жойга бекиниб олганимизни эслаб, хавонинг айниганига худди ўзимиз сабабчидек туюлиб кетарди. Бир пайт кулоқларининг ичигача чангга тўлиб кетган совхоз директори идорага келиб қолди.

– Хуш келибсизлар, – деди кулимсираб. – Биз бу бўронларга

ўрганиб кетганимиз, ҳар йили аҳвол шу. Ҳозир одамларнинг юра-
гига ашула сиғармикан? Ҳамма ғўза ташвиши билан овора.

– Қайтайликми? – деди Акбар ака.

– Кечгача кутинлар-чи! Ҳаммага хабар қилиб чиқамиз.

Директор жўнаб кетди. Биз бир-биримизга тикилганча қол-
дик. Йўқ, кечга бориб бунинг акси бўлди. Шамол тинди. Одам-
лар узок вақтдан буён клубда эркин ўтириб томоша кўрмаган,
шекилли зал тўлиб кетди. Ўзиям қарсақ устига қарсақ. Аллама-
ҳалгача томоша кўрсатдик. Қизлар ўйнайвериш сулайиб, ашула-
чиларимиз ҳам чарчади. Шундай бўлса ҳам жуда хурсанд эдик.
Ўша кеча совхоз меҳмонхонасида тунаб қолдик.

Зулфиянинг ёноқлари чўл шамолли ва иссиғидан қорайган.
Кўзимга янада жозибали кўрилади. Шу кунларнинг узок давом
этишини истардим. У саҳнага чиққанида олқиш устига олқиш
ёғиларди. Бундан руҳланиб, жўшиб куйлайди.

– Зулфиянинг шалоладек жўшқин овози бор. Олдишлари бун-
чалик берилиб куйламасди, – деди Акбар ака ёлғиз қолганимиз-
да. – Шу овозини сақлаб қола олса ундан ажойиб қўшиқчи
чиқади.

Ич-ичимдан севинаман. Қизлар орасидан нигоҳларим билан
уни қидириб топаман. Ана у, дугоналарига ниманидир ҳикоя қила-
япти. Юзлари яшнаб кетган. Қизлар қиқир-қиқир кулишарди.
Сўнгра улар кўли билан мени кўрсатишарди. Зулфия бир қиза-
ради-ю, шодон жилмаяди.

Район марказига қайтдик. Икки кун дам берилди. Зулфия
билан илиқ хайрлашдимиз азиз Теракисойга бориб келдим.

Қайтган кунимок Зулфияни кўриш умидида клубга келсам,
котиба қиз хат чиқариб берди. Бу кутилмаганда Гулсарадан
эди. Қизиқиб очиб ўқидим. «Салом, Олим ака! Зерикмаяпсиз-
ми? Нега ҳеч хат ёзмайсиз. Ўртоғингиз ёлғизликдан қийналиб
қолди. Дадам сизни кўп сўрайди. Ўрганиб қолибмиз... Ўқишлар-
рим жойида, марказий касалхонада практика ўтаётман. Бошқа
нимани ҳам ёзиш мумкин. Тезроқ қайтинг. Самимий салом иша
Гули».

Хатни китоб орасига қўйиб, кутубхонанинг ўқув залига кир-
дим. Бу ерда машгулотлар ҳақида «Кундалик» ёзишим керак
эди. Гулсаранинг мактуби менда ўзим ҳам англаб етмаган туйғу
уйғотди. Нима деб жавоб ёзай? Бу ердаги бор гапларни, Зулфия
билан муносабатларимизни ёзиб юборайми? Балки, шунда яхши
бўлар. Аммо, бундай қилишга журъатим етмасди.

Хаёлларни қувиб «Кундалик»нинг чала жойларини ёзишга
киришдим. Кун эрта пешиндан ошганди. Ўқув залида мендан

бошқа ҳеч ким йўқ. Очик деразадан кирган шамол дарпардаларни ўйнайди. Бир пайт деразага бурилиб клуб ёнидаги хайкалчалар ёнига келган Зулфияга кўзим тушди. У фаввораларнинг чиройли отилишини томоша қилгач, шу ёкка йўналди. Дам ўтмай эшикда пайдо бўлди.

– Салом, – унинг кўлини кўйиб юбормадим. У юзини четга буриб жим қолди.

– Ёзаётган экаасиз, халакит бермадимми? – деди ниҳоят, – Қачон қайтасиз?

– Икки кундан кейин, ўтиринг.

Бир-биримизга қарама-қарши ўтирдик. Мецдаги ҳаяжон унга ҳам ўтган. Нафис матодан тикилган кўйлақда у ниҳоятда гўзал кўринарди.

– Зулфия, – дедим ҳаяжонда. – Сиз... Сиз бундан кейинги тақдиримиз ҳақида қандай ўйлайсиз? Яна қаерда учрашамиз?!

– Бу йил қандай бўлмасин ўқишга киришим керак, – деди у гапларимни эшитмагандек. – Олим ака, ҳозирдаи хаёлини бўлишнинг нима кераги бор. Ҳали ёшмиз-ку. – Бу сўзларни тутилиб, тўлқинланиб гапирди. – Ўқишингизни давом эттирмайсизми?

У ҳақ эди. Билим юртига бориб имтиҳонларни топширгач, дипломини олиб институтга борсам бўларди.

– Озгина ушланиб қоламан. Унгача сиз имтиҳонларга тайёрланасиз.

– Шундай қилсам бўлади.

– Зулфия, у ерда ҳам бирга бўламизми?!

– Албатта.

Ёшлик куйи янграрди. Қалблар севги торини чертарди. Мен яна интизорлик билан унинг қўлларини қафтимга олдим. Юзларига, кўзларига термулдим. Бир-биримизни сўзсиз тушундик. Ўзимни туголмай елкасидан кучдим. Лоларанг ёноқларига лабим тегди. Зулфия ожизгина қаршилиқ қилди. Ёниб кетдим...

Деразадан Бурҳоннинг шу ерга келаётганини кўрдим. Изимдан пойлагандек юриши гашимни келтирарди.

– Опа йўқлаяпти, – деди юзларини китобга яширган Зулфияга ёқимсиз тикилиб.

– Нима дейди?

– Билмадим. Тез келсин, деди. Анча ахтардим.

Нарсаларимни стол устида қолдириб, Бурҳоннинг изидан Ойсара опа хонасига кирдим.

– Кел, ўтир, – деди у юмшоқлик билан. – Демак яқинда шаҳарга қайтасан. Шундайми?

– Ҳа.

– Ўқишни тугатиб қаерга бормоқчисан? Яхшиси ўзимизга келсанг-чи. Ўрганган жойинг. Хафа қилмаймиз. Яхши маош ҳам тўлаймиз.

Дипломни олгач, институтга кириш ниятим борлигини айтдим. У бир оз ўйланиб қолди.

– Тўғри қиласан, – деди ниҳоят, – мабодо ишлашга хоҳишинг бўлса, бемалол келавер.

Биз унинг хонасида анчагача суҳбатлашиб ўтирдик. Опа насихат қилган бўлди. «Ок йўл» тилади. Раҳмат айтиб ўқув залига қайтдим. Бурҳон ҳеч қаерда кўринмасди. Унинг йўқлигидан севиниб ичкарига кирдим. Зулфия кундалигимни варақлаб ўтирарди. «Гулсаранинг хатини ўқиган бўлса-я!» Миямга шу фикр урилди. «Қандай хаёлга боради». Нега йиртиб ташламадим? Ҳа, у мактубни ўқиган.

– Яхши синглингиз бор экан, – деди у жилмайиб, – тез-тез хат ёзиб турадими?

– Йўқ, – дедим нима дейишни билмай, – бу биринчи хати. Уйларида ижарада турамиз...

Сездим. Зулфия ҳеч нарсани сезмагандек бепарволик билан жилмайган бўлса-да, мактубдаги сўзлар уни бошқача ўйлашга мажбур қилар, шубҳасини оширарди. Гапларим ўзимни оқлаётгандек, айбимни, ўтмишимни яшираётгандек бўлиб туюлаяпти-микан унга?! Бу воқеадан изтиробга ботиб нима дейишимни билмасдим. Аслида олдинроқ унга ҳаммасини айтишим керак эди. Ишонарди. Энди ишонмайди. Хатдаги сўзлар ўжарлик билан мени масҳара қилаётгандек рақсга туша бошлади. Зерикмайсизми? Нега хат ёзмайсиз... Дадам сизни кўп сўрайди... Ўрганиб қолибмиз... Тезроқ қайтинг. Наҳотки энди ҳаммаси тугади? Зулфия мендан юз ўгирди. Иродасизлигимнинг жазосини тортаман.

Дераза олдига бордим. Боғни кузатган киши бўлиб анчагина турдим. Аслида ҳеч нарсани кўрмасдим. Хаёлим Зулфияда эди.

– Уйга кетаман, – деди у анчадан сўнг.

Тилим қотиб соқов бўлиб қолгандим.

– Кузатиб кўяман, – дедим зўрға. Овозим бошқача чикди.

– Хоҳишингиз...

– Кетдик, – дедим зўраки.

Биз қуюқ дарахтлар соя ташлаб турган йўлакдан секин одимлаб кетдик. Энди сўз тополмай қийналардим.

Орқамиздан Зулфияни аллаким чақирди. Баробар ўгирилдик.

– Опам, – деди Зулфия шивирлаб. Унгача опаси етиб келди. Не кўз билан кўрайки, у туманга келишимда автобусда менга

хамроҳ бўлган Саодат эди. Мен уни қанчалик тез таниган бўлсам, у ҳам тушунди.

– Салом, Олимжон, – деди у кулиб, – мана учрашдик ҳам...

– Албатта, – дедим довдираб. – Одам одам билан учрашади-да.

Зулфия иккимизга ҳайрон бўлиб қараб қолган эди. Кугилмаганда Саодат унга силтаб-силтаб гапира бошлади.

– Эргалабдан йўқолиб кетасан? Элга шарманда бўлиб кўзинг очилмадими?

– Опа, – дея олди Зулфия зорланиб.

– Уйга бор. Онам кутяпти. Сенга тўрт кишининг олдида бақирини бўлса.

Унинг энг нозик қалб торларига тегиб кетишига мен чидаёлмадим.

– Зулфия қандай гуноҳ қилди? Нега таъна қиласиз?

– Бўлмаса гуноҳ сиздами? – У кескин ўғирилди. – Рости Олимжон, мен сизни бундай аҳволда учратишимни ўйламагандим, истамасдим ҳам. Ғойибона бўлса-да, ҳурмат қилардим. Энди... энди хафа бўлманг...

Мени доғда қолдириб улар илгарилаб кетишди. Алам қилади, ҳатто, кетишда одаммисан деб бир оғиз таскин берувчи сўз ҳам айтишмади. Индамай бурилиб кетишди. Қалтакланган кишидек беҳол бўлиб қолдим. Қалбимни нимадир сиқиб, зиркираб оғрий бошлади. Мен шундагина муҳаббат қалъасини озгина бўлсада, шубҳа, ишончсизлик, гумон емиришини билиб қолдим. Зулфияда нима гуноҳ? Саодатда-чи? У энди бориб автобусдаги воқеани оқизмай-томизмай айтиб беради. Бўлган гапни очик-ойдин гаплашиб олишим керак эди. Мен вақтни чўздим, ўзимни ожиз сезиб ҳаёт тўлқинлари ихтиёрига ташлаб қўйдим.

Орадан икки кун ўтди. Яна Зулфия келишидан умидвор бўлиб клубга бордим, боғларни кездим. У келмади. Пochтага боргандим, ишдан бўшаб кетди, дейишди. Шу куни менинг номимга хат келди.

Ҳа, бу ундан. Титроқ кўлим билан очдим.

«Олим ака, нега мени алдадингиз, – деб бошланган эди мактуб. – Илгарироқ очик айтсангиз бўлмасмиди?»

Опам менга ҳаммасини гапириб берди. Шу куни бахтсиз тақдиримни қарғаб аччиқ-аччиқ йиғладим. Биласизми, мен... мен сизни севар эдим. Сиз бу ерга келгач, ёлғизлигим билинмай кетди. Клубга фақат сизнинг мададингизга таяниб боргандим. Лекин, сиз... У кунлар алдоқчи экан. Бекорга қувониб юрган эканман. Ҳаммаси сароб экан. Менга халақит берманг. Тинчимни бузманг...»

Бокка оқшом тушиб қолган эди. Турли рангдаги неон лампаларининг ёғдуси сўлим хиёбонларни чароғон этганди. Боғлар ўртасидаги кўл сувида жилваланади. Дарахт барглари бетиним силкинади. Сув юзаси оҳиста чайқалади. Шунда нурлар бири-бирига қоришиб кетади. Кечки сайрга чиққан йигит-қизларнинг ора-сира шўх култилари эшитилади. Радиокарнайдан қувнок вальс садолари янграйди.

Кўл ёқасида хаёл суриб ўтирардим. Оқшом гўзаллиги, хиёбонлар сўлимлиги мени ўзига мафтун этолмас, ғариб бўлиб туюлар, ҳижронзада юрагимга таскин беролмасди. Мусика оҳанглари орасидан қулоғимга тошдан тошга ўйнаб оқаётган булоқчаларнинг шўх «қиқир-қиқир»лари, қизларнинг назик кулгиси, Зулфиянинг дардли сўзлари эшитилгандек бўлди. Алам билан ўрнимдан туриб кетдим. Лабларим пичирлади.

– Қайлардасан, менинг Зулфиям? Қайлардасан? Жавоб бер!

Талабалик йилларимнинг гоҳ дилхуш, гоҳ дилхун дамларини бошдан кечирар эканман, хаётимнинг бунчалик бўлишини ўйламагандим, паҳотки энди Зулфиядан ажраб қолсам?!

Ўша воқеалардан кейин бутун олам кўзимга қоронғи бўлиб шаҳарга қайтдим. Ойсара опа, Акбар ака, Латифжон, Бурҳон ва бошқа дўстлар, таниш-билишларнинг самимий кузатиб кўйганини эслайман. Уларнинг юрагида меҳр-муҳаббат уйғота олганим, ўзимгаям қадрдон бўлиб қолганини англадим. Юрагимнинг бир парчаси шу ерда, Зулфия билан қолаётганидан кўзларимга ёш қалқиди.

Ховлига кирсам, бахтимга Гулсаранинг ўзидан бошқа ҳеч ким йўқ экан. Унга салом бердим у негадир бўшашиб унинг олдида туриб қолдим. Гулсара ҳар бир ҳаракатимни кузатиб турарди. Ташвишланиб ёнимга келди.

– Сизга нима бўлди, Олим ака? Практикангиз яхши ўтдимми?

– Ҳаммаси ўтди, ўтиб кетди, – дедим дадилроқ бўлишни ўйлаб. – Гулсара биз гаплашиб олишимиз керак.

– Нимани?

– Олдин мана бу омонатингизни олиб кўйинг. – Унга жўнаётганимда берган китобини ва расмини, хатини узатдим. – Булар кўп нарсаларга сабабчи бўлди. Такдиримни ўзгартириб юборди.

– Нималар деяпсиз, Олим ака? Гапингизни тушунмадим.

– Ҳозир тушунасиз. Сиз ақлли қизсиз, Гулсара. Сўзимни тўғри англагандирсиз мен у ёқда... Зулфия деган қизни севиб қолдим. Уям мени... Биз бир-биримизсиз яшаётганимиз. Аммо, сизнинг мана бу расмингиз, хатингиз унда шубҳа уйғотди. Мени алдаб,

лақшлатиб, юрибди деб ўйлади. Мен нодон, иродасиз Зулфияга тўғрисини айтолмадим. Журъатсизлик қилдим. Мен сизни жуда-жуда ҳурмат қиламан. Лекин...

– Мендан нима истайсиз? Шу гапларни айтиш учун келдингизми?

Гапларимни жим тинглаб турган Гулсара бирдан жунбушга келди. Мени ҳайратда қолдириб ўзининг расмини шартга-шарт-га йиртиб ташлади. Оргик, бу ерда туролмаслигини сездим, кўзида пайдо бўлган ёшни қўли билан яшириб ҳовли ичкараси-га югуриб кетди. Қалбим ваёронага, бўшлиққа айланиб, жойимда анча вақт ўтириб қолдим. Гулсара яна чиқармакан деб умид қилдим. У кўришмади. Ачамим бадтар ортди. Дафъатан ёдимга «Ўртар» тушди. Ахир, бу кўшиқни Гулсара яхши кўрарди-ку. Юрагимга фақат шу ашула таскин берадигандек югуриб ичкарига кирдим. Рубобни олиб чиқиб, дарахт соясига ўтирганча кўшиқни бошладим.

Агар ошиқлигим айтсам, кўйиб жону-жаҳон ўртар,
Бу ишк сиррин баён этсам токи ул хошумон ўртар.
Кишига ишк ўтидин заррае етса бўлур гирён,
Бўлиб бесабру бетоқат, юрак бағри чунон ўртар.

Берилиб айтганимдан кўзимда ёш пайдо бўлганини сездим. Шундагина Гулсаранинг мени қаттиқ севганига ишондим. Ахир, уни печа маротаба кутиб олганман, кузатиб келганман. Севги изҳор қилганимни кутмоқдами? Бунга жавоб сифатида... Йўк, нима бўлганида ҳам Гулсара мени тўғри тушуниши керак. Агар, ақлли қиз бўлса... Инглаб енгил тортар. Ўзини босиб олгач тани гаплашармиз.

Рубобни ичкарига кўйдиму кўчага чиқиб кетдим. Қашқадарё соҳилларини, боғларини узок кездим. Ҳамон бир қарорга келолмай дайдиб юрибман. Тўсатдан миямга бир фикр келди. Тошкентга жўнайман. Зулфияни топаман, бор воқеани оқизмай-томизмай ҳикоя қиламан. Агар юракдан севса, гапларимга ишонар. Биз қайта туғилгандек бўлиб яна топишамиз. Бу воқеалар севгимиз синови бўлиб қолади...

* * *

Мен Олимжон аканинг ёзувларини ўзимча қисса деб атадим. Қиссани шу кечадаёқ ўқиб тугатдим. Эрталаб ишга борганда биринчи қилган ишим эрталабки ҳали бўёғи қуримаган газетани варакладим. Кечаги мақолам газетанинг тўртинчи бетини тўлдирини керак эди. Йўк! Унинг ўрнига битта ҳажвия ва уч-тўртта

кичик масал ва Ойбекнинг терма жамоанинг малайзияликларни тўрту бирга ютгани тўғрисидаги ховлиқмароқ хабари берилган-ди. Нима гап бўлди экан?! Шошилиб Собир аканинг хонасига кирдим. Собир ака хурсанд. Димоғида мингиллаб ашула айтганича макет чизарди.

– Собир ака нима гап, нега менинг мақоламни бермадингиз?

– Ука, худо деган одамман-да. Домлага ваъда бериб қўйиб, энди нима қиламан деб тургандим. Шунда Жобир ака телефон қилиб қолди. Мақолани берманг деди. Чунки юбилей қолдирилибди. Унинг ўрнига масални, ҳажвияни беринг деди. Домланинг иккита масали тайёр эди. Жой кўплигидан яна иккитасини ҳам тердириб бериб юбордим. Шунда ташқарига чиксам, Ойбек жўранг озроққина отиб олиб ўтиб кетаётган экан. Нима гап десам биз ютдик дейди. Кейин мен шуни тезда информация қилиб бергин, тўртинчи бетнинг бўш жойи бор, бериб юборамиз дедим. Шундай қилиб бир бало қилиб тўртинчини тўлдирдик...

Менга бу гапларнинг кизиғи йўқ эди. Нима бўлди экан... Тинчликмикан... Хонамга кириб телефон гўшагини кўтардим-да, Олимжон аканинг телефон рақамини тера бошладим. Уёқдан узун-узун гудокдан бошқа ҳеч нарса келмасди. Гўшакни жойига қўйдим. Сигарет тутатдим. Нима бўлди экан? Нега юбилей бирдан қолдирилади? Жавобсиз қолаётган саволлар миямда айлана бошлади. Чиқмаган жондан умид деб яна рақамни териб кутиб турдим. Бу сафар кўп кутмадим. Бир йигитнинг овози келди.

– Алло, – дедим шошилиб. – Кечирасиз Олимжон аканинг уйими, бу?

– Ҳа, шундай, нима дейсиз?

– Менга Олимжон ака кераклар, редакциядан Одил Саломовман.

– Дадам уйда эмаслар. Касалхонадалар, мазалари қочиб қолди. Ойим ҳам ўша ердalar.

– Қайси касалхонада, манзилини беролмайсизми?

– Кардиология диспансерида.

– Бўпти раҳмат.

Трубкани қўйдим-да, яна ўйланиб қолдим. Барибир саволларимга жавоб ололмадим. Бориб кўриб келсам-чи. Нима бўлганини шунда аниқлардим. Олимжон аканинг қиссаси солинган папкани қўлтиғимга кистирганча эшикни қулфлаётганимда коридорда Дилдора кўринди.

– Салом Дилдора, каттангиз кўринмайдимиз?

– Йўқ, қандай яхши, тушликкача келмаса янаям мазза бўларди!

– Каттангиз тушликкача келиб қолиб мени сўраса мен шу

ерда эдим, икки дақиқага цехга тушиб кетган эканман, бўпти-ми? – дедим унга кўзимни қисганча.

– Эвазига-чи?

– Эвазигами, қайтаётганимда битта шкалат кўтариб келаман.

– Алдайсиз! – деди лабини чўччайтириб.

– Йўк, бу сафар алдамайман.

– Яхши, кўрамиз.

Кардиология диспансери бизни уйимизнинг шундоққина яқинида, бор-йўғи нариги кўчанинг бошида жойлашганди. Диспансерга кириб борганимда соат эрталабки тўққиздан ошиб қолганди. Коридорнинг бошланишига қўйилган столда нималарнидир ёзиб ўтирган ҳамшира йўлимни тўсди. Мен унга Олимжон Ҳакимовни кўришга келганимни айтдим.

– Анави артистми? Йўк, унга кириш мумкин эмас! – деди ҳиссиз ва совуқ оҳангда.

– Опажон, илтимос, бир кираману кўриб чиқаман, икки дақиқага рухсат бера қолинг.

– Йўк, мумкин эмас! – тўтиқушдек такрорлади ҳамшира.

– Бўлмаса бош врач қаерда, унга учрашаман, – дедим мен ҳам бир оз овозимни кўтариб.

– Нима ишингиз бор бош врачда, у киши ҳамма билан ҳам учрашавермайдилар. Тушундингизми?! Энди бу ерни бўшатиб қўйинг, ҳозир Аброр Азимович тушадилар, одам тўғланиб турганини кўрсалар мени уришадилар.

– Билиб қўйинг, синглим, мен биринчидан ҳамма эмасман. Иккинчидан у киши билан учрашишга менинг ҳаққим бор. Учинчидан сиз келган одамлар билан сал маданиятли муомала қилинг, тушунарлими, – дедим мен ҳам бўш келмай.

Шу пайт зинапоядан сочларига оқ оралаган, барваста, оқ ҳалат кийган ва тилла гардишли кўзойнағи ўзига ярашган киши тушиб келди.

– Нима гап? Нима шовқин? – у ҳамширага савол назари билан қаради.

– Бу киши тўполон қиляпти, Аброр Азимович. Олимжон Ҳакимовни кўраман дейди, мумкин эмас десам, бўлмаса бош врачни кўришим керак, дейди.

– Хўш, нима гапингиз бор, менга, мен бош врачман. Исми Аброр Азимович.

– Мен редакцияданман. Одил Саломов, – дедим мен ҳам ўз навбатида ўзимни таништириб. – Олимжон Ҳакимовни кўришим керак десам, бу хоним рухсат бермаяпти, шунга сизга учрамоқчи эдим.

Газетанинг помини эшитиб бош врачнинг ранги бир ўзгарди. Кейин ёнгинамда турган ҳамширага ўқрайиб қаради.

– Сиз иккинчи бу ерда турмайсиз, – деди қалтираб турган ҳамширага кескин ва паст овозда. – Менга бош ҳамширани чақириб беринг. – Кейин менга ўтирилди. – Юринг Одилжон, коридорда гаплашиб бўлмайди-ку, ахир.

У мени иккинчи қаватдаги кабинетига бошлади. Каттагина кабинетнинг четига қўйилган иккита креслонинг бирига ўтиришга таклиф қилди ва иккинчисига ўзи ўтирди. Бир ишела чой қуйиб узатди.

– Аброр Азимович, нима гап, тинчликми? Олимжон акага нима бўлган?

У ҳаммасини сенга айтаверсам бўладими, дегандай менга синовчан тикилиб турди.

– Сиз унинг кими бўласиз?

– Ҳеч кими. Аммо, яқин дўстни бўлиб қолишни истардим.

– Бўлмаса сизга айтаверсам бўлади. Унинг юраги ишдан чиққан. Инфаркт. Иккинчи инфарктни бошидан ўтказди. Организми кучсиз. Тез орада учинчи марта инфаркт ҳам бўлиши мумкин. Мен ана шундан қўрқаяпман. Лекин, Одилжон, бу гап бизнинг ўртамизда қолсин-а. Аммо, хотини тилла аёл экан. Мана шу аёлнинг эвазига яшайпти. Бечора врач экан. Туну кун бошидан кетмади.

– Ахволи қандай?

– Ҳозирча яхши. Ўзини бир оз тузалгандек ҳис қиляпти. Шундай ўнгланиб кетса, қани эди. Аммо, мен ҳозир айтганимдек, агар учинчи инфаркт... тамом деяверинг.

– Кириб гаплашсам бўладими?

– Майли, сизга руҳсат бераман. Уни кийнаб қўймапг. Яхши, хурсанд қиладиган гаплардан гапиринг.

У мени Олимжон аканинг палатасига бошлаб борди. Ичкарига кирганимизда Гулсара опа Олимжон акага қошиқда шўрва ичираётган экан. Улар иккаласи ҳам менинг бу ерга келишимни кутмаган бўлсалар керак, бир зум менга ҳайрон қолиб тикилишди.

– Қалайсиз, энди Олимжон, – деди Аброр Азимович унинг томирларини ушлаб кўраркан.

– Кечагидан анча тузалиб қолдим. Раҳмат, Аброр ака, – деди Олимжон ака хаста товушда.

– Бўлди, гапирманг, уринманг. Раҳматни эса Гулсарахонга айтишг. Бўлтим!

Аброр Азимович Гулсара опага товук шўрванинг сувидан тез-тез ичиришни тайинлади. «Юракка қувват бўлади». Кейин Олим-

жон акага «хаммаси яхши бўлиб кетади» дегандек дўстона кўз қисди-да, менга кўп ўтирманг деб чикиб кетди.

– Олимжон ака, тузук бўп қолдингизми? Нега бирдан бунақа... Унинг ўрнига Гулсара опа жавоб қилди.

– Кеча кечқурун яхшигина ўтиргандик. Бир пайт вазирликдан кимдир қўнғироқ қилди. Юбилейни орқага суриб тураркансиз, бошликлардан бири ҳали юбилей ўтказишга эртасмкин деган фикрни айтди, дебди. Олимжон ака трубкани ранти оқарганча қўйиб майдан чой сўради. То чойнак олиб келгунимча бу аҳвол... Ҳамма дўстларга таклифнома тарқатилган. Ҳамма тай-ёргарлик қўрилган. Икки кун қолганда тўхтатиб қўйилса... Бу нарса Олимжон аканинг юрагига ёмон таъсир қилди...

– Э, қўйинг Олимжон ака, буларнинг бари ўткинчи. Энг асосийси бу соғлиқ. Соғлиқни асранг. Ҳали кўп юбилей ўтказасиз, худо хоҳласа.

Олимжон ака жилмайиб қўйди.

– Биласизми, Олимжон ака, қиссангизни ўқиб чиқдим, – қўлимдаги папкага ишора қилиб, – унча-мунча ёзувчиман деб кўкрак кериб юрганлардан яхши ёзибсиз.

Гулсара опа суҳбат Олимжон акага ёқадиган мавзуга ўзгарганидан, хотиржам бўлиб чикиб кетди.

– Одилжон, бу ёзувлар мана шу сабаб деган қисматнинг бошланиши ҳақида, – Олимжон ака қўйналиб гапирарди. – Ҳамма нарсанинг бошланиши яхши кечади. Худо якунини ҳам берсин экан-да. Мана касалхонада ётибмиз. Ҳали биз тепилар ўйнаб-кулиб юрибди. Юракни бериб қўйган эканмиз-да.

– Олимжон ака, қўйинг бунақа гапларни, икки кун ёғасизми йўқми, эртага яна тузалиб саҳнага чикиб кетасиз. Шунга тушқуликка тушиш шартмикин? Ундан кўра қиссанинг иккинчи қисмининг қачон ёзасиз? Китоб қилиб чиқарса бўладиган нарса экан.

– Энди, Одилжон, кўнглимни кўтарганингиз учун раҳмат. Сизни биринчи кўрган кунимок кўнглимга ўтиришгансиз. Киروي ўглинг бўлса шундоқ йигит бўлса, деб айтганман Гулсарога. Иккинчи қисмга келсак, энди мен ёзолмасам керак, дейман, агар сизга маъқул бўлган бўлса, балки сиз ёзарсиз. Балки китоб қилиб чиқарарсиз. Худо шу қушларга етказса, қанийди.

– Олимжон ака, мен бунга албатта китоб қилиб чиқартираман. Ишонинг!

– Раҳмат Одилжон. Кўнглимни анча кўтардингиз...

Шу пайт палатанинг эшиги очилиб Аброр Азимович кўринди.

– Одилжон, юринг энди. Олимжон Ҳакимовни ҳам анча чар-

чатиб кўйдингиз. – Кейин Олимжон акага қараб. – Сиз энди дам олинг.

– Бўпти Олимжон ака, тезроқ тузалиб кетинг, – дедим хайрлашарканман.

Икки кундан кейин совуқ шум хабар эшитдим. «Олимжон ака оламдан ўтибди». Юрагим музлаб кетгандек бўлди. Дарҳол диспансерга Аббор Азимовичга сим ҳоқдим.

– Ўша мен кўрққан нарса юз берди. Учинчи инфаркт. Ҳеч нарса қилолмадик.

Тушга яқин Олимжон акани қабристонга кузатдик. Тумонат одам. Ҳамма ўзи севган санъаткорининг тобутига ҳеч бўлмаса бир марта кўлини теккизишга ҳаракат қилади. Қабристонга кузатиб бораётган одамларнинг олдида тобут лопиллаб борапти.

Ҳа, Олимжон ака ўлди. Энди унинг кўшиқлари етим қолди. Ҳа, ундан юзлаб кўшиқ қолди. Кўшиқ айтавериб, айтавериб ўзи ҳам кўшиққа айланди-ю, учди-кетди. Юраклар бўм-бўш бўлиб, хувиллаб қолди, энди.

Олимжон ака тоғда туғилган. Ўзи ҳам тоққа ўхшарди. Тоғнинг ёнида турганинда унинг юксаклиги билинмайди. Қўл чўзсанг етадигандек, кирдек, оддий тепадек бўлиб тураверади. Ундан узоклашаверсанг, унинг нақадар улуғворлиги, бўй-басти намоен бўлади. Олимжон акадан узоклашган сари унинг нақадар улуғворлигини, иқтидорини ва одамийлигини ҳис қилдим.

Унинг юбилеи кейинроқ, унинг ўзисиз ўтказилди. Кўглаб шогирдлари унинг кўшиқларини, унга бағишланган кўшиқларини айтдилар. Казо-казолар чиқиб маъруза қилдилар. Уларнинг орасида юбилейни ўтказишга қаршилиқ қилган ўша катта амалдор ҳам бор эди. Менинг ёзилган мақолам газетада чоп қилинди.

Китобни тайёрлаб нашриётга топширдим. Дарров ҳомий ҳам топилди. Китобнинг илк нусхаси қўлимга теккан кун ўзимни бир қарзимни узгандек ҳис қилдим. Уни авайлаб папкамга солдиму қабристонга жўнадим.

Қабристон жимжит. Дўппайган қабрлар, темир панжараю мрамар тоштахталар орасидаги кичкина йўлакдан Олимжон аканинг қабрини излаб топдим. Мрамар тоштахтага унинг туғилган ва вафот этган йили ёзилган, нигоҳлари маъюс Олимжон аканинг сурати туширилганди. Суратга бир муддат термилиб турдим. У худди тирикдек эди.

– Мана, Олимжон ака, мен келдим. Ўша ваъданинг устидан чиқдим. Мана китоб ҳам чиқди.

Китобни авайлаб папкамдан чиқардим. Худди Олимжон ака

кўриб тургандек, китобнинг муковасини қабртошга қаратиб кўйдим. Дуои фотиҳа қилиб энди тураётгандим орқадан аёл кишининг йўталган товуши келди. Шошиб китобни папкамга солдим. Аёл тўпла-тўғри мен томонга келаётганди. Қора кийинган аёл тўладан келган, 45-50 ёшларда эди. Юз-кўзида ёшлик гўзаллиги асоратлари сақланиб қолган. Танидим, бу ўша машхур артист Зулфия Бобоева эди.

Мен гурдим. Унга жойни бўшатиб бердим. У ёшли кўзлари билан менга «Мени кутиб туриш» дегандай ишора қилди. Мен секин-секин юриб қабристондан чиқдим. Дарвоза олдида сигарет чекканча уни кутдим. Бир вақт опа дарвозадан чиқиб кела бошлади.

– Мен сизни танидим, – деди опа паст овозда, – сиз Одил Саломовсиз. Олимжон ака ҳақида ёзган мақолангизни ҳам ўқиб чиққанман. Менга ёққан. Эҳтирос билан ёзган экансиз. Тўғри қилгансиз. Олимжон аканинг ўзи ҳам эҳтиросли одам эдилар. Кўшиқларни ҳам шундай кучли эҳтирос билан айтардилар.

Биз опа билан суҳбатлашиб автобус бекатига келиб қолдик.

– Қўлингиздаги ҳалиги китоб қанақа эди? – сўради опа.

Мен қанчалик яширмай барибир опа уни кўриб қолган экан-да.

– Бу Олимжон аканинг кигоби. Ўлими олдидан ваъда бергандим, шуни китоб қилиб чиқараман, деб. Бугун шуни бажардим. Шунга келгандим, бу қабристонга.

– Ҳа, билмаган эканман, Олимжон аканинг ёзишини. Тўғри мен у одамни бугунлай тушунмаган эканман. Энди тушунаяпман кимлигини. Кеч, энди кеч, – деди у маҳзун қиёфада, – майлими, бир кўрсам?

– Майли, бемалол, – дедим китобни узатаётиб. – Бу сизга.

Шу пайт автобус келиб тўхтади. Опа билан хайрлашдим-да, автобусга чиқдим. Автобус деразасидан Зулфия опа бекат ўтиригичига суянганча китобни берилиб ўқиётгани кўрнниб турарди.

Орадан уч ё тўрт кун ўтди. Навбатчи эдим. Олиб келинаётган саҳифани пешма-пеш ўқиб, тузатиб бериб турибман. Бош қашишга вақт йўқ. Шу пайт эшик кучсизгина тақиллади.

– Кираверинг, – дедим ўрнимдан кўзгалмай, саҳифага мук тушганча, – эшик очик!

– Ассалому алайкум, Одилжон халақит бермадимми, ишлаётган экансиз.

Не кўз билан кўрайки қаршимда Зулфия опа турарди.

– Келинг, келинг, Зулфия опа ўтиринг. Мен ҳозир.

Коридорга чиқиб, Ойбекни чақирдим. Унга менинг зарур ишим

чиққанлигини, менинг ўрнимга саҳифани ўқиб турганини илтимос қилдим-да, қабулхонага кириб Дилдорага бир чойнак чой дамлаб беришни сўрадим.

Кайтиб кирганимда Зулфия опа столга тирсагини тираганча хаёлга чўмиб ўтирарди.

– Сизни ҳам ишдан қолдирдим-да, Одилжон.

– Э, опа иш бўлаверади-да. Нима, сиз кунда келянсизми бу ерга.

– Одилжон, бу китобни ўқиб чиқдим, уни чиқартириб тўғри қилгансиз. Олимжон аканинг хотирасига яхши иш бўлибди. Китобни ўқиб бўлгандан кейин сизга миннатдорчилик билдириб кетай деб кириб келавардим.

– Раҳмат, опа, – дедим Дилдора қўйиб кетган чойнақдан бир пиёла чой қуйиб онага узатар эканман, – бу айбга буюрмайсиз Зулфия опа, Олимжон ака билан нега ажрашгансизлар?

Саволим ўринсиз бўлгани, опа бир муддат жим бўлиб қолди-да кейин:

– Бунинг тарихи узун Одилжон, вақтингизни олиб қўймасми-кашман?

– Э, йўқ, вақтим бемалол.

– Олимжон ака билан институтнинг охириги курсида турмуш қурганмиз. Кейин иккаламиз ҳам филармонияда ишлай бошладик. Концерт, репетиция, гастрол. Бош қашнига вақт йўқ. Олимжон ака мусиқа билимдони эди. Менинг оҳангга тушмаётган овозимни нотага қандай туширишни ўргатарди. Янги шеър ёки мусиқа басталашми ҳаммасини зўр шавқ билан қиларди. Иккаламиз тезда машҳур бўла бошладик. Жўр бўлиб айтган дуэт қўшиқларимизни тингловчилар зўр олқиш билан кутиб олишарди. Гуллар ёғилиб кетарди. Бир пайт бўйимда бўлиб қолди. Менга шу ҳаёт ёқарди. Болалик бўлиб уйга қамалиб қолиш, маълум муддатга саҳнадан ажралиб қолиш мени дахшатга соларди.

– Олдириб ташлайман, – дедим бир кун Олимжон акага.

– Йўқ, – деди у. – Эсон-омон туғиб олганингдан кейин болага ўзим қарайман. Сен бемалол қўшингингни айтиб юраверишинг мумкин.

Мен унинг қўнмаслигига ишонч ҳосил қилганимдан кейин таниш дўхтирга бориб болани яширинча олдириб ташладим. Олимжон ака буни эшитгандан кейин тўполон кўтаради деб ўзимча унга тайёрланиб юргандим. Йўқ индамади. Бир оғиз ҳам гапирмади. Фақат азиз нарсасини йўқотган одамдек чўкиб қолди. Шу билан орамизга совуқчилик тушди. Мен Олимжон акага

кундан кун бегона бўлиб бораётгандим. Мен энди бошқа бастакор билан ишлай бошладим. Бизнинг яратган кўшиқларимиз оммавийлаша бошладди. Бу орада Олимжон ака ҳам бир талай янги кўшиқлар яратди. Энди унинг кўшиқларида маҳзун оҳанглар кўзга ташланар, ўзи ҳам дардли куйларди. Бу тингловчиларга хуш ёқарди. Худди мусобақалашаётганга ўхшардик. Ҳозир тан олиб айтаман, унинг кўшиқлари меникига қараганда анча мукамал эди. У кўшиқ айтиш техникасини ҳам пухтарок эгаллаганди. Менинг камчиликларимни овозим ёпиб кетар, мен барча олқишни овозим орқали олардим. Шу орада Олимжон акани ёшлар мукофотига тавсия этишди. Ҳамма унинг шу мукофотга энг лойиқ номзод деб билишарди. Аммо, менинг анави лаънати бастакорим эса мукофотни берувчи катта амалдорнинг таниши чиқиб қолди. У йўлини қилиб шу мукофотни менга олиб беришга ҳаракат қилишини айтди. Мен бошида кўнмадим. Кейин мукофотдан сўнг очиладиган шуҳрат эшиклари тўғрисида вайсади. У мени авраб кўндирди. Мукофотни ўша йили мен олдим. Кўпчилик филармониядаги Олим аканинг оғайинлари мен билан алоқани узди. Биз эр-хотин ўртасида энди чуқур жарлик пайдо бўлганди. Мен бу ишим учун ундан кечирим сўраганимда, у бепарво қўл силкиди:

– Мен олдим нима-ю, сен олдинг нима? Лекин апавузинг ҳаром иш қилди. Шунга аччиғим чиқади. Шусиз ҳам сен шу мукофотга лойиқсан-ку. Бугун бўлмаса эртага олардинг.

Шунда Олимжон ака менинг мукофот олганимни кўролмайти деб ўйладим. У кўзимга совуқ кўришиб кетди.

Бастакор айтганидек, мукофот менга шуҳрат эшикларининг барчасини очиб берди. Чет элга сафарлар, энг яхши залларда концерт. Кунора радио-телевидениеда чиқишлар. Томошабинлар, гуллар, дастхатлар. Назаримда мен катта, машҳур санъаткорга айланиб қолдим-у, Олимжон акага ўхшаганлар ўртгамиёна ҳофиз бўлиб юраверадди. Бастакор менга ҳар куни Олимжон акани ёмонлайди. Ўзича ғўлдираб сўкади. Олдин эримни сўкканда қулоғининг тапига тарсаки тортиб юборгандим. Аммо, мукофотни олиб бергандан кейин мен унинг олдида мутгаҳам бўлиб қолгандим.

Бир куни бастакор мени уйига таклиф қилди. Шу ерда репетиция қиламиз, деди. Дарҳақиқат, филармонияда янги кўшиқни репетиция қилиш қийин эди. Шовқин, одамлар кўп, тинч ишлаб бўлмайди. Олимжон акага айтмасдан уникига йўл олдим. Хонасига киришим билан сездим – у репетицияга эмас, зиёфатга тайёрланган экан. Стол устида ноз-неъмат, узун чиройли шишада

ичкилик. У хушомад билан ўтиришга таклиф қилди. Нима бўлса-бўлди, дедиму у узатган ичкиликни ҳам ичиб юбордим. Аъзойи баданим ёниб кетгандек бўлди. Кейин бир оз кайфиятим кўтарилди. Дадиллашдим. Кейин яна бир қадах ичдик. Хуллас, мен маст бўлдим-қолдим. Мен бастакорнинг шилқимлик билан елкамга қўлини ташлаганини, юз-кўзимдан ўпа бошлаганини ғира-шира эслайман. Эрталаб кўзимни очсам унинг қўйнида ётибман. Шу пайт эшик тақиллади. У бориб очар-очмас хонага ўқдек учиб Олимжон ака кириб келди. Мен қотиб қолдим.

– Мана шуларнинг эвазига у сенга мукофот олиб берган экан-да?! – деди у заҳархандалик билан. – Билиб қўй, бугундан бошлаб сен менинг хотиним эмассан!

У шахд билан орқага қайтди. Эшикка суяниб нима қилишни билмай қалтираб турган бастакорга еб қўйгудек тикилди. Қўллари мушт бўлиб тугилди. Ҳозир уриб юборади деб ўйлагандим. Йўқ, Олимжон аканинг асаби мустаҳкам экан. Урмади. «Садқаи одам кет» дегандай нафратомуз қаради-ю, чикди-кетди.

– Одам эмас, бу ҳайвон экан-ку, – унинг кетганига ишонч ҳосил қилгандан кейин чийиллади бастакор, – агар қўлини тек-кизса қамокда чиритардим.

Энди менинг борадиган жойим йўқ эди. Ҳаммаси тугагани яхши бўлди. Бўлмаса юрак ҳовучлаб яшаш жонимга тегиб кетганди.

Икки кун бастакорнинг уйидан чикмай ётдим. Филармонияга бориш, у ерда Олимжон аканинг кўзига кўзим тушишидан чўчирдим. Учинчи кун бастакор янги гап топиб келди: Олимжон акани ишдан бўшатишибди. Юқорида ишлайдиган ошнасининг ёрдами билан Олимжон акани кетказишга эришибди. Олимжон ака бир ойча кўринмай кетди. Кимдир қишлоғига қайтиб кетди, кимдир касалхонада даволанаётган экан, деди. Орадан бир ойча ўтиб Олимжон ака қайтиб келди. Энди у бошқа Олимжон эди. Ишга ҳам тикланди. Ўзининг янги, энг сара қўшиқларини томошабинларга тақдим этди. Пластинка чиқарди. Телевидениеда тез-тез кўриниб қолди. Хуллас, келаси йилги мукофотни Олимжон ака олди. Кейин уйланди. Ўша Гулсара деган қизга. Олимжон ака шуҳрат чўкқиларига кўтарилиб борарди. Шунда мен бу чўкқидан қуладим.

Баҳор охирларида қаттиқ шамоллаб қолдим. Ўтиб кетгани деб юравердим. Кейин ангинам шишиб кетди. Овозим мутлак чикмай қолди. Дўхтирлар ангинани операция қилиб олиб ташлаймиз деб айтишди. Кўндим, аслида кўнмаслигим керак экан. Улар ангинаяга қўшиб менинг овозимни, шон-шуҳратимни олиб

ташлашди. Шу билан мен оддий Зулфия бўлиб қолдим. Баста-корга оддий Зулфия керак эмас эди. У худди кераксиз нарсани ахлат қутига улоқтиргандек мени ҳам улоқтириб юборди. Мана энди қарияпман. Суянчигим йўқ. Мен ўша биринчи фарзандимнинг уволига қолдимми ё Олимжон акадай тилла одамнинг қадрига етмаганим учунми билмадим...

Мен Олимжон акани севардим, у ҳам мени севарди. Қарийб йигирма йил бир-биримизга бегона яшадик. Барибир мен унга талпинардим. Уни қўмсардим. У ҳам шу ҳолга тушган бўлса керак. Бир куни кўчада кетаётгандим. Машина сигнал берди. Қарасам Олимжон ака!

– Зулфия!!! – қичқириб юборди у.

Мен ҳам чопиб бориб унинг бағрига ўзимни қандай отганимни билмайман. Бир пайт ўзимга келиб унинг қучоғидан чиқдим.

– Сизни соғингандим, – дедим.

У ишдамади. Киприкларидан ёш томчилади. У кўзёшини яшириш учун нарига ўгирилди. Эшикни ёпди-да, машинасини юргүзиб кетди. Мен унинг ортидан қараб қолавердим.

Шу пайт эшик тақиллади. Эшикдан Ойбек қўлида янги чикқан саҳифани кўтариб кирди.

– Узр, суҳбатингизга халақит бердим, – деди у шанғиллаб, – ўртоқ навбатчи, мана бу саҳифангиз тайёр бўлди бир қўл қўйиб берсангиз.

– Бўпти раҳмат, Ойбек. Қўйиб кетаверинг, ўзим цехга тушириб бераман.

– Нима қилардингиз овора бўлиб, бизга ўхшаган чаққон югурдагингиз борлигида, – деди-ю, шарақлаб кулганча чиқиб кетди.

– Одилжон, сизни ҳам анча ишдан қолдирган кўринаман. Сизга мана буни олиб келгандим. Олимжон аканинг биринчи пластинкаси. Балки эшитиб кўрарсиз, – деди опа сумкасидан кичиккина грампластинкани олиб узатди.

Ишдан кейин уйга келиб пластинкани радиолога қўйдим. Олимжон ака ўз Зулфияси билан сени қўмсайман кўшигини айтарди:

Осмоңларга тикиб кўзимни,
Юлдузларга айтсам дилрозим,
Эшитмаса юлдуз сўзимни,
Махзун бўлиб қайтса овозим,
Сени қўмсайман.

Тоғларга мен дардларим айтсам
Эшитмаса бу соқов тошлар

Булок узра ўтириб беҳол
Булок каби окса кўзёшлар
Сени қўмсайман.

Саҳар чоғи тонг шаббодаси
Сочларимни силаса секин,
Мафтун этиб баҳор-келинчак
Адирларга ёйганда сепин
Сени қўмсайман.

Хижронингга чидай олмай, ох,
Фарёд уриб сиқилса қалбим
Сенга атаб айтганда қўшиқ
Оҳангларга тўкилса қалбим
Сени қўмсайман.

ҲИКОЯЛАР

ЧОРРАҲА

Вилоят марказидаги йнғишдан қайтаётган Қаландар чўпонни директорнинг шофёри Ўролбой нақ эшигининг тагига тушириб кетди. «Бир мазза қилсин» дедими ўзиям қишлоқнинг кўчасига киришлари билан йўлда учраган одамларни баҳона қилиб, машинасининг ёқимли мусикадан иборат сигналинини босиб-босиб чалди. Сўнг четга қочганлардан завқланиб, Қаландар чўпонга қараб оғзининг таноби қочиб, илжайганча шанғиллади:

– Қорабоғликлар кимни олиб кетаётганимни биллиб кўйсинда. Сиз кимсиз Бойназар Холмуродовични юрагининг тўридан жой олган чўпонсиз-а. Каттамиз ҳамма илғорларниям шундай хурматлайвермайдилар. Ё бир ўтказиб қўйганингиз борми?

– Билмасам... – деди Қаландар чўпон унинг катгасидай бепишанд. Оғзининг бир четидан кетаётган галидан энсаси қотиб. – Бировни иззат қилган ёмонлик кўрмайди. Бойназар ака тушунган одамда. Бекорга сени ҳайдовчи қилиб юрибдими?

Ўролбойга мақтов ёқди. Бақтар овозини балақдлатди. Сўнг мотор товушини босиб шанғиллади:

– Худо хоҳласа бу йил ўғлимнинг тўйига бош-қош бўлмоқчи. Аслини суриштирсангиз, Бойназар ака менга амаки чиқади. Отамиз билан у кишининг падари бузрукворлари бир огадан таркаган экан...

Одам зоти мақтовга ўч. Танасида ҳаво бор-да, ўйлади Қаландар чўпон. Бир оғиз гап билан осмонга чиқиб кетди. Дунёда манфаат курсин-а! Мутлақо бошқа уруғдан-ку, Бойназарнинг. Қўлидан келса-ку, керакли одамни лойдан ясаб, қариндош қилиб олади. Яхшиям осмонда худо бор, одамлигини эслатиб туради. Бўлмаса...

Гапнинг очиги Қаландар чўпон кайфиятининг мазаси йўқ, кетма-кет ўйловлардан боши шишиб қолганди. Шунинг учун машина тўхташи билан ичкаридан саккиз ёшлардаги ўғилчаси «отам келди» дея қичкириб югуриб чиққани-ю, кўксига ўзини отганини қарахт бир ҳолда англади. Ўролбой тушириб берган тўрхалталарни ўғли кетидан келган хотинига «О!» деб имо қиларкан, каловланиб олдинга юрди. Машина эшигининг қарсиллаб ёпилишини-ю, маҳмадона шофёрнинг қаттиқ газ бериб, ҳайдаб кетганига, йўлнинг қанғиб қолганига эътибор бермади.

– Ҳа отаси, мазангиз йўкми? – хотини хавотир аралаш эрининг афт-ангорига қараб сўради.

– Узоқ йўл, чарчадим, – деди у уй олдидаги тахта сўрига ўтираркан, – кеча кун бўйи мажлис бўлди. Кечаси ҳам яхши ухломасдим. Ўрганмаган жой, юмшоқ тўшак. Айтмоқчи, Қахрамоннинг аҳволи қандай? Бординларми?

– Ҳозир касалхонадан келдим, – деди хотини. – Дўхтирлар соғлиғи яхши бўлаяпти, дейишмоқда. Яна зўр дорилар керакмиш. Тополмасангиз, пул-мулини берсангиз, ўзлари топишар экан.

– Ахир туновда бир талай пул, кўй сўйиб уйига элтиб бердим-ку, – деди Қаландар чўпон бўғилиб. Бир томондан ўғлининг аҳволини ўйлаб кўнгли ғаш эди.

– Олдинлари имо-ишора, илмоқли гап билан тўшакни баҳона қилиб олишарди. Энди замона зайлми ё турмуш сал қийинлашиб қолганиданми очикчасига ўтишган. Ундан кўра чет эллардагидай пархини чиқариб осиб кўйишса яхши бўларди. Ангинани олиш фалон сўм, шамоллаган бунча...

– Улар ҳам нима қилсин ойликка кунлари қолган, – деди хотини раҳмдиллик билан. – Элга машхур чўпонсиз, бермай нима қиласиз?

– Мен яйловдан пулни супуриб келаяпманми? – унинг бадтар жиғибийрони чикди. – Мана шу кўлларим билан топаман. Товонларим яйловма-ййлов юриб қадоқ бўлган.

– Ҳозир чой дамлайман. Ичкарига кириб дам олинг. Мен айтдим-кўйдим-да, – аёли паст тушди.

Бу ҳолат Қаландар чўпонга ҳам таъсир қилди. Хотинида нима гуноҳ? Ҳамма ёқда аҳвол шундай. Бошқа юртларда бундан ҳам даҳшатли воқеалар содир бўлаётганлигини радио, телевизор айтиб турибди-ку! Юрт тинч, осойишта. Қиммат бўлсаям бозорда бор. Худо насиб қилса бу кунлар ҳам ўтиб кетар. Одам боласи шукур қилишнинг билиши керак. Қаландар чўпон ичкари уйга кириб тўшакка ўзини ташлади. Жимжитлик. Ўғилчасиям тўрхалтадан ўзининг ҳақини олиб кўчага югурди. Қизлари ишда, ўқишда. Хотини ошхонада куймаланаяти. Бир пас чўзилиб, хаёлларини тизгинлаб, ҳатто ухлаб олса бўлади. Отарга эртага жўнайди. Чўлиғи Отабой садоқатли. Кўйларни яхши кўради. У ўзини зўрлаб бўлса-да, кўзларини юмиб мизғишга уринди. Бўлмади. Таъин кўз олдида Бойназар Ҳолмуродовнинг қизарган афти, ўзи меҳмонхонада кўрган манзара, Ўролнинг машинаси елдай учириб ҳайдашлари бостириб келар, бирдан ўйларининг охири шифохонада бир ойдан буён ётган бемор ўғлига оғиб, дили маъюсланарди. Аслини олганда бунгаям Бойназар сабабчи бўлди-да. Агар йиғин

эртарок тугаганда... Бандасининг кўлидан нима ҳам келарди? Яратганининг ўзи пешанага ёзгани бўлади. Ҳалиям бахтига Қаҳрамон омон қолди. Қаландар чўпоннинг шуурида воқеалар тагин тиклана бошлади.

Мартнинг ўрталари, яйловда айнаи тўл олинаётган пайт эди. Чўлиғи Отабой, бу йил мактабни тугатиши керак бўлган катта ўғли Қаҳрамон, ўзининг кўли кўлига тегмайди. Совлиқ жониворлар худди бир кунда ёриб чиққан кўзиқориндан потирлаб кўзиламоқда. Худди шу маҳалда уни совхоз марказига йиғинга чақиришса бўладими? Қайси ақли донишдан чиққан гап бу, ҳайрон бўларди Қаландар чўпон. Эси бор раҳбар қишлоқда бекор юрган ёшлардан олиб ёрдам беришнинг ўрнига ҳаммани ишдан қолдириб, йиғин қиладими? Эски замондан қолган бу ярамас одатдан чўпон халқи қачон қутиларкан?

Бу хабарни етказган ферма мол дўхтирига ишларни айтган эди: – Катталар биледи, мен кичкина одам, лекин тайин, бугун кечгача бораркансиз, – деди елка қисиб.

– Бўпти, бориб катталарнинг юзига ўзим очиқ айтаман, – аҳд қилди у.

Чўлиғи ва ўғлига отардан хабардор бўлишни тайинлаб, отини миниб марказга жўнади. Боргунича қоронғи тушди. Идора олдидаги дарахтга отини боғлаб, ичкари кирди. Катта қабулхонада ўзига ўхшаган уч-тўрт чўпондан бошқа ҳеч ким йўқ. Ажабланиб, маълумотчи йиғитдан йиғилиш ҳақида сўради.

– Ҳамма йиғилгунча ўтириб тураркансизлар, – деди у қоғоздан бошини кўтармай. – Юқорининг одамлари ҳали замон келиб қолишади. Бугун кўп юриб чарчашган, чой ичишяпти.

Қаландар чўпон ўзини босди, бошқалар ҳам бир-бирига далда беришди.

– Жиддий гап-сўз бўлмаса бекорга чақиришадими? Кутиб турайлик-чи!

– Уларгаям осон эмас, туман катта, тиним йўқ.

– Шуларнинг ҳам нони ҳалол...

Йиғилиш кеч бошланиб, аламаҳалда тугади. Тўлнинг бориши айрим мутахассисларнинг маслаҳатлари, ўстиришга кўзи қолдириш... Қаландар чўпон қоникмади... Бари ўзи биладиган гаплар... Шунинг учини чиқарганда Бойназар Холмуродович шартта сўзини кесиб жеркиб ташлади.

– Илғор чўпон шундай деб турса, бошқалардан нимани кутамиз? Ўтиринг! Орамизда тажрибасизлар ҳам бор-да! Бир сизми гап билгич?!

Унинг нафаси ичига тушиб, бошқа унини чиқаролмади. Қор-

ни очиб, асабларни карахтлашиб, ташқарига чиқишса хавони бир пасда булут қоплаб момақалдиروق гулдираяпти. Отиям безовга кишнаб юборди. Нияти шу кечани уйда ўтказмоқчи эди. Ахир Отабойга қийин бўлади. Ўгли ҳам ғур. Яйловда тукқан кўйлар қолиб кетса, боласиям, ўзиям нобуд бўлади. Ўтгиз чақирим масофани қандай босиб ўтганини билмайди. Кўнгли бекорга гаш бўлмаган экан. Отарга егиб келса, Отабой кўйларни энди қамаб, ем бериб ўтовга кирган, ўгли қора чирок ёруғида, китизлар орасида инкиллаб ётарди.

– Бир-икки совлиқ сойда қолиб кетибди, – деди Отабой ўзини оқлаб, – ўзим бораман деганимга қарамай кетди. Саксовулзорда адашиб қолиб, совуқ ўтиб кетибди. Хозир иссиқ чой ичирдим.

Қаландар чўпон жон аччиғида ўглининг баданига кўлини кўйди, олов! Бу аҳволда ёмон бўлиб қолиши мумкин! Тезда дўхтир топиш керак. Жайрон кашка тағин кишлоқ сари учди. Юк машинасида дўхтир келганда вақт ярим кечага борганди. Машинада ўгли билан шифохонага жўнади. Тонгга яқин етиб келишди, югуриб-елиб керакли шифокорларни топди, икки кун шу ёқда қолиб кетди. Ўглининг иссиғи тушиб кўзили очгандан кейингина кўнгли жойига тушди.

– Ўпкаси қаттиқ шамоллаган, – деди дўхтир, – тезда дори-дармон топиш керак.

– Мана буни олинг, – деди Қаландар чўпон ҳеч нарса кўзига кўринмай. Бир даста пулни кўйинг, деганига қарамай дўхтирнинг чўнтағига тикаркан, – кам бўлса яна бераман.

Ишқилиб ўгли тузалса бўлди.

– Чойдан ичинг, совуб қолди, – хотинининг овози сергак торгтирди. – Мен овқатдан хабар олай.

– Бўпти, – Қаландар чўпон хотинини чиқариб юбориб, яна ўйга толди.

Бойназар Холмуродович буни эшитиб қаттиқ қуюлганмиш. Бу Ўролбойнинг тапи. Лекни ўглидан бир марта хабар олгани, дўхтирга тайинлагани рост. Директор шуларни ўйлаганими ёки эскидап қолган одат бўйичами, хуллас Қаландар чўпонни икки кун олдин йининга ўзи олиб кетди.

– Бир айланиб томоша қилинг. дилингиз яйрасин, – деди очилиб, – баҳорнинг оғирлиги ўтди-ку!

– Раҳмаг, қатга, – деди у кўнгли яйраб, – бахтимизга сиз бор экансиз.

– Биз ким бўлмиз, – деди директор ҳамдардлик қилиб. – Ҳаммамизни аҳиллик билан бошқараётган юқоридаги қатталарга

миннатдорчилик айтмиш керак. Эртага минбарга чиқиб шундай дейсиз.

– Қандай бўларкин. Ўрганмаганман. Ёлғонга ўхшаб қоладими, дейман-да.

– Шундай йиғинда Сизлар айтсангиз ярашади. Бизларнинг ҳам очик изҳор қиладиган жойларимиз бор.

– Ундай бўлса уриниб кўраман.

– Дадил бўлинг, ҳовлиқиб қоламан десангиз, қоғозга ёзиб олиб, ўқиб беринг.

Ҳаммаси директор айтгандай бўлди. Бойназар Холмуродович хурсанд. Нега ҳам севиномасин. Хўжалик эскидан илғор, меҳнат илғорлари минбарларда қарсиллатиб тажрибаларидан сўзлаб, замонага шукрона айтмоқда.

Қаландар чўпоннинг эртаси куни тонгда уйқуси кочиб кетди. Хонадаги ҳамроҳи Ўролбой машинани миниб бир ошнасиникита кетганча тунда ҳам қайтмади. У уйдан олиб келган гўштидан катта бир бўлагини ноннинг устига қўйиб, рўмолга ўради. Директор чой билан тамадди қилсин деб, унинг хонасига йўл олди.

Эшикни оҳиста тақиллатаркан ҳеч ким жавоб бермади. Ухлаётган бўлса безовта қилмай, нарсаларни қўйиб, қайта қолай, турганда еб-ичар деб эшикни итарганиди, очилиб кетди. Ҳеч нарсага қарамай, хона ўртасидаги столгача борганини билди. Бойназар Холмуродовичнинг кескин овозидан хушёр торгди.

– Ҳе одам бўлмади кетинг, сўроқсиз бостириб кираверасизми? – Қараса, каттаси ярим яланғоч аҳволда тўшакда ўтирибди. Унинг ёнида ётган жувон жон ҳолатда ўзини айвонга урди. Қаландар чўпон эсини йўқотиб, бир пас хона ўртасида серрайиб турди. Сўнг ақли ўзига келиб ташқарига отилди. Қўлидагилар полга тушиб кетди шекилли орқасидан каттасининг «Бефаросат» дегани кулоғига чалинди, холос. Анчагача ўзини босолмай хонада ўтирди. Сал ўтмай Ўролбой кириб келди.

– Сизни қишлоққа олиб кетар эканман, – ҳаминшагидек бепарво дардсиз оҳангда, – қагга шундай деди. Сафарингиз қарибди.

Қаландар чўпон индамай нарсаларини йиғиштирди, машинага чиқди. Йўлдаям Ўролбойнинг саволларига истар-истамас жавоб берган бўлди. У ҳамон кўрганларини ҳазм қилолмас, бунинг учун бир неча кушлар ўтиши лозимлигини хаёлига келтирмасди.

Бойназар Холмуродович вилоят марказида яна икки кун қолиб кетди. Тинимсиз ичкилик ва машаат асоратидан ғувиллаётган бошини зўрға кўтариб машинага минар экан, Ўролбойдан

биринчи эшитган «хушхабари» Қаландар чўпоннинг ўгли вафот этгани бўлди.

– Йўғ-ей, – деди Бойназар Холмуродович, – дўхтирлар тузалиб кетади дейишганди-ку!

– Ўзи тузалаётган экан-ку-я, аммо осма укол қилишаётган пайтда реакция берибди. Палагада дўхтир ҳам, ҳамшира ҳам йўк экан.

– Ўббо, Қаландарга қийин бўлибди-да, – деди Бойназар Холмуродович лўкиллаб оғриётган бошини сикимларкан. – Қапча қаражат қилиб эди шу ўгли учун.

– Ха, бу Қаландарининг яна анча тушадиган бўпти. Ўша куни навбатчи дўхтир маст экан. Қаландар чўпон ундан нима бўлганини суриштирмоқчи бўлса, эшикни ёпиб олибди. Кейин чўпон қазабланиб уни роса урибди. Ҳозир чўпонни мелисалар қамаб қўйишганимиш.

– Ўв, бардачоғинга қара-чи, у-бу нарса бормикан, бошим ёрилай деяпти-ку!

Бойназар Холмуродович Ўролбой узатган ярим шиша ароқни пиёлага қуйишга эриниб, шундайлигича қўлтиллашиб кўтарди. Ўша Қаландар чўпон ташлаб кетган бир бўлак тўштни ғарчиллатиб чайнар экан, енгил тортгандек бўлди: «Яратганга шукур».

Машина физиллаганча елиб келиб бир томони Қорабоғ қишлоғига яна бири хўжалик меҳмонхонасига борадиган чоррахага келганда секинлашди. Ўролбой хўжайинига саволомуз қаради.

– Гастинсага хайда, кейин борармиз-да Қаландарниқига.

Бойназар Холмуродовичнинг меҳмонхонадаги тузоғлик дастурхон ва ноз-неъматлар кўз олдидан ўтиб, ширин тамшаниб қўйди.

ВАФОДОР

Қуёш уфққа секин бош қўйди. Оқшом салқинида қўйларнинг бир маромида ўтлаётганини кўриб, кўнгли тинчиган Қодир бобо гиламдек тўшалган майса устига ёнбошлади. Атрофга чўккан сукунатни аҳён-аҳёнда қўйларнинг маъраши, какликларнинг ва ҳар турли қушларнинг сайрашигина бузиб турарди.

Оёқ тарафида ётган итнинг ниманидир сезгандай хурнайиб олганига эътибор ҳам қилмай, чол кўклам хавосидан тўйиб-тўйиб симираркан, ўзича хаёл сура бошлади.

Бундан беш йил бурун уни хўжалик катталари иззат-хурмат билан кексалик «истироҳати»га кузатишди. Аввал қувонган,

кейин орадан бир ҳафта ўтар-ўтмас зерикканидан еру-кўкка сиғмай қолган Қодир бобо идорага кириб борганида, у учрашмоққа бел боғлаган катталар иш билан аллақайёққа кетишган экан кўнгли синиб ортига қайтди. Эртасига ҳам шундай бўлди. Учинчи кун и сабри чидамади, оёғига этигини, этнига чакмонини илди-ю, кадрдон яйловига йўл олди, катталарни ҳам шу ерда кўрди.

– Шундай бўлишини билгандим, – деди директор хурсандлигини яширолмай. – Мана, уч-тўрт кун бўлсаям, бола-чақанинг олдида бўлдингиз. Ишга киришинг. Ўз отарингизни берамиз. Болаларнинг олдига бориб-келишни ҳам эсдан чиқариб қўйманг. Тагин кампирингиз устингиздан шикоят ёзиб юрмасин-а?

Бугун байрам. Қодир бобо шогирди Абдурасулни қўярда қўймай уйига жўнатди. Янги уйланган, чилласини чиқариб яйловга келган куёв бола тушмагур боласини йўқотган қўйга ўхшаб мўлтирайди. Уйга бориб келай дейишга юзи чидамайди. Қодир бобо бориб кел деса, уялиб кўзини олиб қочади. Хайрият бугун кўнди. Сахармардондан кўк қашқани миниб, жўнаб кетди.

Итнинг ириллаши Қодир бобонинг хаёлини бўлди. Қўйлар хуркиб, гурра бир ерга тўпланди. Буталар орасидан шиддат билан отилиб чиққан жонивор ўзини сурувга урди. Қўйлар «дув» этди-ю, тўзғиб кетди. Бўри! Миясидан яшиндек ўтди чўпоннинг. Ит эгаси ёнидалигида шерланиб кетди чоғи, ёввойи бир шижоат билан сакради-ю, бўрига ташлади. Зарбнинг зўридан аввалига йиртқич улоқиб қолди. Лекин зум ўтмай ўзини ўнглаб олиб итга хужум қилди. Ит ва бўри ўртасида ҳаёт-мамот жанги бошланди. Ит бўрининг дуч келган жойига оғиз солар, бўри эса итнинг кекирдагидан олиншга интилар эди. Ит охириги кучини сарфлаб, йиртқичнинг бўйнидан тишлади. Бўри жон талвасасида итни силтаб-силтаб ташлади, аммо ит йиртқичнинг оёқлари остида судралиб, топталиб қолса ҳам тишлаган жойини қўйиб юбормади. Ниҳоят бўри йиқилди. Тун ярмидан оққанда Қодир бобо қўйларни бир ерга тўплади. Итни силаб-сийпаб эркалатар экан, қўллари шилимшиқ қонга тегиб сесканиб кетди. Итни кўтариб, текисроқ ерга хас-хашак устига ётқизиб, гулхан ёқди. Сув иситиб итнинг яраларини ювди, яктагидан йиртиб, қон сизиб турган жойларини боғлади. Шундагина қорни оч қолганини, касофат ташвишлари боис кечқурун тамадди қилмаганини, итга ҳам нон бермаганини эслади. Хуржундан нон ўроғлик дастурхонни олди. Суви қочган нонни ивитиб, итнинг олдига қўйди. Лекин ит нонга қайрилиб ҳам қарамади. Бўри яралаган ит ўлади, ўлмасаям сондан чиқади, деган гап эсига тушиб чўпоннинг юраги ачиди. Абдура-

сул келса, итни қишлоққа юбортириб, парвариш қилдиришни, зарур бўлса, мол дўхтирига кўрсатишни ўйлаб, ўзига ўзи таскин берди.

Эртаси куни Абдурасул отини йўрғалатиб келиб қолди. У кеча шод-хандон жўнатган устозининг қош-қовоғидан қор ёғаётганини кўриб, ҳайрон қолди. Хуржундан байрам совғаларини олаётиб, латта-путталар билан боғлаб ташланган итга кўзи тушди. Бир четда бўри ёриб ташлаган совлиқнинг ўлиги қорайиб кўринди. Абдурасул чолни ёлғиз ташлаб уйга кетганига пушаймон бўлди.

– Ўғлим, – деди Қодир бобо Абдурасулга, – кўн йиллардан бери яйловимизда бўри йўқ эди, хотиржам эдик. Мана бу жонивор бўлмаса, билмадим, ҳолимиз не кечарди. Ваҳший битга кўйининг бошини еди. Сен энди ўғлим, итни олиб қишлоққа қайт. Мол дўхтирини топиб гаплаш, кейин кўшоғизни ҳам ола кел. Ким биладан дейсан, бўрилар бугун кечаси ҳам бизни тинч қўйишмас. Ҳа айтгандай, мана бу йиртқич терисини элтиб совхозга топшир.

Абдурасул шу кетганича хуфтонда қайтиб келди. Итни мол дўхтирига кўрсатиб, дори-дармон қилдирганини, кейин уйдагиларга икки-уч қуп боғлаб парвариш қилганини тайинлаганини айтиб, чолга ҳисоб берди.

Тунда шитир этган шарпадан ҳам уйқуси қочган Қодир бобо милтиғини елкасига осиб, қўйлар атрофини бир неча марта айланиб чикди.

Тонга яқин қўйларнинг ҳуркиб қочгани эшитилди. Иккала чўпон ҳам ўринларидан ирғиб турдилар. Бўзариб турган ойнинг гира-шира ёруғида бугалар оралиб чўлокланиб келаётган бўри кўзга ташланди. Бўри шошмасдан, баъзан тўхтаб-тўхтаб чўпонлар ётоғи томон келарди. Чол ерга ётиб, йиртқични мўлжалга олди. Шошилиб устма-уст тепкини босди. Ўқ мўлжалга текканди. Бўри мункиб кетганича ўрнидан турмади.

Милтиғини қайта ўқлаб олган Қодир бобо билан Абдурасул «ўлжа» томон яқинлашдилар. Қодир бобо оёғи остида бўри ўрнида ўзининг вафодор ити ётганини кўриб, донг қотиб қолди. Жоникиб итнинг бошини кўтарди. Лекин ит аллақачон ўлиб бўлган эди.

Чол қўлидаги милтиғини қулочкашлаб, чўл қўйини улоқтириб юборди. У яна итнинг устига энгашди. Чолнинг қок суяк елкалари силкиниб-силкиниб тушмоқда эди.

ИККИ ЎРИМ СОЧ

Ёзнинг охирги кунлари эди. Ишдан қайтаётиб уйимиз муолишидаги хиёбонда нафасимни ростлаб олиш учун йўлак четидаги ўриндиклардан бирига ўтирдим. Хиёбонда одам сийрак эди. Мен ўтган-кетганларга разм сола бошладим. Бехосдан кўзим йўлакнинг ўртасида ётган бир бурда нонга тушди. Оёқ остида қолган нонни олишга улгурмадим, йўлак бўйлаб юриб келаётган йигит билан қизга кўзим тушди – уларнинг ўтиб кетишини кутдим. Йигит узун бўйли, озғин, қорачадан келган, қиз эса ўрта бўйли, нозиккина, юзлари лўппи, сочини бир ўрим қилиб орқасига ташлаб олган эди. Улар нима ҳақдадир қизгин суҳбатлашиб борар эди. Йигит қизга ниманидир жон куйдириб гапирар, қиз эса аҳён-аҳёнда боши билан йигитнинг гапини тасдиқларди. Қиз йигитдан олдин нонни кўрди, шўшиб йигитнинг былагидан тортиб четламоқчи бўлди. Лекин кечикканди. Йигит ўзининг баланд пошнали туфлиси билан нонни эзгилаб ўтди.

Йигит оёғи остидаги эзгиланиб кетган нон ушоқларига бепарволик билан назар ташлади-да, юришда давом этди. Қиз унинг бепарволигидан порози бўлиб, нон ушоқларини позик кафтига тера бошлади. Йигит уч-тўрт қадам юргач, орқага ўгирилди.

У қизнинг бемалол, чўкка тушиб нон ушоқларини тераётганини кўриб, жаҳли чиқди. Ранги ўзгариб, пешонаси тиришиб, кўзлари қисилиб кетди, қизнинг тепасига келиб:

– Жамила, бу нима қилиқ? Яна айни кинога кеч қолаётган пайтимизда-я. Нима бало, эсингни едингми? – деди зарда билан.

– Бирпас сабр қилинг, Шожалил ака, – деди қиз ялинган оҳангда.

– Кеч қолсак ичкарига киритмайди ахир. Бунақа ерда ётган нонлар ҳар қадамда учрайди-ку. Қайси бирини йиғиштириб оласан. Мен атайлаб босганим йўқ, – деди йигит тутақиб.

– Бу сеансга улгуролмасак, кейинги сеансга кирармиз. Мана озгина қолди. Сиз ҳам салгина қарашиб юборинг. Бирпасда тугатамиз, – дея қиз ушоқларни теришни давом эттирди.

Йигит ўзини туголмай қолди.

– Э, ўргилдим, сендақа нонларвардан, – деб қизнинг кафтига уриб юборди. Нон ушоқлари ҳар томонга сочилиб кетди. Қиз сесканиб ўрнидан турди. Кўзлари жикка ёшга тўлди. Ҳозиргина қувонч порлаб турган кўзларида ғазаб ва нафрат акс этарди. Қиз шартта орқасига ўгирилди-ю, тез-тез кета бошлади. Йигит аввалига гапгиб қолди. Кейин қизнинг изидан чопди.

Нохуш бу воқеа – бир пайтлар нон ҳақида куйиниб гапирган ўқитувчимизнинг ҳикоясини ёдимга солди.

– Урушдан олдинги йиллар эди, – деб ҳикоя қилганди ўшанда ўқитувчимиз. – Қишлоғимизда Сабоҳат исмли бир жувон яшарди. У ўрта бўйли, қирра бурун, қошлари бир-бирига тугашиб кетган гўзал аёл эди. Айниқса, унинг ҳуснига ҳусн қўшадиган тим қора икки ўрим сочи шу қадар узун эдики, тақимига тушарди. Қишлоғимизнинг кўп йиғитлари жувоннинг сочига хуштор эдилар. Мен ҳалигача бу қадар узун сочни учратганим йўқ.

Жувон отамнинг бригадасида ишларди. Мен ҳам дарсдан чиққач, отамга келиб кўмаклашардим. Бир куни тушлик маҳалида, отам ҳалиги жувонга:

– Сабоҳат! Сочларингни менга сотмайсанми? – деб ҳазил қилди.

– Нима қиласиз бу сочларни, Маматқул ака? – деди жувон жилмайиб.

– Қирқиб отимнинг ёлига улаб оламам, – деди отам ҳам кулиб.

– Бу сочларнинг нархи қиммат, отингиз тугул бутун мол-мулкингизни йиғсангиз ҳам етмайди, – деди жувон менга кўзини қисиб. Шу орада уруш бошланди. Қишлоғимизнинг ҳамма йиғитлари қатори жувоннинг эри ҳам фронтга жўнади. Ҳамма ўз ташвиши билан бўлиб қолди. Бир куни тонг пайтида дарвоза тақиллади. Чиқиб дарвозани очсам, дарвоза олдида бир аёл турарди. У бошини катта шол рўмол билан танғиб олган, кўлида газетага ўроғли тугун. У отамни сўради. Аёлга яхшироқ тикилиб қарасам, бу ўша – Сабоҳат опа экан. Ҳозир олдинги чиройидан асар ҳам қолмаган, кўзлари ичига кириб кетган, чакка ёноқларининг суяклари бўртиб турарди. Мен отамни айтиб чиқдим. Отам жувонни уйга таклиф қилди. Лекин, Сабоҳат дарвозадан ичкарига кирмади. Отамга қоғозга ўралган туғунни узатди. Негадир унинг кўллари титрарди.

– Олинг, Маматқул ака! Бир пайтлар сиз бунга харидор бўлган эдингиз. Энди сиздан кўп нарса сўрамайман. Бир тўйиб егулик нон берсангиз, бас! Уйда учта болам очликдан чирқиллашиб ўтиришибди. Кечадан бери туз тотганлари йўқ. Худо хайрингизни берсин! – унинг овози бўнилиб, сўзлари узук-юлук чиқарди. Жувон галини тугатар-тугатмас, йиғлаб юборди. Отам газетага ўралган туғунни очиб кўриб ранги оқариб кетди. Газетага бир-бирига зулукдек чирмашиб ётган тим қора сочлар ўралганди...

... Ўшандан бери нон ҳақида гап кетгудек бўлса, ўқитувчи-

миз айгиб берган шу ҳикоя эсимга тушади. Ҳозир ҳам шу ҳолат рўй берди. Сочилиб ётган нон ушоқлари соҳибжамол жувоннинг гамгин сиймосини ва тақимига тушадиган икки ўрим сочининг аччиқ қисматини ёдимга солди.

ЖАЗО

«Талабалик – олтин давр», деб ким айтган бўлса ҳам, бекорларни бештасини айтибди! Бу нима кун, қаттиқ нон кавшаб... Тўғри, кўлга талабалик «нафақа»си тегиб, чўнтак қаппайган кунларнинг йўриғи бошқа. Оҳ-оҳ-оҳ! Ўша сонияларда биздан ўтар хотамтой бўлмайди. Оддий ошхона қолиб, кооператив «кафе»нинг курсисида ялпайиб овқатланиш, автобус қолиб, таксида сайру саёҳат дегандай... Лекин лаззатли дақиқаларнинг умри негадир ҳамиша қисқа бўларкан. Тавба! Кун кеча нафақа кўрган чўнтакка бугун шамол ўйнаб кириб, ўйнаб чиқса! Келгуси нафақагача, эҳе... Ёки, «Ота салом, пул тамом», деб уйга телеграмма берсаммикан-а? Унда чўнтакдаги «қора кун»га аталган тангалардан ҳам биратўласигача маҳрум бўламан-ку!

...Дарсдан сўнг кечга яқин хонамдаги каравотда ағанаганча гамгин ўйларга чўмиб, карнай чалаётган қориннинг «муסיқа»сига кулоқ тутиб, юзтубан ётганим. Тўсатдан бошимда кимнингдир беўхшов хириллашидан ҳушёр торгдим. Ўгирилиб қарасам, курсдош жўрам тиржайиб турибди.

– Тур, – деди у устимдан чойшабни торткилаганча, – бозорга бориб келайлик...

Шавкат билан ҳамқишлоқмиз. Тасодифанми ёки оталаримизнинг «таниши» бир одам бўлганми, хуллас иккаламиз ҳам битта институтга кириб қолганмиз. Ўзи хушчақчақ, ҳазилкаш, мард болаю, лекин аҳён-аҳёнда ўйламасдан сўзлагани ортиқчада. Гапини қаранг «бозорга борайлик!» эмиш. Ўзим сутдан қолган кўзночокдан гулайиб ётган бўлсам, бозорга бориб у ерда турли-туман, анвойи мева-чеваларни кўриб, юрагим бадтар эзилмайдимми, ахир?!

– Йўк, – дея тўнғилладим юзтубан бўлиб, – хали кўп овқат еб қўйган эканманми, ҳалюслаб ётибман. Ҳазм бўлсин, кейин... Сен ўзинг боравер, жўра!

Шавкатнинг қаттиқ кулгусидан хонамнинг деразаларигача зирллаб кетди.

– Ҳа-ҳа-ҳа! Ҳалюслаб, дамлаб ётган эмишлар... Ва-ҳа-ҳа! Ҳолингиз бизга маълум-ку, оғайни... Тур, тур... Билмайди, дей-

санми почор аҳволда ётганлигини?! Қани тур қоринни тўйга-зишни мен гардашимга оламан... Бўл, тез...

Ҳайрон бўлиб ўрнимдан кўзгалдим. Қоринини тўйдираман, дедими жўрам? Айтдим-ку бу йигит мард, чапани деб. Хали бозордан шашлик олиб берса-я?! Қизик, ахир Шавкат ҳам кунни кеча «пулнинг ранги ўчди», дея болиб ўтирганли-ку... Демак, уйдан юборишган... Яшасин!

Шоша-пиша кийиниб, Шавкатнинг орқасидан лўкилладим. Ҳаш-паш дегунча, автобусдаги паттачи аёлнинг кўзини шамғалат қилиб бозоржойга ҳам етиб олди. Бекатга тушгач, Шавкат тушмагур йўлни ошхопа томон эмас, мева-чева растаси томон бошлади. Узум сотаётган ўрта ёшлардати кишига яқинлашиб, оғзини тўлдириб сўради:

– Қани дехқон мевани килосидан гапиринг-чи?!

У шундай дея қаҳрабодек ялтираб турган узум шингиллидан тўрт донасини олиб, оғзига ташлади. «Тавба, – дея ўйладим хурсанд бўлиб, – бу оғайним тушмагур ҳали мева-чева билан ҳам сийлайди шекли!»

– Келинлар, келинлар, – деди сотувчи амаки негадир бизга синчиклаб тикиларкан. – Мусофир ўқувчи болаларга ўхшайсизлар... Сизларга энди арзон қилиб бераман-да. Қани неча килю?

Шавкат қўлини яна узум гўжумига узатаркан, менга ҳайратомуз тикилди.

– Қани мазасини кўрмайсизми? Ёқса оламиз-да...

Мен ҳам бошдан икки дона узумни олиб оғзимга ташларканман, баданимга илқиклик югурди.

– Ў-ў, зўр экан...

Шу аснода Шавкат биқинимга киши билмас тушириб қолди.

– Нимаси зўр?! Сен болани оғзинг мазани билмас экан. Қани юр олдин олма растасига ўтайлик-чи... Шундай дея Шавкат билангидан ушлаб олдинга бошлаб кетди. Олма сотувчи бобой ҳам ўта хушмуомала экан. Яқинлашганимиз биланок, иккаламизга иккита олма тутқазди.

– Олдин таъминни тотинлар, болаларим... Савдосини кейин келишамиз...

Шавкат қўлидагини икки ямлаб бир ютиб, яна битта олмани олиб кавшанаркан, менга «Сен ҳам ол!» дегандек имо қилганча гап ташлади.

– Тўрхалта қани?

– Қанақа тўрхалта? – ҳайрон бўлдим. – Ахир...

– Ахир... ахир... – Мени жеркиб ташлади Шавкат. – Мероғлигинг қолмади, сен болани... Тўхтаб тур қоғоз пакет олиб келай.

Шундай дея у яна битта олмани олганича, тез-тез юриб, нари кетди. Йигирма кадамча юргач, мени ўзи томонга имлади. Олдига яқинлашганим ҳамон кўзларини ола-кула қилганича менга тан-бех бера бошлади:

– Қапақанги ландовур боласан-а? Ўйлама, бунинг чўнги таги сокқага тўла, мени меҳмон қилади деб. Ўзим ҳам сен қатори... Бозорга келишдан мақсад, ўзимизни харид қилмоқчи бўлган кишидек кўрсатиб, қоринни тўйғазиш... Тушундингми, галварс?! Амманнинг бузоғидек оғзингни очасан! Ма, ол мана бу олмани, икки тишла-да, сўнг қайтариб бер... Бировни ҳаққини ейиш одобдан эмас. Энди юр, шафтоли растасига ўтамиз.

Гапнинг очиги, шу тобда Шавкатнинг калласига қойил қолдим. Айтдим-ку, ажойиб бола деб! Унинг ўйлаб топган хийласини мен қаллаварам энди тушунган эдим... Шундан сўнг мен ҳам Шавкатдан қолишмасликка ҳаракат қилдим.

«Шафтолихўрлик»дан сўнг, анжир соғайганлар томонга, ушдан сўнг, хафа бўлмасин деб сабзифурушларга, хуллас, бозорнинг ярмига бормасдан, мева-чевага тўйиб, бўкиб қолгандим. Ётоқхонага хурсанд ҳолда ҳуштак чапганча қайтдик.

Одамнинг қорни тўйгач, мазза қилиб ухлайди-да! Бошим ёстиққа тегар-тегмас килрикларим бир-бири билан ўпишиб қолган экан. Алламаҳалда, қорнимнинг бураб оғришидан уйғониб кетдим. Афғишан ювилмасдан ейилган мева-чевалар ўз хунарини энди кўрсатаётган эди. Кўз юмук, қарахт ҳолда йўлакдан юзуриб кетарканман, кимгадир зарб билан тўқнашдим. Кўзимни очиб қарасам, Шавкат! У ҳам қоринини чангаллаганча менга бақрайиб турарди...

ҚАСАМ

Шодмонқул хонасига кириб, эндигина уни бошламоқчи бўлиб тургандики, остонада қотиба қиз бўй кўрсатди.

– Сизни бошлиқ йўқлаптилар! Тез...

Бошлиқнинг ўз ходимларини йўқлаб туриши табиий ҳол бўлса-да, аммо негадир Шодмонқулнинг бу йўқловдан юраги уюшди: «Тез?! Нима бўлди экан-а?! Ишқилиб Мардон Шукуровични кайфиятлари яхши бўлсин-да!»

Шодмонқул юриб бораётган кўйи кеча «бошлиқ» бўйруғи асосида бажарган юмушларини бирма-бир кўз олдидан ўтказди: «Мардон Шукуровичнинг ҳамма айтганларини... Ҳа-а, ишдан салгина барвақтроқ кетганди. Эҳтимол, ўшанга жаҳлларини чиқиб...» Шодмонқул ҳаёл билан бўлиб, қабулхонага кирганини

хам сезмай қолди. Чўғдай поёндоз устида қатор терилган ўриндиклардан бирига ўтирмоқчи бўлган ҳам эдики, тирпоғини маникюр қилаётган котиба сўз қотди:

– Сиз кираверинг... Мардон Шукурович кутяптилар!

Шодмонқулнинг баданига яна титроқ кирганича кўли беихтиёр эшик бандига югурди. Тупутини ютиб, ичкарига қадам кўяarkan, бошлиқнинг юзидаги илиқликдан енгил тортди.

– Кириг... кираверинг! – Мардон Шукурович одадига ҳилоф равишда ўрнидан кўзгалиб, уни қаршилади. – Хўш-ш, ишлар қалай?

Шодмонқул минғиллаб миннатдорчилик билдираркан, юраги хаприкди: «Бу мулойим кутиб олишлар бекорга эмас-ов! Ҳозир яна муҳим топшириқ елкамга юкланади...»

– Эшитишимга қараганда... – Мардон Шукурович юзига ниҳоятда жиддий тус берди. – Сизнинг ов деган парсалардан ҳам хабарингиз бор эмиш?! Катта овчи эмишсиз?! Учиб бораётган қушни кўзидан урармишсиз. Шу гаплар ростми?

Шодмонқул ўнғайсизланди.

– Ҳа, энди... бир пайтлар тоғда яшаган даврларда...

– Бўлмаса топшириқ шушай! – Мардон Шукурович ходимнинг гапини чўрт кесди. – Биласиз, анчадан буён соғлиғимнинг мазаси йўқ... Мен бормаган курорт, санатория қолмади. Кеча бир тажрибали врач айтди-ки, менинг касалимга кийик гўшти шифо бўлар экан! Қалай, шу вазифани сизга ишониб топширса бўладими-а?!

Шодмонқулнинг юрагига оғриқ кирди. Уни шу тобда кийикни «Қизил китоб»га киритилган поёб ҳайвон эканлиги ёхуд уни топиш ва овлаш кийинлиги ҳақида эмас, балки... Ўшанда Шодмон ғўлабурдай келган полвон келбат ўсмир йигит, тоғли қишлоқлардан бирида яшарди. Овчилиги туфайли эл орасида «Мерган» деган ном ҳам орттирган эди. Дарҳақиқат, Мардон Шукуровичга етказишгадек бир пайтлар кўлига милтиқ тугганда кўзга чалинган қуш ёхуд жонивор ундан қочиб қутулолмасди. Янги уйланган кезларида кимдир «Тирик тутилган айиқ боласи ҳисобига» унга катта миқдорда пул ваъда қилди. Шодмон мерган уйланиш тўйига кетган харажатларни қоплаш ниятида бу шартга рози бўлди. Одадига кўра, каллаи сахарлаб ўлжа қидиришга отланди. Аммо ўша куни омад ундан юз ўттирди. Айиқ яшайдиган ёр томон бораётганида, эҳтиётсизлик оқибатида босган қадамидан юраги орқасига торғиб кетди. Оёғи остидан кўчган тошга кўшилиб, ўзи ҳам жарлик томон учди...

... Оёқ-кўли гипсда шифохонада шифтга қараб термилиб ётаркан, ўзини кўргани келганларга, ёшгина хогинига қараб ёлворди:

– Мени бегуноҳ жониворларнинг уволи тутганга ўхшайди! Нахотки умрим тутаган бўлса?! Сизларнинг олдингизда қасам ичиб айтаманки, шу жойда эсон-омон ўлмай оёққа туриб кетсам, бундан буёғига қўлимга миштиқ ушласам, мени ов урсин! Сизлар ҳам менга умр тиланглар... Мен ҳали яшашни истайман!!! Мардон Шукуровичнинг эса бу қасамдан хабари бор ё йўқ эканлигини билмайди. Билганда ҳам...

– Ҳа, ўйлаб қолдингиз?! – Унинг хаёлини бошлиқнинг порози оҳангдаги сўзи бузди. – Ё, илтимосимиз малол келдими-а? Хў-ў, оғайни бошни кўтаринг... Ахир, ҳали сизни яна ҳам юқорирак... Эҳм-м, ёғлирок жойга қўямиз деб ўйлаб юрган-дим. Эҳ, афсус!..

Шодмонкул зил-замбилга айланган бошини зўрға кўтарди...

– Мардон Шукурович бирор марта хизматдан бўйин товлаганмидик? Аммо... бир ўйлаб кўришга рухсат беринг?!

Мардон Шукурович «ўйлаб кўришни» ризолик аломати деб тушунди, шу боис ёйилиб жилмайди.

– Баракалла! Танти йигитлигингизни яна бир марта исботлайсизда-а? Сизга икки кун. Ана, боринг беш кун муддат. Бошбухга айтиб қўйибман, командировочнийни бир йўла ола кетинг. Ўлжа билан қайтсангиз кварталний мукофот оласиз. Келишдик-а?! Хўп, хайр! Овингиз бароридан келсин.

Шодмонкулнинг дарди бўғзида қотди. Қабулхонага қай тарзда қайтиб чиққанини сезмай қолди.

...Ашқол-дашқоллар сақланадиган қазпоқхонани титкилаб чанга ботган милтиқни топиб чиққан Шодмонкул хотинига дуч келди.

– Тинчликми?! – Эрининг қўлидаги қуролни кўриб аёлнинг ранги тим оқарди. – Командировкага милтиқ олиб кетадиган ода-тингиз йўқ эди-ку? Ёки...

Шодмонкул хотинининг кўз қарашидан шу саволни туйди: «Ёки ичган қасамингизни бузиб яна жониворларнинг қониини тўкишгами?!»

Шу боис у шона-пиша ўзини оклаган бўлди.

– Қишлоққа олиб бориб... Сотмоқчиман!

Қишлоқда ҳар сафаргидек Шодмонкулни қариндош-уруғлари, жўралари илиқ қаршилашди.

– Сени кўрадиган кун ҳам бор экан-ку, – ярим ҳазил, ярим чин оҳангда сўради қишлоқ шўросининг қотиби Шодмонкулнинг тепадоши Раҳмонкул Мирзо. – Бугунлай шаҳарлик бўлиб кетдимикин, деб ўйловдик. Кўпга келдингми ўзи?

– Уч-тўрт кунга, – Шодмонкул ютинди, дўстидан нима ҳақида-

дир сўрамоқчи бўлди-ю, аммо боғинолмади. – Бу тоғда ҳали ҳам кийик... Умуман, тоғу тошларини соғиндим.

Раҳмонқул Мирзо мийиғида кулди.

– Соғинишинг турган гап. Ахир, болалигинг ўтган жойлар... Лекин оғайни, кейинги пайтларда тоғларимизга кўз тегди. Олдин бу томонларга машина тугул отда келиш ҳам кийин эди. Эслайсанми, қиш кезларида какликлар емиш излаб қишлоқнинг этали-гача тушиб келишарди. Кийик деган жониворлар...

Шодмонқул негадир титраб кетди. Раҳмонқул Мирзо эса унинг бу ҳолатини сезмаган кўйи шавқ билан сўзида давом этди.

– Ҳа-ҳа... Кийик, олқор деган жониворлар пода-пода бўлиб юришарди. У пайтларда тан бериш керак, овчилар ҳам инсофли эди-да, ахир! Шу десам, бу томонларга асфалт йўл, электр токи келди-ю, ҳаётимиз ўзгарди-қўйди. Инсофининг бўри егурлар, машинада, вертолётда ов қилишадди-я... Айиб қўяй, дунёда одамдай диёнатлиси ва одамдай ноинсофи ҳам бўлмайди. Инсофининг оёғи етган жойда жонивор деганни шўри қурийдиган бўлиб қолди. Хайрият, бу атрофларни заповедникка айлантирди-ю, талон-ғорожлик озрок бўлса-да, барҳам топди. Лекин, катталарнинг рухсати билан милтиқ кўтариб келадиганлар ҳали ҳам учраб туради.

Шодмонқул яна ютинди.

– Бу... Тоғда кийиклардан битта-яримта қолганми ё...

Раҳмонқул Мирзо ялт этиб унга қаради.

– Кийик нимага керак сенга? Ов қилмаслигинингни ҳамма билди...

Шодмонқул кўзларини олиб кочди.

– Шунчаки... Тушларимга ҳам кириб чиқашган бўлиб қолган, жўра. Жониворларни айтиб ўтирма.

Раҳмонқул Мирзо дўстини юнатган бўлди.

– Ҳа-а... Ҳақиқатан, туғилган жойининг соғинибсан. Ундай бўлса мана, мен қаватинга кириб ўзим айлантираман.

– Йўк, йўк! – Шодмонқул ўзини ўта хориган киефага солди. – Мен ўзим... Ёлғиз айлашиш ниятим бор. Менга фақат битта от бериб ва... кийиклар ўглайдиган жойини кўрсатсанг бас! Негадир ўша жониворларни кўргим келяпти...

Шодмонқул бехос отнинг кишнашидан уйғониб кетди. Бу кезде ҳали атрофдан қоронғилик қора пардасини йиғиштириб олмаган, кўктоқида ҳам икки-уч ҳовуч юлдузлар шодаси нариллаб совуқ нур сочиб турарди. Шодмонқул ёш болалардек кўзини уқалаб супадан тушиб келганда, Раҳмонқул Мирзо қоратўриқ байталнинг жиловидан тутган кўйн дарвозахонада унга маҳтал турарди.

– Тезроқ ювиниб отлана қол... Нонуштанг хуржуида. Тоғни саҳарлаб томоша қилмасанг... Отнинг ювошидан танладим, лекин шундай бўлса-да, эҳтиёт бўл. Тоғ бегига ҳам тайинлаб қўйганман. Кийналсанг, ўшанга учрашасан. Кийиклар ўша ўзинг билган Кийикдара томонида... Тушликка яқин етиб борсанг ҳам катта гап. Улар сув ичгани тошбулоқ томон келишади. Ўшанинчун тезроқ отлана қол... Мен кетдим, шаҳарга тушиб келишим керак.

Раҳмонкул Мирзо кетиши биланок у ортига қайтди.

Яшириб қўйган қуролини олиб, хуржунга жойлади, сўнг отини этаклаб дарвозахонадан чиқди.

...Шодмонкул «шаҳарлик» бўлиб кетганидан буён улов миннишдан чиқиб қолган эканми, эгарда ўтиришидан тезда толиқди. Байтални жиловидан тутган кўйи сўқмоқ бўйлаб одимлади. Йўлнинг икки томони ўт-ўланларга бурканган, ҳавода хушбўй ҳид анқир, пастда тезоқар дарё шовилларди. Аммо, Шодмонкул ён-проф манзарасини кўрмас, фикр-хаёлида турфа фикрлар гуж-гун ўйнарди: «Ишқилиб, Кийикдарага эсон-омон етиб бориб бирортагина бўлса ҳам... Раҳмонкул Мирзонинг аччиги келса-чи? Ха, ушда... Браконер овчи отган экан, мени кўриб ташлаб қочди дейман-да! Ишонса ишонлар, ишонмаса, қишлоқдан оёғи тортилади... Хали у ёқда хотини ҳам бор. Бу ёққа келаётганда милтиқ олаётганини кўриб гингитганиди: «Ов қилмайман деб қасам ичгандингиз-ку?! Нега яна... Қасамни бузиш эркак кишига гуноҳ!» Қасам ичгани-ку ёдида, лекин бу энағар Мардон Шукурович қасамни биладими, бирояннинг қўлидан келадими-йўқми, унинг неча пулиқ иши бор?! Портлаган товушдан Шодмонкул чўчиб кетди. Тош орасидан бир жуфт қаклик кўтарилиб жарлик томон ўкдек учди. От ҳуркиб безовтаганиди... Шодмонкул эҳтиёт шарт эгардаги хуржунга қўл тикиб латгага ўроғлиқ миштигини суғуриб отишга тахт қилиб қўйди: «Айтиб бўладими... Бу тоғу тошлар орасида бўридан тортиб қоплонгача учратиш мумкин!»

Шодмонкул милтигини елкага олгач, отни яқинроқдаги писта дарахтига боғлади. Бундан буёғига уловда юриш хавфли эди.

Шодмонкул бир оз тин олди. Хуржундан Раҳмонкул Мирзо солиб қўйган тугундан бир парча патир билан бўлак яхна гўшт олди. Лекин, иштаҳаси бўғилиб яна жойига қўйди: «Кийикдарага кўтарилиш учун бир оз куч йиғиб олиш керак. Тошбулоққа эсон-омон етиб олса, ана ўша жойда бемалол овқатланади. Шунча хатти-ҳаракаги эвазига ҳали кийик учрамаса нима бўлади? Йўқ, Раҳмонкул Мирзо алдамайди. У айтдими, демак кийик бор. Эҳ, шу ташвишдан бир амаллаб халос бўлсайди, сўнг иккинчи маро-

таба ов деган нарсани кўчасидан ўтишни буткул йиғиштирарди. Барибир шу ичган қасамни бузаётганлиги ёмон иш бўлди-да! Иримчи бўлмаганида ҳам гўрга эди. Энди бундан буёнга бирор-бир иши юришмасаям ана шу «қасамни бузганликка» тақайверади. Мардон Шукуровични буйруғини бажармаслик эса... Бунинг устига бошлиқ ёғли вазифа ҳам шайда қилаяпти!»

Шодмонқул оғир ўйлар гирдобидан зўрға қутулганича тор сўқмоқдан тепага қараб тирмашди. Юраги гурс-гурс урар, аъзон бадани жик терга ботган, тиззалари қалтирар, бир зумга бўлса-да, Мардон Шукуровичнинг истехзоли башарасини кўз олдига келтирганча яна тепага қараб одимларди.

Шодмонқул Тошбулоққа етиб борганда тамоман ҳолдан тойган, қўл-тиззалари шилиниб тушганлигидан муттасил ачишар, аммо анчагина тетиклашган эди: «Ишқилиб, етиб келдим-ку! Бу ёғига бикишиб... Бир кеча-кундуз бўлса ҳам пойлайди. Майли, ҳамқишлоқлари, ана... хотини ҳам юз ўтирсин! Лекин, Мардон Шукуровични тан олдиртирса бас... Ана шундан кейин, ишхонада унинг пишағини «Пишт» деб кўрсинлар-чи?!»

Шодмонқул ният қилгандек булоқнинг сувидан тиникиб ичди, енгил-елпи тамадди қилди: «Шамол йўналишининг тесқари томонини танлаши керак. Бўлмаса, кийик деган жонивор олти чақиримдан ҳам бегона ҳидни туяди. Ху, анави ҳарсанг орти... Ўша жой маъқулга ўхшайди. Баланд булоқ атрофи ўша жойдан кафтдек кўзга ташланса керак». Шодмонқул яхшилаб жойлашиб олгач, нима иш қилшини билмай, яна хаёлга ботди: «Бари бир қасамни бузаётганлиги кўп хунук иш бўлди-да! Битта порохўр бошлиқнинг буйруғи деб элу юрт, ҳамқишлоқларидан юз ўгиришса-чи?! Хотининику «Қуролни сотиб келаман» деб алдади. Шундай бўлсаям, бу ишнинг бирор-бир кун миси чиқади-да. Унда неча пуллик киши бўлади... Йўқ... Йўқ! Бу ишни бажармаса бўлмайди! Ҳамқишлоқларини унинг шахсий ҳаёти билан нима ишлари бор? Ўзинг учун ўл етим деган гап бор. Бу оламда қасам ичиб уни бузиб яшаётганлар камми?! Ахир, у ҳам яхшироқ мансаб эгаллашни, яхши еб, яхши кийишни истайди... Агар шу «буйруқни» бажармасин-чи: Мардон Шукурович эртаси қупи унинг думини тугади. Эй, худо! Шу ташвишдан эсон-омон қутулиб олсайди...»

Шодмонқул муздек тошга суяниб хаёлига эрк берганча мудроқ босганини сезмай қолди. Қанча пайт ўтганини билмади. Ички бир хисдан туйқус чўчиб уйғонди. Ҳарсанг орасидан булоқ томонига писиб қаради-ю, кичкириб юборишдан ўзини зўрға тийди. Бир эмас, бир тўда кийик шундайгина унинг кўз олдида ўтлаб

юрганди. «Ха, Раҳмонкул Мирзо алдамаслигига кафил эдим! – Шодмонқулнинг қўли беихтиёр милтиқ томон силжиди – энди худо омадини бериб... Анови четда қоровулликда тургани семиз экан... Э-э, кичкина иккита болачаси бор-ку! Йўқ, улар увол. Яхшиси тўдага қараб отади... Ишқилиб қўли чиқиб кетмаган бўлсин-да!»

Шодмонқулнинг томирларида овчилик қони қайтадан гупургандек бўлди. Ҳаяжондан юраги гупиллаб урди. Шу аснода кийиклар тўдасининг сардори ҳавода ноҳуш ҳидни туйгандек галати сас чиқарганча олдинга интилди. Ортдан эса қолган жониворлар... Шодмонқул шоша-пиша тепкини босди. У шошиб ўрнидан қўзғалаётиб, тиззасини ҳарсанга уриб олди. Сўнг, оғриқни ҳам унутиб, олдинга қараб ҳаққалади. Булоқ бошига етгач юраги зирқираб кетди. Ён атрофни қоп-қора қонга бўяганича ёшгина кийик боласи жон талвасасида типирчиларди. Шодмонқул ўзидан ўтгиз-қирк қадамлар чамаси нарида изига қайтган она кийикка кўзи тушиб қалтираб кетди. Шодмонқул ўн йилга яқин овчилик билан шуғулланиб бундай ҳолга тушмаганди. У хушини йиғиб оёғи остига қаради. Кийикча ҳамон жон талвасасида типирчилар, чиройли кўзларининг қорачиғи торайиб борарди. Шодмонқул пичоғини суғурди-ю, кўзларини юмганича жониворни бўғзига қўл сирмади... Еру осмон чирли-рак бўлиб айланди. Тоғу тошлар акс-садо берди.

– Ичган қасамингни буздинг-а?! Бегуноҳ жониворнинг уволига қолдинг-а!

... Шодмонқул қабулхонага киргач, бошлиқни суриштирди.

– Йўқлар, – қотиба қиз унинг юзига қарамасдан жавоб берди. – Лекин, сизни... Келса албатта кутиб туришимизни тайинладилар. Кейин алақандай мукофот ҳақида гапирдиларми-ей. Марҳамат ана стул... Ўтира туринг.

– Вақтим тиғиз, – Шодмонқул бир варақ қоғозни қотиба қизнинг олдига ташлади, – мана бу... ишдан бўшашим, ўз вази-фамни эплотмаслигим тўғрисида. Мен... Қасам урган одамман!

Қотиба қиз бошини илкис кўтарди-ю, ҳанг-манг бўлиб қолди. Шу уч-тўрт кун ичида Шодмонқулнинг сочларини оллоқ қиров қоплаганди.

УЗУН КУНЛАР

Эркин сўлим тоғ этагидаги дам олиш уйига тушга қолмай етиб борди. У ҳали йўлда келаётганидаёқ дурустроқ шерик топгунча зерикиб қолишини ўйлаб ҳавогирланган, ишқилиб қувнок

ва бамаъни таниш орттирай-да, деб шият қилганди. Ўзига теккан иккинчи қаватдаги чоғроққина хонада нарсаларни жойлаштириб, ноганиш ҳамхонасини кутди. У узоқроқ кетган шекилли... Эркин ихчамгина шахмат тахтасини столнинг устига қўйди: бу вақтни ўтказишнинг мақбул эрмаги. Унча жини суймаса-да, картаниям олиб келганди. Балки ҳамхонаси яхши кўрар... Бошқа майда-чуйдаларнинг кўпи ваннахонадан жой олди. Кийимларини жавонга илиб, ҳамхонасининг янгигина уст-боши, пойабзали, ботартиб тўшагига назар ташлар экан, анча-мунча фаросатли, ҳатто ўзидан тўрт-беш ёш қагтароқ одам эканлигини чамалади. Стол устига тахлашган китобларни кўриб, агар шуларни ўқиса, диди чакки эмас-ку, деб қўйди. Аммо, бу каби масканларда китоб мутолаа қиладиганлар кам учрайди. Бундай одамлар билан ўтадиган вақтига ҳам ачинмасаям бўлади. Тўғри, янги танишлар орттириш яхши, ҳар қалай, шерикларнинг дунёвий билимлардаги хабардор, фазилатли одамлар бўлишига нима етсин. Бунинг тескариси бўлса, додингни кимга айтасан? Лекин ҳамхонаси ёмон одамга ўхшамайди.

Эркин йўлак ва пастдан ора-сира эпитиляётган овозларга қулоқ тутиб оромкурсига чўкди. Хаёлга берилиб, кўзининг шинганини сезмади. Кўн ўтмай оёқ товушидан уйғониб кетди. Қирган киши ундан аввал салом берди. Эркин алик оларкан, ўридан туриб қўл бериб кўришди.

– Ҳамхонамининг кетганига икки кун бўлди, – деди у кулимсираб, – дарров ўрни биллиди-қолди. Нима қилишимни билмай ўзимга шерик излаб юргандим. Сизни худонинг ўзи етказди. Танишиб қўяйлик, исми Фарход.

Эркин ўзини таништирар экан, ҳамхонасининг ўрта бўйли, тўладан келган очиқ чехралли кўзлари ёқимтой кулиб турувчи йиғит эканлигини кўриб дили таскин тонди. Ҳа, ёши ҳам нари борса 35 ларга яқинлашган, нари борса икки ёшга фарқи бор.

– И-е, шахмат, карта олиб келибсиз-ку. – Фарходнинг кўзлари дарров янгиликни илғаганди. – Энди уйку йўқ экан-да?

– Буям бир эрмак-да, – деди Эркин.

– Айтмоқчи, тушликка бормайсизми? – деди Фарход соатига қараб, – тугашига озроқ қолибди-ку. Чой-пой ичдингизми ёки...

– Йўқ. Лекин уйдан у-бу пиширғириб келгандим, – деди Эркин очигина кўчиб, – шуларни тамадди қилсак қандоқ бўларкин?!

– Булар тураверсин, – Фарход кўпмади. – Ана музхонага қўйини, ҳали чапгани чиқарамиз. Тўрт-беш «Оксоқол» ичкарида газакни кутиб яхлаб ётибди...

У қаҳ-қаҳ уриб кулди.

– Тушликда ошхонада бир кўришмасак бўлмайди, – дея изох берди Фарход. – Бошқа шериклар хавотир олади. Айниқса, иккитаси ўрганиб қолган. Дарров дўстликка хиёнатда айблайди.

– Бўпти, борганимиз бўлсин.

Эркин ҳамхонасининг изидан эргашди. Улар илаҳ тўшалган узун йўлак бўйлаб бориб, кенг баҳаво ошхонага чиқишди. Бу ерда одам кўп эмасди. Ўзларига ўхшаган тўрт-беш кечиккан дам олувчилар ташовул қилишарди. Аммо Эркин ҳамхонасининг «дўстликка хиёнат» деганида бошқа нарсани хаёлда тугганини сезмагани.

Караса, эшик ёнидаги ўриндикда иккита хурлиқо киз ўтирибди. Улар Фарходни кўришлари билан ўринларидан туриб, ҳазил-қочирим гап-сўзлар отишди. Аммо, унинг қандай жавоб қилганини Эркин аниқламади. Қизлар йиғитлар билан муомаланинг ҳадисини олган шекилли, Эркинга тортинмай савол назари билан қарашиб, сатом беришди. Қизларнинг ўрта бўйли, қошкўзи чатма, сочларини елкасига ёйиб ташлаган ва кулча юз, кўзларидан шаддодлиги билиниб тургани Гуля – Гуляндом, ундан бўйи сал узунроқ, сочи жингалак ва юзини билинар-билимас сепкил босгани Диля – Дилдора экан. Эркинни билгани шу бўлди. Қизлар енгил нафис матодан замонавий фасондаги енгил калта, елкаси кўкрагига доғур очик ва калта кўйлак кийишган, тинмағи гапиришар ва кулишарди. Эркин азалидан гапдон қизларни ёқтирмасди. Худо кўрсатмасин мабодо хотини шундай бўлса борми, додини кимга айтарди?! Яхшиям Ойниса оғир, камгап жувои. Фарходнинг эса парвойи фалак. Уларга ҳазил қилар, ҳатто биллақларидан билдирмай чимчилаб оларди. Тушлик қувноклик билан ўтди. Эркин ора-чора гапга қўшилар, шу орада Дилянинг Гуляга кулоқ осиши, унинг ҳокимлигини аниқлади. Тушликдан сўнг ошхона олдидаги хиёбонга чиқишди. Бу ер жуда салқин. дарахлар қуюқ соя ташлаб турар, сал нарида отилаётган фаввора атрофини янада гўзал, кўркам кўрсатади. Мажнунтолар шамолда оҳиста тебранарди. Узокдан қорли тоғлар, ундан берида ўркач-ўркач адирлар ястаниб ётибди. Улар кўм-кўк боғларга бурканган. Теладан нимадир қаттиқ шовуллайди. «Шаршара» деб тушунтирди Фарход. Ҳозир шу ерга бориб кафедра музқаймоқ еймиз. Бу таклиф қизларга ҳам маъқул тушди. Эркин ҳали бу ерда янгилиги ва таниши йўқлиги боис кўпчиликка эргашди. Фарход шундай усталлик билан Диляни Эркинга ҳамроҳ қилиб қўйдики, эътирозга ўрин қолмади.

– Қизлар қанчалик гўзал бўлмасин оҳудайи хуррак, йиғит эса

бамисоли арслондай, – деди у тантанавор оҳангда, – тоғларда қирлар кўп. Сўқмоқ йўллар эса ниҳоятда хагарли. Дўстим, бу киз учун бошиңгиз билан жавоб берасиз.

Гуля унинг гапларидан хурсанч бўлганидан чапак чалиб юборди. Эркин илжайди. Диля Фарҳоднинг чиройли гапига маҳлиё бўлиб, сал бўлмаса, оёғини тошга уриб олаёзди. Фарҳод ёлғондакам огоҳлантирди:

– Бировнинг мулкига кўз олайтирилмасин.

– Фақат бир шартим бор, – деди Эркин ниҳоят тилга кириб, – кизларни ўз оти билан атасам девдим. Ўрнчасисига ҳеч кўни-қолмаяпман.

– Сиз янги меҳмон, оҳорингиз тўқилмасин, – Фарҳод бу ёғини ҳам тўғрилади, – айтганингиз бажо бўлади.

– Гуля.

– Гуландом, – қизнинг ўзи давом эттирди.

– Бу холим эса Диля, яъни...

– Дилдораҳон, – униси ҳам худди сахнадаги артистлардай йиғитнинг гапини ишиб кетди.

Улар тепага ўрлаган ёлғизоёқ йўлдан боришиб, кўп ўтмай шаршаранинг олдидан чиқишди. Тоғ тепасида тошларни оралаб наҳд бир теғирмон сув пастга отилар, овози узоқ-узоқларга эшитиларди. Шаршара олдида майдонча анча баландда жойлашганидан узоқ-яқинлар кафтдагидек кўзга ташланарди. Бу ер янаям салқин. Мажнунтошлар остида стол-стуллар, сал нарида музқаймоқ сотиладиган дўкон... Негадир одам кам. «Кечқурун кўпайса керак, анча баҳаво бўлади», дея Эркин хаёлидан ўтказди. Пастда, водийда ҳозир саратон – иссиқ нақ ёндираман дейди. Уйдагилар мириқиб уйқуни уришаётган бўлса керак. У хотини Ойниса ва тўрт ёшли ўғли Алишерни кўз олдига келтириб ширин энтикди. Сўнг хаёли устози – бошқарма бошлиғи Меҳрибон Кўчаровга оғди. Устози яқинда уни олдига чақириб, қўлини маҳкам қисиб насихат қилди: – Яхши ишлаяпсиз, Сиздай кадрларни кадрга егамиз. Ижод қиляпсиз, ихтироларингиз ишлаб чиқаришда қўлланяпти. Мен бошидаёқ сизни шоғирдикка олиб янгилишмаган эканман.

– Раҳмат устоз, – деди Эркин кўнгли эриб, – яхшиликларингизни унутмайман.

– Аммо инсон ўз билганини бировга ҳам ўргатиши керак. Майли, бу ҳақида кейин гаплашамиз. Сиз мириқиб дам олиб келинг...

– Дилдораҳонни қулайроқ курсига ўтказинг, – Фарҳоднинг гапи унинг хаёлини бўлди. – Хизматда бизлар, иззатда қизлар...

– Бўпти сояга ўтинг, – Эркин гапи беўхшоврок чикса-да, мослашишга ҳаракат қилди. У буларнинг барисини дўстона гурунгу ва ҳазилларга йўяр, дам олиш пайтлари бусиз бефайз ўтишини англади. Анча ёқимли, кўнгли очик қизлар экан. Бунинг нимаси ёмон?

– Менда бир таклиф бор, – деди Фарход музқаймоқ олиб келиб стулга ўтирган пайтда. – Оғзимизга нима келса шуни гапириб кулиб ётмайлик. Келинлар, ҳар ким навбати билан қизик хангомалар, шеърлар, кўшиқлар айтсин. Кўлидан келганича.

– Бўпти, шундай қиламиз.

– Кимдан бошлаймиз?

– Алфавит тартибида бўлади. Гуля, яъни...

– Гуляндом, – қизнинг ўзи давом эттирди. – Шуниси ёмон-да. Имтиҳонларга ҳам доим олдин кирардим. Домиллалар бошида жуда қаттиқ киришарди. Ҳозир ўзимни синов топширяпман, деб ҳаёл қиламан-да, яхши кўрган кўшиғимни айтаман. Фарход ака, тарелкани олинг.

– Ўтган йили театралнийни битирган, – Дилдорахон Эркиннинг қулоғига шивирлади.

Фарход кўлига тарелкани олди. Қиз охишта кўшиғини бошлади. Овози ипакдай майин ва ёқимли экан. Эркиннинг эти жимирлади. Ха, унинг юзи очиклиги, шаддодлигида жон бор экан-да. Санъаткорлар, айниқса, артистлар тортинмайди. Балки, келажакда ундан машхур кўшиқчи чиқар?

Фарход унинг овозига мослаб тарелкани ўйнатар, қиз берилиб, лекин паст овозда кўшиғини куйларди. Сийрак бўлса-да, дам олувчилар кўшиққа қулоқ тутишарди. Кўшиқ ёшлик, гўзаллик, гуллар, баҳор ҳақида эди. Аммо, тезда якунига етди. Енгилгина чапақлар, олқишлар янгради.

Навбат Дилдорахонга келди. У шеър айтишга кўнди. Шеър ҳам ёшлик, ҳам гўзаллик ва севги ҳақида эди.

Сокин кечалари кўзим ўнгида,
Мулис қарашларинг бўлди намоён...

Эркин ширин энгикди, қалбида ёқимли, ширин ҳислар уйғонди. Нимадандир қониқиш туйди. Қизга меҳрли боқди. Лекин, бу алдамчи туйғулар эмасди, покликка йўғрилган, алланечук сирли туйғулар эди.

Айтиш навбати ўзига етганда, қизик-қизик хангомалардан сўзлади. Атрофни кулги, қаҳқаҳа босди.

– Бир куни, – деди у давом этиб, – катта зални одамлар тўлдириб ўтирганда мишбарда турган бошлиқ шундай депти:

– Кани, хотинидан кўркканлар ўрнидан турсин. Шунда залдагиларнинг ҳаммаси ёппасига дик этиб ўрнидан ирғиб турибди. Қарашса, залнинг ўртасида бир киши бамайлихотир ўтирган эмш. Дарҳол атрофини ўраб олиншибди.

– Қойил, хотинидан кўркмайдиган бу дунёда бор экан.

– Мардлар ҳали яшайпти!

– Сири нимада оғайни, бизгаям айтинг?!

Ниҳоят ўтирган одам тилга кирибди.

– Хотин номини эшитганимдаёк, ўрнимдан туриш у ёқда турсин, оёғим шол бўлиб қолди.

Фарҳоднинг ҳангомаси ҳам ўзининг даражасига, даврага мос экан.

– Бир киши нариги дунёга борганида Мункар накир сўроқ қилаяпти:

– Ер юзида нима гуноҳ иш қилгансиз?

– Ҳеч қанақа!

– Бўлиши мумкин эмас. Айниқса, советлар тузумида фариштадек ҳалол яшаш камдан-кам одамга nasib этади. Ўша кун Мункар накир жанобларининг нимададир таъблари хира бўлиб турган эканми, хуллас, айб топгани келаверибди.

– Қизлар билан юрганмисан?

– Йўқ.

– Ароқ ичганмисан?

– Йўқ.

– Маишат қилганмисан?

– Йўқ.

– Бўлди сенинг жойинг дўзахда.

– Нима учун? – депти бечора, – шунча йил ҳалол-покиза яшаб-а?

– Чунки, – депти фаришта, – у дунёдаги азобу ҳамма роҳатларни Худо одамзод учун яратган. Сен эса меҳнат қилибсану, лекин роҳатдан бебаҳра қолибсан.

Кечки салқинда қизларни ўз гўшасига кузагиб, йиғитлар ўз хонасига қайтишди.

– Яхши қизлар. Қандай танишдингиз? – деди Эркин Фарҳодга, – омадингиз бор экан.

– Тўғрисишни айтсам, ўзлари мени топишган, – деди Фарҳод тўшакка чўзилар экан.

– Қандай қилиб? – Эркин қизикди, – наҳотки сизда шундай сеҳрли қудрат бўлса...

– Бор экан-да.

– Ҳа, айта қолинг, балки мендаям бордир.

– Айтайми? – Фарҳод кулимсиради. – Эшитгинг, улар менинг банкда бошлик эканимни билиб атрофимдан кетмай қолишди. Бир шаҳарда яшаймиз. Фойдам тегади-да.

– Қўйсангиз-чи, – Эркин ишонмади, – сизни қувноқ, ҳазилкаш ва яхши йигит деб ўйлашади.

– Бу атрофда ўша сиз айтган қувноқ, ҳазилкаш яхши йигитлар тўлиб ётибди. Лекин, кўпининг чўнтаги курук. Гуля билан Диля уларни бошига урадимиз? Уларга пулдор одамлар керак. Бойваччаларни излаб ҳар йили шундай роҳатижон жойларга келишади. Улар ҳисобидан ўйнашади, қулишади. Яна нима керак. Кечирасиз, ўзингиз нима иш қиласиз?

– Бошқармада ихтирочи – муҳандис.

– Маош юқоридир?

– Олдинлари яхши тўлашмасди. Энди ёмон эмас. Ўзимизга егади.

– Диляни айлантиришга касбингиз ярамайди, – Фарҳод ўрнидан туриб ўтирди, – сўраса бошқа ёғшироқ жойнинг номини айтинг. Акс ҳолда қиз сиздан дарров совийди, – Фарҳод қолди. – Энди топганда ажралиб қолманг-да, ошна. Дам олиш татимайди.

– Мен дўстона муносабатда бўлмоқчиман.

– Ўртада нафс отлиг бало бор экан, қиз билан йигит ҳеч қачон дўст бўлиб қололмайди. Шунини яхши билинг.

– Нафсни енгтиш мумкин-ку!

– Шу ерда дам олишда-я?!

– Бўлмасам-чи!

– Майли тортишмайлик. Ҳали бир-биримизни яхши билмаймиз-ку. Мен омади гапни айтдим, холос. Келинг, шахмат ўйнаймиз. Фарҳоднинг бу гапи унга маъқул тушди. Ўйинни бошлашди... аммо Эркиннинг хаёлидан унинг гаплари кетмай қолди. Ҳаммаси аччиқ, аммо рост гаплар эди. Қизларнинг шу ерларда бузқлик қилишларини ҳечам кўз ўнгига келтиролмасди. Қанча яхши ўйнашга тирришмасин, ҳамма нарсанинг ҳисобини олишга одатланган Фарҳодни енголмади.

– Сиз бир айланиб келинг, мен озроқ ухлайман. Эртага кечқурун қизларни бир зиёфат қилмаймизми? – деди Фарҳод.

– Майли, – рози бўлди Эркин ва ташқарига йўналди.

Хиёбонларни кезди, салқин ховузда чўмилиди, иссиқ кумда ётди. «Ҳеч нарсани ўйламайман, – деди ўзига-ўзи, – менга нима, ким билан юрса юравермайдими? Бу дунёда ким қандай хохласа шундай яшайди. Шунга яраша у савобу гуноҳ орттиради».

– Бошликларинг ким? – деди Фарҳод кечки суҳбатда, – балки танирман.

– Меҳрибон Кўчаров деган киши. Фан номзоди. Маърифатли одам.

– Кўрганман, лекин суҳбатдош бўлганимиз йўқ. Яхши одам бўлса сиздай мугахассисларни ўстиради-да. Ҳозир замон ишбилармон, саводли кишиларники, – деди Фарҳод бу мавзуга яқун ясаб, – зерикиб кетдим. Музхонани очиб анови зормандани қўйинг.

Бу таклиф Эркингаям маъкул тушди.

Эртаси куни нонуштадан сўнг улар қизларни Қўрғон марказидаги дўконлар томошасига олиб боришди. Фарҳод Гуляга қимматбаҳо совға олиб берганини кўриб, Эркин ўлганининг кунидан Диляга духи олиб берди. Тушдан сўнг қизларни кузатиб қўйиб, бозор-ўчар қилишди. Негаки, кечқурун йигитларнинг хонасида суҳбат ўтказишга келишилган.

Қизлар базмга ниҳоятда чиройли кийиниб келишди. Гўё одамзод наслдан эмас, осмондан тушган фаришталар, дейсиз. Эркин Дилдорани бунчалар очилиб кетганидан хайратда эди. Аммо олдинга суҳбат қовушмади. Қизлар ичмаймиз, деб туриб олишди. Фарҳод бутун маҳоратини ишга солиб, тошни эритди. Копьяк Дилдорага ёқиб қолди. Гуля оқидан ичди. Ўйин-кулгу алламаҳалгача чўзилди. Эркин азалдан ичкиликка чидамсиз эди. Фарҳод шуни сездими ёки йигитни синагиси келдими босиб-босиб берди. Эркин Дилдора ёнига йиқилаётиб бир нарсани аниқ эслайди. Қиз ундан манзилини ёзиб беришни сўраб дафтарчасини узатмоқда, у эса эгри-бугри қилиб ёзишга ҳаракат қиларди. Хонада икковидан бошқа ҳеч ким йўқ эди. Ярим тунда ичи ёниб уйғонди. Ваннадаги жўмракдан муздек сувни смирди, сўнг ечиниб сувга тушди. Хуши ўзига келди, артиниб хонага чиқди. Қизиқ, Фарҳод қаёққа кетдийкин? Тўшаги бўш, ўзи-чи? Нима қилиб қўйди? Дилдорани ўпганини, кучганини, кейин ўзидан нари итарганини билади. Қиз бадмаст, унга маҳкам ёпишган, унча-мунча куч ажрата олмасди. Сўнг эслолмайди. Шошма, стол устида дафтарчаси қолибди-ку. Қани нима-лар ёзилган?

Эркин қизиқсиниб уни варақлай бошлади. Вой-бўй: ҳамма жойига манзиллар, шаҳарлар, катта-катта раҳбарлар, ишхоналар, телефон рақамлари, ие, устози Меҳрибон Кўчаровнинг исми-шарифлари ҳам ёзилган-ку. Наҳотки? Ха, мана кўча, уй рақами, телефонлар, ҳаммаси тўғри. Фақат қизнинг қўли билан ёзилган. Устозининг дастхатини яхши танийди. У киши ҳам Дилдорахон билан бирга бўлганми? Бўлмаса дафтарчага қандай ёзилиб қолган?! Ўзи ҳам ёзди-ку!

Эркин дафттарчани ғазаб билан йирта бошлади. Йиртиб майдалаб хонага сочди. Мана манзилни ёзиб бериш мана, мана...

Фарход эрта азонда кизлар ёнидан қайтиб, Эркинни кўрмади. Келар деб кутди. Бир пайт қараса, нарсалари йўк. Ҳатто шахмат тахтаси ҳам. Аммо карта столда сочилиб ётибди. У ҳаммасини тушунди. Тушунди-ю, ичидан нимадир чирг этиб узилгандек бўлди.

ОЛДИНДА НУР ЙЎК

Машина тор кўчани кесиб ўтаётганда, бир гилдираги бехосдан чуқурга тушиб кетиб, мотор ўчиб қолди. Олдинги ўриндикда мудраб келаётган Зебо тўйқус боши билан ойнага урилди. Ўзини ўнглаб, рулдаги Камолни «чакиб олишга» улгурмасидан, қўлоғига шу яқин орадаги тўйхонадан эшигилаётган қувноқ кўшиқ садолари кирди. «Ҳа-а, етиб келдик, – деб хаёлидан ўтказди ғазабини босаркан. Тўй тезроқ тугасайди мириқиб ухларди. Бир ҳафтадан бери аҳвол шу. Тўйма-тўй изғишади. Кундузлари кунни иссиғида бирор салқин хонани топиб, санггина дам олишни айтмаганда, бу ёғи эрталабдан то ярим тунгача тиним йўк. Нима бало, одамларда пул шунақа кўпми? Ўзиям тинимсиз кистиришадиди-да. Дам ўтмай, хирароқ йиғитлар ароқ тўла пиёлани оғзига тугиб туришади. Оғизлари қулоқларида, қўлларида жарақ-жарақ пул... «Ичинг, жонидан, кейин оласиз...» Зебо эса толиққанини унутиб, пулни тинимсиз «терарди». Ичкиликдан номига хўплаб қўяди. Барибир, оғзи таъмин сезмай қолади. Аммо нарх-наво ошганидан бери, бўйинбоғ таққан амалдор ёхуд жинси кийган бойваччаларни хисобга олмаганда, одамлар катта пул кистиришмайди. Ҳаҳ, қурибгина кетсин-а. Жонга теги».

Орка ўриндикдагиларнинг тўнғиллагани Зебонинг қўлоғига кирмади. Камол: «Кечирасиз опа билмапман», дея ўзича узр сўраган бўлди. Равон йўлдан сал йўл юришганди ҳамки тўйхонанинг чироқлари кўринди. Тўхташлари ҳамона уларни бир галя кишилар ўраб олишди. Сабрсизлик билан кутаётган тўй эгасини хабардор қилиш учун бўлса керак, кугиб олувчилардан бири: «Артистлар келди», деб шовқил солганича ичкарига чоғди. Симёғочга ўрнатилган радиокарнайдан машхур хонанданинг кўшиғи янгради. Отарчилар таомилга кўра ичкарида сал тамадди қилиб даврага чиққанларида тумонат одам тўпланган эди. Ҳаммашини нигоҳи отарчиларга, Зебога қаратилганди. Ўртада катта саҳна. Чироқлар атрофни кундуздек ёритган. Артистлар учун тахта сўридан жой қилинганди. Зебо яхшилаб ўрнашиб олгач, атрофга кўз

югуртирди. Беш-олти кадам нарида ҳам худди шундай тахта сўри тузилган, хонтахта атрофида бир неча эркак-аёл ўтирибди. Афтидан – хоразмликлар. Шеваси тортиб турибди... Одамнинг куплигини-чи. Кимсан – катта идоранинг бошлиғи тўй қияпти! Демак, давра базми тонгача давом этади.

Туй бошланди. Давра раиси дастлабки таркибдан кейин Зеболар гуруҳини ўртага таклиф қилди. Рақсида Зебо Чориева, деб эълон қилинганида, тўйхонада гулдурос қарсақлар янгради. Зебо гурурланиб кўйди. Ҳа, вилоятда унинг номи машҳур. Кўшни элларда ҳам яхши танишади. Қанчадан-қанча кишилар унинг рақсига парвона. Бу ёғи Тожикистон, бу ёғи Туркменистондан ҳам агай сўраб келиб, тўйларига таклиф қилишади. Ёшлар орасида машҳур ҳисобланган Жумаев ҳам унинг рақсига мафтун бўлиб, кўлидан ўпиб кўйган ва ўзининг филармониясига таклиф қилганди. Ўшанда Собирнинг рақш оловларида ёнганлари...

Саид «Феруз»ни тугатиб, шўх кўшиқни бошлаб юборди. Зебо нарвончадан охиста саҳнага кўтарилар экан, давра аҳлига ҳар галгидек майин табассум ҳада қилди-да, кўшиққа мос равишда йўрғалай кетди. Тўйларда юравериб, унинг тажрибаси ошиб кетган эди. Базм бошланди дегунча, ўзини чарчатмасликка уринади. Шундай қилмаса, давра қизиганда, айниқса, пул қистиришлар бошланганда чарчаб қолади. У чарх уриб айланаркан, хирсу ҳавас тўла нигоҳларни сезиб турарди. Саид кўшиқни тугатаётганда, хоразмлик артистлар даврага чиқишга тайёргарлик кўра бошлашди. Зебо уларга менсимай разм солди. Ҳаммаси ёш. Уйинчиси ҳам нари борса ўн еттида. Лекин ниҳоятда келишган экан. Кўзлари сузук, қоп-қора, айниқса, кулгичидаги ҳол жуда ўзига ярашибди. Афтидан, бундай катта даврада биринчи иштирок этиши бўлса керак, кўзини ердан узолмайди. Зебонинг юраги шувиллаб кетди. Ҳа, бу ўйинчи ниҳоятда кўҳлик! Зебо беихтиёр ёшлигини – дастлабки тўйга қатнашганини эслади. Шўрлик, бу қиз ҳам тузоққа тушганлардан бўлса керак. У жойига бориб ўтирмасдан раққоса окқушдай парвоз қилиб, даврада гир айлана бошлади...

Ҳамма насага меҳр юракдан бошланар экан. Зебо мактабда ўқиб юрганидаёқ, ўйин деса чидаб туролмасди. Телевизорда рақс берилса, ҳамма ишни йиғиштириб, берилиб томоша қилар, яхши кўрган кўшигини эшитганда эса, ўзи ҳам рақсга тушиб кетарди. Ота-онасининг қаршилиғи ҳам уни бу йўлдан қайтаролмади. Кўшни қишлоқлик Сожида билан бирга маданият техникумига ҳужжатларни топширди. Биринчи имтиҳонни қорачадан келган ёшгина йигит олди. Зебонинг жавоблари тумтарок эди. Ўқитув-

чи унга қараб, майингина жилмайганича: «Синглим, жавобларингиз «икки» баҳодан ҳам паст. Лекин чиройли кўзларингиз учун «тўрт» қўяман. Ўқишга кирсангиз қарашарсиз...», деди. Зебо қип-қизариб жойидан туриб кетмоқчи бўлди. Лекин ўқиш истаги уятдан устуи эди. Иккинчи имтиҳонда эса омади чопмади. Юзи захил кекса аёл экан, мафтункор кўзлари ҳам ёрдам бермади. Икки кундан кейин ҳужжатларни қайтариб олиш учун навбатга турганида бир хотин келиб, билагидан ушлади:

– Ҳужжатларни олишга шошиманг. Агар хоҳласангиз, сирткига ёрдамлашаман. Ҳозир бизникига бориб озроқ дам оламиз. Танишамиз.

Зебо нима қилишини билмай, боши қотиб турувди, аёлнинг ширин сўзлари кўнглини ёритиб юборди. Қандоқ қилиб унга эргашганини сезмай қолди. Оқ рангли «Жигули»да шаҳар оралаб анча юришгач, яшил дарвоза олдига келиб тўхташди. Зебо остонадаги уйга кириши билан ҳайратдан оғзи очилиб қолди. Бундай шоҳона безакларни фақат киноларда кўрган эди. Чўғдай поёндозлар, ажойиб жиҳозлар кўзини қамаштиради. Худди бошқа дунёдек. Аёл уни чап томонидаги эшикка бошлади. Бу хона чоғроқкина бўлиб, тўрдаги ёғоч қаравот, деворга эса тилам қоқилган эди. Аёл жавондан гулдор халат олиб, унга узатди:

– Кийиб олинг! Кейин бирга чой ичамиз.

Чой устида танишиб ҳам олишди. Аёлнинг исми Ҳафиза экан.

– Ёлғиз турасизми? – сўради Зебо.

Ҳафиза жилмайиб:

– Ёлғиз эдим, мана сиз келдингиз. Агар рози бўлсангиз бирга яшайверамиз, – деди.

Зебо унинг кўзларидан: «Пайти келиб ҳаммасини биллиб оласан. Ҳозир суриштириб ўтиришинг бесфойда», деган маънони уқди. Дарҳақиқат, кейинчалик ҳамма нарсанинг фаҳмига етди. Ҳафиза сўзсиза турди: техникумнинг сиртки бўлимига киришга ёрдам берди. У кечалари қаёққадир кетар, тонг отар-отмас кўзлари уйқусизликдан қизарган ҳолда пайдо бўлар, кейин кун бўйи ётиб ухларди. Овқат пишириш, уй тозалаш Зебонинг зиммасида. Қизикиб юриб, ниҳоят, сирнинг тағига етди: Ҳафиза отарчиларга қўшилган, тўйларда раққосалик қилар экан. Бу зебу-зийнатлар, шоҳона ҳаёт, жарақ-жарақ пуллар шунинг орқасидан. Зебо ҳам туюққа қандай илинганини билмай қолди. Чикиб кетишга уринди. Ўрганган кўнгил ўртанса қўймас экан. Вақтинчалик шоҳона ҳаёт унинг бошини гангитиб қўйганди. Шу-шу умри тўйларда ўта бошлади. Лекин, баъзан жон-жонидан ўтиб кетарди. Начора тишини тишига қўйиб чидайди. Ахир, бу ёруғ оламда ҳар ким ўз

пиширган ошини ўзи ичади. Аммо бир армон юрагининг тубида маҳкам ўрнашиб қолган. Ўйласа, юраги хаприкчиб кетади. Армон яна бош кўтаради, тинч қўймайди. Бу гал ҳам шундай ҳодиса рўй берди. Саҳнанинг чап томонидаги ўрнатилган ўриндиклардан ясан-тусан аёллар жой олишган. Баъзи бирларининг қўлларидоги эмизикли гўдаклари тинмай талпиниб қийқиришарди. Бунга кўзи тушиб, Зебо хўрсиниб қўйди. Ҳа, у оналик меҳридан маҳрум эди. Бунинг тарихи узок.

Ўшанда у Собирга турмушга чиққан эди. Энди Собир уни тўйга олиб боришдан қизғанар, кўпроқ уй ишлари билан шуғулланишини истарди. Шу орада бўйида бўлиб қолди. Бўлғуси фарзандини ўйлаб, ёқимли хаёлларга берилар, тўйлардан тушган ҳар хил матолардан қўйлақчалар тикарди. Узини авайлаб-асрашга ҳаракат қиларди. Бир куни тушдан сўнг Собир ҳовликиб келди. Унинг авзоини кўриб, Зебо: «Нима гап, тинчликмикан?!» деб хавотирга тушди.

– Тинчлик. Сени олиб кетгани келдим, – деди асабийлашиб. – Ҳазратқуловнинг тўйи бор эди. Ўғлини уйлантираётганмиш... Қайсидир тўйда рақсингга хуштор бўлибди, сенга элчилар жўнатишибди. Кимсан Ҳамидов – вилоят маданият бўлимининг мудир. Пастда, машинада сени кутиб турибди.

Зебо қулоғига ишонмади. Ахир, кечагина эмасмиди, сени еру қўкка ишонмайман деганлари? Буун эса... Боз устига ҳозир тўйларга борадиган аҳволдами?

– Керак эмас, – деди у, юраги сиқилиб.

Бу сўзлар ёниб турган оловга мой селгандек бўлди.

– Нима, қапанга ўт қўймоқчимисан?! Мени бу ердан бадарга қилмоқчимисан? – деб ўдағайлаб кетди Собир. – Кимсан – Ҳазратқулов-а! У билан ўйнашиб бўлмайди! Мен кимман? Не-не зўрларнинг ҳам бутини айириб юборади-ку!

Зебо унинг бу аҳволдан нафратланиб кетди. Бунча тубан...

Аммо хотинининг зорланиши Собирнинг юрагини юмшата олмади. Ноилож кийинди. Шундан кейингина Собир ҳовуридан тушди. «У ерда бизга ўхшаган артистлар тикилиб ётибди. Тегса, бир марта навбат тегади. Ўзингни эҳтиёт қиласан. Қорнингни тортиброк боғлагин».

Зебо саҳнага чиққанида, гулдурос қарсақлар янгради. Жарак-жарак пуллар қистира бошлашди. Собир буларни кўриб, қўшиқни тўхтатишни хаёлига ҳам келтирмас, Зебонинг имоларини пайқамас эди. Биқинида қаттиқ сангич турди. Пешонасини тер босиб, қолдан кета бошлади. Тўй тугаб машинага ўтириши билан хушини йўқотди. Кўзини очганида касалхонада эди. Операция узок давом

этди. Пешонаси шўр экан. Ўзи тирик қолди-ю, боласи... Бунинг устига дўхтирлар, «энди фарзат кўрмайсиз» дейишди.

Касалхонадан чикқач, тўғри Ҳафизаникига борди. Собирнинг ялиниб-ёлворишларига парво ҳам қилмади...

Доирачи Ҳаким чой узатиб, хаёлини бўлиб юборди. Ниҳоят, хоразмлик артистлар саҳнани тарк этишди. Давра энди қизиган. Ширакайф қичқириқлар эшитилди. Тор ушлаган йигит пешонасидаги терни рўмолчаси билан артар экан, даврага қайта-қайта таъзим қиларди. Лекин бу олқишлар унга эмас, ёш, гузал раққосага қаратилганини сезмади.

Зебо бошлиқ гуруҳ эса юракларни ховучлаб ўтиришарди. Хоразмликлар даврани тарк этганларига қарамасдан, қарсақлар узок давом этди.

Навбат Зеболарга берилди. Аммо қарсақ у ёқда турсин, ҳатто бир бурчакдан: «Керак эмас, керак эмас, Раънохоннинг ўзи чиксин», деган норози қийқириқлар янгради. Зебо барибир саҳнага кўтарилар экан, оёқларидан мадор кетиб, пешонасини тер боса бошлади. Бу нимаси? Шунча йил тўйма-тўй юриб, бунақасини кўрмаган эди. Бунинг ҳолатини сезгандай, ашулачи сўнги чорани ишга солди. «Илон рақсини» бошлади. Бундан Зебонинг кўнгли ёришди. Баданига илиқлик югурди, оёқ-қўлларига жон кирди. Ҳа, бу рақс уни машҳур қилган. Бошқа раққосалар ҳам ҳар қанча ҳаракат қилишмасин, ундай қиёмига етказиб ижро этишолмаган...

Зебо берилиб ўйнар экан, бенхтиёр ёшлигини эслади. Кўз ўнгидан ҳаяжоли боққан кўзлар ўта бошлади. Бор маҳоратини ишга солди. Ниҳоят, мусиқа тугаб, навбатдаги кўшиққа ўтилди. Зебо, ҳар галгидек энг сеvimли рақсидан кейин гулдурас қарсақларни кутаётган эди. Лекин, бу нимаси? Ҳеч ким бунга эътибор қилмаяпти-ку? У кўзлари жовдираб, атрофга илинж билан боқди. Нахотки, ҳатто иримига ҳам бирорта қарсақ чалинмаса? Унинг кўз олди қоронғилашиб кетди. Кўзлари жикқа ёшга тўлди. Томоғига бир парса тикилгандек бўлиб, нафас олиши қийинлашди. Демак, энди ҳаммаси тамом! Олдинда ёруғлик йўқ! Энди у кимга керак? Ота-опаси аллақачон юз ўтиришган. Эри, фарзанди йўқ... Қасрга боради? Ким унга кўз тикиб турибди?

У саҳнани алам билан тарк этаркан, мағлуб бўлганини чин дилдан ҳис қилди. «Одамлар бунчалик бешафқат бўлмасалар!» деб ич-ичидан ингради. Миясига бирдан шундай фикр урилди: ҳар бир инсонда учта донмий йўлдош бўларкан – дўстларни, душманлари, томошабинлар... Инсоннинг иши олдинга ёки орқага кетиши шу тоифадагиларнинг қайси бири кўнглиги ёки камлигига

боғлиқ экан. Демак, томошабинлар... Бир имосига махтал бўлиб, бойликларини хазондай сочмоқчи бўлганлар – томошабинлар экан-да. Афсус, минг афсус...

Энди унга ҳеч ким эътибор қилмасди. Даврада эса янги кўшик янграр, ёш, сулув раққоса ўртага чиқиб, чир айланиб эркаклар кўнглига ғулғула соларди.

МУҲАББАТ ВА НАФРАТ КЎШИҒИ

Рустам дарсдан қайта туриб, ёгоқхонага кираверишдаги стол устида қалашиб ётган хатларга кўз югуртирди. Лекин ҳафсаласи пир бўлиб, кўнглини умидсизлик чулғаб олди. У Дилшоданинг чиройли, жимжимадор дастхатини мингта хатнинг ичидан ҳам дарров танирди. «Унга пима бўлдийкин, тиңчликмикан?» Безовталаниб ўйлади у. Бугун ўттиз уч кун бўлди. Ҳафтасига ундан камида битта хат оларди. Бориб келсаммикан-а кўнглидан кечирди у. Аммо ҳозир сессия пайғи. Мана жияни Одил хат ёзибди-ку. Негадир кўнгли ғаш эди. У хатни очиб ўқишни ҳам унутиб хонасига кирди. Нохуш фикрлардан чалғиш учун бошини муздек сувга ювди. Ечинишга ҳам ҳафсаласи бўлмай, тўшакка чалқанча чўзилиб жиянининг хатини қўлга олди.

Одил кўнгли очик, шоиртабиат йигит. Ўтган йил ёзда шаҳодатномасида чет тилидан баҳо бўлмагани учун журналистика факультетига ҳужжатларини топшира олмаганди. Ҳужжатларининг бошқасига топшириб омадининг синаб кўр, деган маслаҳатига кўнмади. Ўн йилда ўрганиб бўлса ҳам шу факультетга ўқишга кираман, деб оёқ тираб олди. Ҳозир қишлоқда. Чет тилини мустақил ўрганаётган эди. Одил тез-тез хат ёзиб, зарур китобларни сўрар, Рустам ҳам иложи борича уларни топиб жўнатишга ҳаракат қиларди. Бу сафар ҳам ҳойнаҳой биронта кўлёмани сўрагандир, дея ҳафсаласизлик билан мактубни қўлга олди. Лекин бу хат бошқача эди.

«Салом тоға. Авваламбор мени кечиринг. Бу галги хатим сизни қаттиқ изтиробга солади. Лекин начора... Якшанба куни Дилшода опамнинг тўйлари бўлди. Универмагда ишлайдиган Нусратхўжа деган йигитга турмушга чиқди. Сизни олдинроқ огоҳ қила олмадим. Чунки тўй шошилнч ўтди. Мен бу хабарни тўй куни эшитдим...»

Рустам хатни охиригача ўқий олмади. Унинг кўз олди қоронғилашиб кетди. «Нима? Тўй? Дилшодагая? Наҳотки, йўқ ишонмайман». У эсидан оған одамдек гудранар, у ёк-бу ёкка юрар,

нима деяётганини, қандай ҳаракат қилаётганини ўзиям сезмасди. Хаёли жойига келганда эса ўзини поездда кўрди...

Тонг саҳарда бекатда тушиб кишлоққа пиёда жўнади. Дарахтлар, далааларни оралаб ўтган илюмини сўқмоқдан кайфи олган одамдек бораркан, атрофида нималар бўлаётгани унинг учун фарксиз эди. Кўнглида битта ўй. Қизни кўриб нимага бундай қилганини ўз оғзидан эшитса бас. Бошида фақат шу фикр чарх урарди. «Мабодо Нусратхўжа зўрлаб ёки ашдаб тузокқа илтириган бўлса, омон қўймайман. Кейин отиб ташласалар ҳам розиман». Рустам шундай хаёллар билан тўғри Нусратхўжаникига бормоқчи бўлди. Кутилмаганда тонгда қўйларни далага ўтлатгани чиққан укаси олдидан чиқиб қолди. Хаёллари тумандек тарқаб, бир оз ўзига келди. Бу аҳволда Нусратхўжанинг уйига кириб борса ота-онасини, қавм-қариндошларини номусга қўймайдими?

– Отамлар уйдаими? – укаси билан кўришаркан, ҳаяжонини сездирмаслик учун кўзини четга олиб қочди.

– Ха. Чой ичишяпти. Боравериңг. Мен ҳам қўйларнинг бир оз оёғини ёзиб, тезда қайтаман.

У укасининг кейинги сўзларини эшитмади. Салом бериб оstonадан хатлар экан, Рустамни кўрган онаси унга пешвоз отилиб: «Вой отаси, аймавдимми пиёладаги иссиқ чой тўкилди, ҳозир меҳмон келади, деб. Мана болажоним келди», дея у Рустамни ялаб-юлкаб кўришди. Рустамдан соғлигини, ўқишини сўрай кетди.

Ҳамма дастурхон бошида ўтириб, дуо қилиб, ҳол-аҳвол сўрашга киришдилар. Рустам зарур иш билан келганини, кечроқ қайтишини айтиб, шошилиб уйдан чиқиб кетди. Уйдагилар ҳайрон бўлганича, унинг нзидан қараб, қолишди. Шу кун Дилшоданинг яқин дугонаси Шарофатни ишхонасида учратиб, тўй тафсилютин тўла эшитди. Тажрибасизлик қилибми, қатга суммага камомад кишибди. Универмаг директори Зокир Шарипович Дилшодага уч кун муҳлат бериб: «Камомаднинг ўрнини тўлдирмасанг, ишингни судга ошираман», деб пўписа қилган. Дилшода боши берк кўчага кириб қолган. Қасалманд отаси бунча пулни қаердан топади? Биттаю битта ишонгани Рустам бўлса, у ҳам ҳали талаба. Қамалиб кетса-чи?! Бу номусга ота-онаси қандай чидайди. Дилшода фақат йиғига зўр берган. Универмагда экспедитор бўлиб ишлайдиган Нусратхўжа деган йиғит ўзининг «Волга» машинасини сотиб унинг камомадни узиш эвазига ўзига турмушга чиқишга розилигини сўраган. Дилшода бир неча марта уни уйдан ҳайдаб солган, ҳатто ўзини ўлдирмоқчи ҳам бўлган. Вақтида Шарофат буни сезиб қолиб унга аҳволни тушунтириб Дилшодани тақдирга тан беришга кўндирган...

Рустам қиз билан учрашишдан воз кечди. Энди у бировнинг қайлиғи. Турмушига раҳна солиб нима қилади. Қизни бевафолликда айблаб олмайди. Бахтли бўлса бас. Асли пешонаси шўр экан...

Рустам уч кун ичида ўзини олдириб қўйди. Хатто ўзи танлаб кирган ҳуқуқшуносликдан ҳам кўнгли қолди. Фақат орадан маълум вақт ўтгач, гапнинг тағига етганидан сўнг бадтар куйиб ўртанди. Маълум бўлишича, Дилшода ҳеч қандай камомад қилмаган. Аксинча бу – икки боласи билан хотинини қўйган Нусратхўжанинг Дилшодани қўлга тушириш учун қилган найранги экан. Дилшодани кўз остига олиб юрган Нусратхўжа шу хийлани ўйлаб топган. Универмаг директори Зокир Шариповичга ялиниб-ёлвориб, авраб уни ахийри кўндиради. Эвазига Нусратхўжа директорга антика совға берган.

«Волга»нинг сотилгани рост. Лекин унинг пули тўппа-тўғри омонат кассага бориб тушган. Буни Нусратхўжа улфатларнинг гаштагида кайфи ошиб оғзидан гуллаб қўйган. Рустам бу гапдан воқиф бўлгач, Дилшода билан учрашишга аҳд қилди. Бу ишда Шарофат унга ёрдам берди.

Уни кўчада Шарофаг қарши олди. Ва ҳовли четидаги хонага бошлади. У Дилшодага кўзи тушгач, ўз кўзларига ишонмади. Қаршисида бир пайтлар унинг оромини ўғирлаган, кўзини юмди дегунча сиймоси кино лентасидек ўтаверадиган Дилшода эмас, оғир хасталикдан эндигина турган бир аёл турарди. Сўлгин юзи эрга сарғайган гулга ўхшарди. Шафқатсиз ҳаёт Дилшоданинг юз-кўзларига ва дилига ўзининг ўчмас муҳрини босганди. Устига-устак кенг кўйлак кийиб, шол рўмол ўрагани учунми анча қаримсиқ кўринарди. Рустам Дилшодани бу ҳолда кўраман деб ўйламаганди. Начора, дунёда ўзинг учун энг азиз ҳисобланган, еру кўкка ишонмайдиган кишисини бу алфозда кўриш унинг юрагини зиркиратдики, аламидан лабини қаттиқ тишлаб олди.

– Салом! – деди Дилшода ўрнидан туриб. Шарофат чой келтиришни баҳона қилиб уларни холи қолдириб чиқиб кетди. Дилшода шуни кутиб турган эканми, елкалари учиб пиқиллаб йиғлашга тушди. Рустамнинг томоғига нимадир тикилгандай бўлди. Дилшода хўрсиниб-хўрсиниб узоқ йиғлади. Рустам: «Майли йиглаб, кўнглини бўшатиб олсин, енгил торгади», дея уни овутмади. Йиглаб кўнглини бўшатгач, рўмолининг учи билан кўз ёшларини артаркан бўғиқ овозда: «Фирт гўл эканман, хатто бундайроқ биронта кишига маслаҳатга ҳам бормабман! Улар нима деса кўниб лаққа тушиб кетаверибман. Мана оқибати ўз ёғимга ўзим жизғанақ бўлиб ўтирибман», дея ўртанди.

– Мен уларни жазосиз қолдирмайман. Сизга қилган бу қил-гиликлари учун ўч оламан, – деди ғазабдан тугилган муштини ерга бир уриб ўрнидан тураркан.

Рустамнинг авзойини кўрган Дилшода бирдан хавотирланиб ялиниб-ёлворишга тушди: «Кўйинг Рустамжон ака, улар билан ўчакинманг. Ўта разил одамлар. Ҳар қандай пасткашлигу қабихликдан қайтишмайди. Мен пешонамга ёзилганини кўраман. Кўриб турибсиз, энди мен олдинги Дилшода эмасман».

Рустам Дилшоданинг доғ тушган юзлари, анча катталашиб қолган қорнига зимдан назар ташларкан, шаштидан қайтди. Аламини ичига ютди...

Орадан қанча сувлар оқиб ўтди. Рустамга қанча қизлар дуч келди. Лекин уларнинг бироитаси ҳам дилига ўтирмади. У фақат Дилшодани кўмсарди. Бошқага кўнгил кўя олмади. Бу орада Рустам доришфунунни тамомлаб ўз туманига ишга келди. У аламини фақат ишдан оларди. Ёш бўлишига қарамай билимли, ишчан ва тадбиркорлигини ҳисобга олиб номзодини халқ судьялигига кўрсатишди.

Такдир ўйинига қаранг, эртага у ўзининг бахтини ўғирлаган толе кушандаси ва муттаҳам Нусратхўжа ҳамда унинг ҳамтовоқларининг ишини кўради. Бир кўнгли буни сенга худонинг ўзи етказди, марҳамат ундан қасос ол деса, иккинчи бир кўнгли эса шайтонга ҳай бер, Дилшода нима деб ўйлайди, сизнинг касбкорингиз йиқилганни тегиш экан деган хаёлга бормайдимиз, дея ўртанди. Икки ўтнинг орасида қолган эди. Ҳеч бўлмаса бир марта Дилшодани келар деб ўйлаган эди. Афсус у кутгандек бўлмади. У ана шу хаёллар билан кечани ўтказди. Суд залига кирганида ҳам уни шу хаёл тарк этмаганди. Котиба қизнинг: «Туринглар, суд келяпти», деган жарангли овозидан бирдан ҳушёр тортди. Бориб курсига ўғирар экан залдагиларга кўз қирини ташлади. Нигоҳи залнинг орқароғида букчайиб ўтирган Дилшодага тушгач, кўнгли аллапечук бўлиб кетди. Унинг кўзлари маъносиз қотиб қолганга ўхшарди. Ҳозирги ахволдан унинг на куйинганини, на суюнганини билиб бўларди.

Нусратхўжа кўринишдан яхши инсонга ўхшарди. Аммо унинг қилиқлари-чи?! Жондан азиз севилисини мунофиқлик билан тортиб олди. Бировнинг бахтсизлиги эвазига бахт излаган одамдан яхшилик кутиб бўладими? У бугун Дилшодани алдаб хаётига оғу солгани учун ҳам жавоб бериши керак. Аммо вазият Рустамдан нафрат билан эмас, қонун бўйича иш тугишни талаб қиларди.

Ниҳоят, суд ҳукми ўқилди. Ҳукм оғир. Лекин одил эди. Залнинг орқароғида кимдир пиқиллаб йиғлаб юборди. Рустамнинг

жони ҳалқумига келиб ялт этиб ўша томонга қаради. Хайрият, йиғлаётган Дилшода эмас экан.

Рустам хонасига кириб деразани очиб юборди. Хонага кирган тоза шаббода билан бирга қалбига қандайдир бир ширин иликлик югургандек бўлди. У хаёлида кўпдан буён йўқотган нарсасини топгандек эди шу дамда. Дераза олдида яшнаб турган дарахтларга ҳавас билан назар ташлади ва беихтиёр: «Дилшода-ни умрбод севаман, у ҳамон мен учун фаришта мисол пок ва бокира...», дея шивирлади.

РАЙХОН ХИДИ

... Шу расм қўлига тушмаганида, тинчи бузилмасмиди? Унга-ча кунлари осойишта эди. Ҳамма қатори ишга бориб қайтар, кечқурунлари хотини, ўғиллари билан телевизор кўришарди. Кўпинча, ишхонасидан олиб келган ҳужжатларни қайта титкилайди. Бир маромда кечаётган турмуш. Инсонга бундан ортик яна нима керак? Бахт деганлари шу эмасми?

Аммо сурат... Журналдаги сурат хаёлини ўғирлади. Қиз бола-нинг сураги. Унда қандайдир сеҳр бор, термилиб қоласан. Бошига қизил рўмол ўраган кўйи қора кишимш тўлдирилган лагани чап қўлида кўтариб турибди. Бир қўлида қайчи. Жўлмайиб ёки кулиб тургани йўқ. Дуррачаси остидан «кўпириб» чиққан қоп-қора соч-лари пешонасига тушиб, чап қовоғи устини қоплаган.

Иброҳимни расм сеҳрлаб қўйди. Қизнинг истараси ниҳоятда иссиқ, жозибали. Томошабинни хаёлга чўмдирар, қалбига ўрна-шиб қоларди.

Зулфия... У рўмолини шундай ўрарди. Шунчаки пешонасига танғиб қўярди. Бошқа-бошқа факультетда ўқишса-да, ётоқхона-да беш йил ёнма-ён яшашди. Қизлар орасида босиклиги, ўйчан-лиги билан ажралиб турарди. Зулфия... Тақдирнинг зарбаси бо-шига жуда эрга тушган. Ўрга мактабдан сўнг, бир ҳамқишлоғига севиб турмушга чиққан. Бир йилча яшашади. Сўнгра, эри катта шаҳарга ишга ўтиб, «кўзи очилади» ва «қишлоқи хотин»дан воз кечади. Қиз дардини ичига ютиб, ўқишга қасд қилди. Зулфия негадир Иброҳимни ўзига яқин олар, дарсдан бўш пайтлари, им-тиҳонлар орасида университет боғида суҳбатлашиб ўтиришарди. Китобий гаплар, майда-чуйда тафсилотлар... бошқа ниманиям гапиришарди? Лекин Иброҳимга турмуш қуришда шошилмас-лик, бошқа кўп нарсалар ҳақида насихат ҳам қилиб қоларди. Бу ярашарди унга...

Қиз билан хаёлан аста-секин суҳбат қура бошлайди. Қизик, бундай пайтда негадир қулоғи остида Зулфиянинг овози янграйди. Овоз уники, расм ҳам жуда-жуда ўхшайди. Мана қоғозларни йиғиштириб уйга қайтмоқчи. Расмини қўлига олди, шивирлади: «Хайр гўзал қиз, мен кетяпман». Қизнинг, Зулфиянинг лаблари бирдан ҳаракатга келиб ёқимин, жарангдор овози қулоғи остида янграб кетди.

– Яхши бор, Зайнабга менадан салом айт.

– Уни қасқдан биласан?

– Тўйларингда бор эдим.

– Ёлғон айтяпсан? Сенга кўзим тушмади.

– Яхши қарамабсан. Қишлоқ қизлари орасида ўтиргандим. Тўйингта бир лаган чилги узумдан олиб келгандим. Шошиб қайчини ҳам кўтариб келаверибман. Келинлик либосида қаёлиғинг жуда очилиб кетганди. Бахтиёр эдинглар.

– Ўзимни галати сездим. Қўл-оёқларим ўзимникига ўхшамасди. Тўйга адашиб кириб қолгандайдим. Рўзғор аталмиш аравани бирга тортиб кетавердик. Қулар ўтиб турибди.

– Дарвоқе уни нега севмайсан? Зайнаб ажойиб аёл-ку.

– Сен қаердан биласан?

– Биладан-да.

– Нима десамикин? – у ўйланиб қолди, сўнг иқрор бўлди. – Ҳурмат қиламан, болаларимиз бор. Лекин севолмайман, айб менами?

– Ўйлаб иш тутиш керак эди. Нега шошдинг?

– Ўзимам тушунайман. Ўқишни битириб, ишга энди кирган пайтларим. Район прокурори, узоқ қариндошимиз Бобоназар Оллоназаров мени қўлтиғига олиб, ўзига ёрдамчи қилиб олди. Ишлайвердим. Онам холи-жонимга қўймади. «Тўрт қушигим борми-йўқми... Ёшинг ўтиб кетяпти, бошингни икки, оёғингни тўртга қилайлик». Таулаганим бўлмаса, оёқ тираб туришдан нима фойда. Рози бўлдим.

– Бу ёғи нима бўлди?

– Ҳеч нарса. Яшайверамиз-да, беш йил ўтди-ку.

– Шундай-а? Бир-бирингизга худди бегонадай?

– ...

– Ўзингни алдама. Турмушдан қуш сайини кўнглинг совиб кетяпти. Нега яширасан?

– Нима қилай?

– Ўйла, йўлини топ. Оқ-қорани таниган одамсан. Одамларга қандай яшаш тўғрисида ақл ўргатасан. Оила, инсоний туйғулар ҳам моддалардай бўлишини истайсанми?

– ...
– Саволлар билан қийнаб қўйдим. Бугунга етади. Бор уйингга.

– Сенчи тураверасанми?

– Қочиб кетолмасам, – қиз маъюс жилмайди, – мендан ташвиш тортма. Йўлингга кўз тутиб туравераман. Шунда енгил тортасан. Инсон дардини ичида сақлаб яшолмайди.

– Раҳмат, – деди Иброҳим кулимсираб, – яхши айтдинг. Баъзан шундай бўлади, юрагинг тўлиб кетганда тинглайдиган дўстинг топилмайди. Агар ҳозир бир силкиниб ёнимда пайдо бўлсанг эди...

– Ортиқча хаёлларни қўй, хайр.

Расмни тортмага ўз жойига қўйиб, хонадан чиқиб кетди.

Оёқлари тортиб-тортмай, уйига жўнади. Ҳозир боради. Хотини одатдагидек кечки овқат тайёрлаётган бўлади. Газеталарни ҳафсаласиз варақлайди. Бир оздан сўнг, кечки овқат, палов ёки қовурма... Ейсан, телевизор кўрасан. Болалар оғзини очиб, эснаб-эснаб ухлаб қолишади. Эр-хотин вақтни бир-бирини алдаб жим ўтказаверишади. Нимани гапиришади? Бир-икки оғиз рўзгор, болалар хақида гап-сўз. Нега керак шу зерикарли турмуш?!

Иброҳимнинг юраги сиқилиб, йўлни бошқа ёққа солмоқчи бўлди. Қаерга боради? Кимни унга кўзи учиб турибди. Айтмоқчи, посёлкада дўстлари кўп. Лекин, ҳеч қаёққа оёғи тортмади. Электр нуридан чароғон кўчаларни узок айланди. Кинотеатрга кириб, фильмга шунчаки қараган бўлди. Эл ухлар маҳалда уйга қайтди. Қаерда эдингиз, деб хотини сўрамади. У ҳам айтмади. Диванда ухлаб қолди. Эрталаб нари-бери нонушта қилгач, ишга жўнади. Расмни қўлга олди.

– Кайфиятинг йўқ. Зайнаб билан уришдингми?

Касби шундай. У бировларни сўроқ қилади, ўзини эса...

– Сен ҳақингда, Зайнаб тўғрисида тун бўйи ўйлаб чиқдим. Айтганимни қилишинг керак.

– Эшитайлик-чи.

– Ўғилларингни яхши кўрасанми?

– Яхши кўрмай бўладими?

– Отлари нимади?

– Фарход тўртга кирди, Дилшод энди иккига чиқяпти. Ҳозирдан бирам шўх, – у ўғилларини кўз олдига келтириб, дили ёришди.

– Шундай севимли ўғилларни дунёга келтирган аёлни севиш ҳам камлик қилади. Қўлда кўтариш керак. Барибир севмайман деб ўзингни ишонтириб, буткул совиб кетибсан. Дуруст эътибор

бергин-а, ўзига қараса, ундай хушрўй аёлни тополмайсан. Фақат севган киши назари билан қарашинг керак. Нега жим қолдинг?

Хуснига нон богириб еримдим, рўзгорга бош бўлиб турса бас, деб ўйларди. Фақат шуларнинг ўзи етмас экан. Хозиргидай яшай-верса, кейин нима бўлади? Севикли ўғиллари тирик етим бўлиб қолмайдими? Одамлар, ёр-дўстлар нима дейди? Улар олдида қандай бош кўтариб юради? Кўча-кўйда ялтираб безаниб, кўзини ўйнатиб юрган жувошларнинг хотинидан қаери ортиқ? Баҳорда ер бағрига қадалган ниҳолга боғбон меҳрини бермаса, қуриб қолади. Нега у фарзандларидан, умр йўлдошидан меҳрини аяйди? Қадимги кўшиқни эслайди: «Йўлдошини хоригмайди мард киши...»

Шуларни дилидан кечириб, кўнгли ёришди.

– Бўпти, – деди қизга жилмайиб, – айтганингни қилиб кўраман.

Шу кун уйга бошқача кайфиятда кириб борди. Ўғилларининг бўйнига осилишди. Уларни ўпди...

– Бугун эрта қайтибсиз? – деди хотини, – яна бунинг устига хурсандсиз?

– Иш кам бўлди. Энди ҳар куни эрта келавераман.

– Тинчликми?

– Ўзим ҳам билмайман. Кийимингни алмаштирсанг-чи. Хў, ўша сайилдан олиб келганимни кий. Бирам ярашади. Айтишларича зирани эзиб солиб, юзни ювса оқартирармиш...

Хотини бу гапдан мириқиб кулди.

– Тўйга бораётганимиз йўқ-ку! Чин айтяпсизми?

– Барибир эмасми? Доимо ўзингга қараб юр. Кимсан фалончининг хотини...

Меҳри жўш уриб хотинини қучоғига олди. Ёқимли бир бўйдан боши айланиб энтикди. Ахир бу райҳон хиди-ку! Дарвоқе, хоғини ҳовлини айлантириб райҳон экиб ташлаган. Бир тутам узиб, кўпинча чаккасига тақиб юради. Онасиям райҳонни яхши кўради. Нега эътибор бермасди? Яна кимдан райҳон хиди келарди. Эслаб кетди. Зулфиядан... Боғ ўртасидаги суҳбат пайти қўлидаги бир тутам райҳонни силкитиб ўйнар, хидлаб-хидлаб кейин дарслик орасига қўярди.

Хотинига расм билан бўлган суҳбатларни айтгиси келди. Лекин шунча қилса ҳамки, айтолмади. Балки, шуниси тузукдир. Эрталаб ишга хуш кайфиятда жўнади.

– Салом соҳибжамол, мен келдим.

– Салом, хурсанд кўринасан, – қизнинг лаблари қимирлагандай бўлди, – бирор қувончли воқеа...

– Гапинг тўғрига ўхшаяпти.

У расмни жойига кўйиб, ҳужжатлардан бирини кўлга олди. Эшик очилиб, хонага 60–70 ёшлардаги қария рухсат сўраб кирди. Узоқ ҳол-аҳвол сўрашди. Иброҳим бош қимирлатиб, ўтираверди.

– Келинг, отахон?

– Бир иш билан келдим, ўғлим, – қария унга мўлтираб, умид кўзларини тикди.

– Нима воқеа рўй берган? Тушунтириб беринг.

– Ўғлимни тақдири сени кўлингда, болам. Гуноҳини енгилатсанг...

Иброҳим суриштириб керакли ҳужжатларни қидириб топди. Чолнинг ўғли тўйда жанжал қилиб, колхознинг омбор мудирини урган. Жабрланувчи шифохонада. Қандай ёрдам бериш мумкин? Безори. Бугун бўлмаса, эртага яна бировнинг бошини ёради. Қилмишининг жазосини тортсин. Балки жабрланувчи қасддан ётиб олган бўлса-чи? Врачлар билан ҳам келишиб... Йўқ, жонидан ўтган. Бўлмаса... бошини кўтарди.

– Бирор нима дейиш қийин отахон. Ўғлингиз биринчи бўлиб урган. Уни оқласак, катта хатога йўл кўямиз.

– Бировга ноҳақдан кўл кўтарадиган бола эмас. Уларнинг орасида хусумат бор. Ўғлим институтни битириб келган йил маълумоти паст деб уни ишдан олишган эди. Ўрнига бош инженер бўлиб ишляпти. Шунинг алами. Ишонмасанг колхоз раҳбаридан сўра. Кимлигини айтар ахир.

Чол жон кўйдириб гапирар, «катта амалдаги йигит»ни ишонтиролмаётганидан изтироб чекарди.

– Суриштириб кўрамиз, – деди Иброҳим паст овозда, – гуноҳи бўлса, жазодан қочиб қутулолмайди. Майли бораверинг.

Чол қайта-қайта илтижолар билан хонадан чиқиб кетди.

Яна жимжитлик. Иброҳим ҳужжатни нари суриб, тортмадан расмни олди.

– Нима қилиб кўйдинг? Шундай муомала қиладими киши?

– Нима қилибман, қонун бўйича иш кўряпман.

– Гапларинг бирам қуруқ, одамнинг эти музлаб кетади. Қонунни пеш қилавериб, юрагинг музга айлангандек.

Қизнинг овозида надомат оҳанги бор эди.

– Сендан ранжидим. Хайр.

– Кетма.

Эшик овозсиз очилиб кимдир кирди. Иброҳим расмдан кўз узиб, остонада прокурор Бобоназар Оллоназаровни кўрди. У истеҳзоли жилмайиб турарди. Қорамтир, негадир совуқ юзлари кишининг этини сескантиради.

– Боядан бери ким билан суҳбат қуряпсиз? – у бенисанг га-
пирди. – Шушча кугаман. Хонага бирхортасини камаб олган бўлсангиз
халакит бермай, деб. А, лаббий? Қани ўша жопон?!

У қаҳ-қаҳ уриб кулди. Иброҳим поилож кўшиди.

– Мана у, – деди кулги аралаш расмни кўрсатиб. Аммо бу
галдан юраги зирқираб кетди. Нотўғри иш қилганини ўйлаб яжини-
ди. Ҳамроҳи кулгидан тўхтаб, расмга ҳайрат билан тикилиб қолди.

– Иссиғингиз йўқми? Ёки эрталабдан отиб олдингизми?

Бобоназар Оллоназаров яқин келиб қўлини Иброҳимнинг
пешонасига қўйди. Расмни қўлига олди.

– Нимаси гўзал? Қошларига ўсма чаплаган қишлоқи қиз-да.
Пардозиям яхши билмайди. Рассомлар ҳам ғалати. Шаҳарда шушча
жонон, келишган қизлар туриб, қаердаги иппирискиларни чизиб
юрибди. Шу рассомларга сал етишмайди. Тўғрими-а? – у яна
бенисанг, қаттиқ кулди. Ҳагто дераза ойналари зириллаб кетди.

– Билмасам, – деди Иброҳим расмни унинг қўлидан қандай
олишни ўйлаб.

– Э шошманг, кўрайлик, сизин ашжиратиб ташлаган бу мо-
ҳитобонни кўзга сурғиб, термилиб ўтиришингиздан бир гап бор
экан.

– Қўйсангизчи...

– Буни ўртоқларга ҳам айтиш керак. Хоналарига шу расмдан
битта-битта осиб қўйишсин.

Бобоназар Оллоназаров маза қилиб қаҳ-қаҳ уриб кулди. Шу
аснода Иброҳимнинг узатишган қўлини четлаб, расмни шартга
иккига бўлди. Сўнгра тўртга. Сўнгра... қоғоз бўлаклари худди
дарахт япроқларидай хавода оҳиста парвоз қилиб, пол юзини
коплади.

– Нима қилиб қўйдингиз... Қалб деган нарса борми сизда
ўзи?!

– Китобдаги гапларни қўйсанг-чи ука, – Бобоназар Оллона-
заров сенсираб юборди. – Расм. Қалб. Юксак орзулар... Булар
ҳаммаси баландпарвоз гаплар. Айтсанг жаранглайди. Лекин бир
тийишлик фойдаси йўқ. Қаердаги қиз боланинг расмига хаёлинг
кетиб, ишнн барбод қиянсан. Бошқалар буни эшитишса нима
қилишади, биласанми? Кулишади. Роса мириқиб, ётиб қоринла-
рини ушлаб кулишади. Майли, бировга айтмайман. Аммо-лекин
бу гўдак қилиғингни ташла...

Овозсиз очиб ёпиладиган эшик бу гап қарсиллаб кетди. Иб-
роҳим хона ўртасида ҳайкалдек тош қотди. Очиқ деразадан раи-
хон хиди оқиб кнрарди.

КОРАКЎЗ

Чўлдаги хўжаликка юк олиб борган Анвар тушдан сўнг ша-
харга қайтиш учун катта йўлга чиқди. Эрталабданоқ гоҳ тиниб,
гоҳ тўхтаб ёғаётган куз ёмғири анча кучайган, хали-бери тинади-
ганга ҳам ўхшамасди.

Анвар ҳаво айниган шундай кезлари ўзи ёқтирган кўшиқни
хиргойи қилиб, бир маромда юришга ўрганган. Ёмғир томчилари
зарб билан машинанинг ойнасига урилар, ҳавода намхуш рутубат
кезарди.

Катта йўлда машиналар қатнови суст, бекатларда одамлар
сийрак. У кичик канал устидаги кўприқдан машинани охиёта
ҳайдаб ўтаётиб, беҳосдан нарироқдаги дарахт остида қўл кўта-
риб турган аёлни кўрди.

«Бирон зарур иши бордирки, шундай пайтда йўлга чиқибди,
– дилидан ўтказди у, – ҳамроҳ бўлса зерикмайман. Бечора ўзиям
анча ивиганга ўхшайди. Соябони ҳам йўқ экан».

Машинани аёлнинг ёнида тўхтатиб, узалиб кабина эшигини
очди.

– Қаршигача олиб кетинг, – деди йўловчи аёл унга илтижоли
термилиб, – автобус кетиб қолибди.

– Чикинг, – деди Анвар йўлдан кўз узмай, – барибир бўш
кетяпман.

Аёл кўлидаги туғунни ўриндиққа кўйиб, сўнг ўзи ҳам чиқиб
ўтирди. Бошидаги қизил дуррачасини ечиб олди, рўмолчасини
чиқариб, юз-кўзларини артди.

– Бемалюл ўтиринг, – деди Анвар унинг кўнглига тегмайдиغان
оҳангда, – ичкари лессик.

Аёл индамади. Машина ўртача тезликда кўлмақларни сачра-
тиб борар, Анвар ойна тозалагични кузатганча, йўлдан кўзини
узмасди. Аҳён-аҳёнда ўзига бўйсунмаган кизиқиш туфайли ҳам-
роҳига ўғринча қараб кўярди. Аёл ҳам буни сезар, лекин ўзини
бепарво тутиб, хаёл сурганча кетарди. У кўринишидан йиғирма
беш-йигирма олти ёшлар атрофида эди. Чехраси очик, бодомқо-
воқ, пешонасидан тушган соч толалари ўнг кўзини қоплаган,
афтидан бу унинг парвосига ҳам келмасди. Анвар жим кетишни
эп кўрмай, охиёта йўталди.

– Бу... бегона машинада кетишдан кўркмайсизми, синглим? –
деди шўхлик билан.

– Йўқ, – деди ҳамроҳи гап оҳангига яраша, – кўринишингиз-
дан ёмон йиғитга ўхшамасиз-ку?!

– Ёмонларнинг нима... пешонасига «ёмон» деб ёзиб қўйилар-

миди? – Анвар завкланиб кулди, – одамнинг қандайлигини билиб бўларканми?

– Мен биламан, – деди аёл бўш келмай, – инсоннинг кимлиги ростдан ҳам пещонасига ёзиб қўйилади. Фақат уни кўра билш керак.

«Бало-ку», деб ўйлади Анвар. Сўнг: – Сиз шифокор ёки муаллимасиз, тўғри топдимми? – деб сўради.

– Йўқ, – деди аёл, – боғчада ишлайман.

– Сал адашибман, – Анвар тан олди. – Барибир бегона машинада келганингизни кўриб, хўжайиниңиз рашк қилса керак?

– Йўқ, – деди ҳамроҳи яна кулимсраб ва чўзиб. – Қилмайди!

– Нимага?

– Хўжайиниңни ўзи йўқ-да!

Анвар унга ажабланиб қарагани, аёлнинг юзига нигоҳи тушиб, юраги беихтиёр сесканди. Аёлнинг ўнг кўзи қорачиғиниң ўрнини бугунлай оқиш парда қошлаганди. Нафаси ичига тушиб кетди. Аҳволини сездирмаслик учун ундан исмини сўраганини билмай қолди. Бир оздая сўнг ҳамроҳиниң «Қоракўз», дея истар-истамас жавоби эшитилди. Орага яна покулай жимлик чўкди. Машинаниң гувиллаши ҳам бу сукунатни бузолмасди.

– Кўринишиң бу аҳволда-ю, яна мунақа дабдабани исмга бало борми, деб ўйлаётган бўлсангиз керак, – тўсатдан Қоракўзнинг ўзи гап бошлади. – Тўғри топдимми?

– Йўғ-э, – Анвар руни буриб юборишига бир лаҳза қолди.

– Менга бахтсизлик ҳадя этган бу исмдан қутилишга кўн ҳаракат қилдим. – Бу сафар Қоракўзнинг овози сўник чикди. – Лекин онам кўпмади. «Бу исми раҳматлик момонг қўйганлар. Арвоҳи чиркиллаб қолади. Сенга кўз теккан, болам». Мен бу гапларга ишонмасам-да, лекин онамни аярдим. Бусиз ҳам у мени ўйлаб, ўзини олдириб қўйганди.

– Ҳаётда кўнглисиз ҳодисалар кўп бўлади, узок вақт фарзанд доғида куйган тапшишим яқинда фарзанд кўрди. Гўдакниң бир кўзи ожиз эди. Лекин улар шундай хурсандки, асти кўявериниң, – деди Анвар аёлнинг кўнглини кўтариш илтижида.

– Меники туғма бўлганда такдирга тан берардим, – деб жавоб қайтарди Қоракўз. – Бироқ, бу анча кейинги воқеа. Булга бир одам айбдор. Аммо унинг кимлигини ўзим ҳам билмайман.

– Бу кизик-ку, – деди Анвар. – Сизни бир умрга ногирон қилиб, ўзи ялло қилиб юрса... Сиз уни билмасангиз?

Қоракўз эски яраси янгилашгандагидеки ёки манзилга ҳали узоклиги учунми, бўлиб ўтган воқеани ҳикоя қила бошлади.

– Бу воқеа содир бўлганида тўртинчи синфда ўқирдим. Бир

куни мактабга кетаётувдим. Бехосдан қасрдандан бир тош учиб келиб зарб билан кўзимга урилганини биламан, ҳолос. Мени касалхонага олиб борган Расул бобонинг айтишича, чинқириб ётганимда ёнимда бир бола пайдо бўлган. Лекин, у Расул бобони кўриб қочиб кетган. У киши ҳам мени қонга беланиб ётганимни кўриб қувламаган. Кейин отам қанча изласа ҳам болани тополмади. Лекин у... бир қизнинг бахтига зомин бўлганлигини, умрбод ногирон қилиб қўйганини билармикин?! Бу – бизга қоронғу...

Коракўзнинг кейинги сўзлари Анварнинг қулоғига кирмади. Қўл-оёғи бўшашиб, устидан совуқ сув қуйилгандек азойи баданига титроқ кирди. Машина йўлдан чиқа бошлади. Хайрият, ўткинчи машина йўқ эди.

Коракўзнинг «Сизга нима бўлди?» – деган сўзлари уни ҳушга келтирди. Шошиб тормозни босди. Кўкраги зарб билан рулга урилди. Қани энди буларнинг барчаси туш бўла қолса, туш бўла қолса, туш бўла қолса?..

... Ўшанда Анвар бешинчи синфда ўқирди. Бир куни онаси узок бир қаридошиникига олиб борди. Аёллар суҳбаглаша бошлагач, бир ўзи зериккан Анвар қаридошларининг боғига чиқди. Аввал дарахтларга қўнган қушларга тош ота бошлади. Кейин, қушларни ҳайдагач, боғ четидаги пахса девор устига бўш шиша-ни қўйиб мўлжалга олди. Кесақлари мўлжалга темаганидан хулуби ошди. Катгароқ қайроқ тошни олиб, деворга яқин бориб, бор кучи билан ирғитди, лекин мўлжалдан адашди. Шу пайт деворнинг орқасидан қаттиқ чинқирик эшитилди. Шошиб девордан қараса беш-олти қадамча нарида, кўчанинг ўртасида ўн-ўн икки ёшлар атрофидаги киз ерда юмалаб, тинимсиз чинқирарди. Югуриб қизчанинг ёнига борди. Ўзи боягина отган тош бир чеккада ётар, қизчанинг кўзидан оқаётган қон юзи ва кийимларини белаганиди. Анвар қўрққанидан йиғлаб юборди. Кейин шу томонга югуриб келаётган чолни кўриб қочиб қолди.

Бу воқеадан сўнг анча вақтгача лабларига учук тошиб, кечалари уйқудан чўчиб уйғонадиган бўлди. Ота-онаси қанча суриштирса ҳам ўтган воқеани уларга айтмади. Вақт ҳамма нарсага даво экан, бу воқеа аста-секин болалик дунёсидан унутилиб кетди. Лекин... мапа, яна ҳаммаси қайтадан янгиланди. «Тоғ тоғ билан учрашмайди, лекин одам одам билан учрашади», деб шуни айтар эканлар-да. Айни шу дамда унинг қалбини изтироб беаёв кемира бошлади.

Индамай кетавермайсанми, ёшлик – бебошлик деганлар, ахир сен атайлаб қилмагансан-ку?! Ҳаётда тасодифлар кўп бўлади. Ҳаммасига ҳам чора излаб бўлмайди-ку?! Ҳозир иқрор бўлсанг,

зулукдай ёпишиб олган изтироб азобидан қутуласан. Йўк, йўк, айтиб бўлмайди. Айт – кейин томошани кўрасан. Ҳаммага гап-сўз бўлиб, маломатда қоласан, ўзинг уйланиш тараддудида юрибсан, балки айтиш керакдир, бўлмаса умр бўйи таъқибдан қутула олмайсан. Кўлингдан келган ёрдамнингни бер. зора Қоракўз сени кечирса...

Шу пайт ҳамроҳининг «тўхтаг, етиб келдим» деган сўзлари ундаги туйғулар курашига хотима берди. Қоракўз сумкачасидан пул чиқариб узатди. Шу пайт Анварда қандайдир куч пайдо бўлди-ю, қизнинг икки билагидан маҳкам ушлади. Юраги бўғзига тикилгандай бўлди. Ханспраб гапира бошлади:

– Қоракўз! Сиз лаънатлаб юрган ўша қочоқ бола менман. Эшигясизми, менман ёки ишонмайсизми?! Ҳаммасини бир бошдан айтиб бермоқчиман!

У гапини тутатолмади. Қоракўз ялт этиб унга қаради. Бирпас ҳайрон бўлгандай тикилиб турди. Шундан сўнггина, Анварнинг гаплари шуурига етиб борди шекилли, кўзларига дув-дув ёш қуйилиб келди. Эшикни шарт очиб, настга отилди ва зарб билан ёпиб жадал юриб кетди.

Анвар кабинадан ирғиб тушиб, қизнинг изидан икки-уч қадам ташлади. Чақиргани билан тўхтамаслигини билди ва шаффоф ёмғираро сингиб бораётган қизнинг орқидан карахт бир ҳолда термилиб қолди.

ХАЛҚА

... Хушига келгач, кўзи дастлаб оққа бўялган шифтга тушди. Икки қаричча сизда электр лампа осилиб турарди: кўзи буларга ўргангач, атрофга беҳол назар ташлади, бу ерда ҳамма нарса оқ рангда эди, фақат қизғиш бўёқда бўялганди. Шомурод ака бу ерга қандай келиб қолганигини эслашга уринди, димоғига дориларнинг ачимсиз ҳиди урилиб, кўнглини айнитди.

Ҳа, бир кун олдин енгилроқ кийинган эканми, қаттиқ шамоллади. Бир томони қариллик, ёнбошидан машина қаттиқроқ ўтиб кетсаям шамоли анча ғаниғратиб ташлайди. Ўтиб кетади деб, иссиқ-иссиқ чой ичиб ҳовлига кириб-чиқиб турди. Уйдан чиққанида ити Қоплон югуриб келиб, оёғига суркалар, ётиб эркаланарди. Кечга бориб қаттиқ-қаттиқ толққанидан иситмаси кўтарилиб, боши гир-гир айлана бошлади. Қизлари хабар топиб, «тез ёрдам»ни чақиритишгунча, хушини йўқотди. Мапа энди шифохона «меҳмони»... Бундай «меҳмондорчилиги»у, дўхтирининг «мезбончилиги»и қурсин.

Шомурод ака секин ёнига ағдарилди, тўшак симлари ғичирлади. Беморнинг ўзига келишини кута-кута толиқиб, энди мудрамоққа чоғланаётган ҳамшира киз чўчиб кўзини очди. Юзига кизилик югуриб, шифокорни чақирдиш учун шошилди.

Деразадан қуёш нури тушиб, Шомурод аканинг кўзини қамаштирди. У нурдан қочиб, бошини ёнбошга бурганда нариги бурчакдаги тўшакда ётган йигит ўрнидан туриб пардани нари суриб қўйди. Шомурод акага хайрихоҳлик оҳангида гап қотди:

– Хайрият, ўзингизга келдингиз. Насиб бўлса, умрингиз узок бўлади.

– Раҳмат, – деди Шомурод ака ҳамхонасининг гапидан кўнгли кўтарилиб, – касал ўтиб кетгач, дўхтирга борамиз. Жухут халқи бемор бўлишидан бир ой олдин дўхтирга бораркан, ўзбек деган халқ эса бир ой кейин...

У гапини тугатолмади. Эшик очилиб ўрта ёшлардаги узун бўйли, буғдойранг, кўзлари мулойим врач, изидан бояги ҳамшира киз кўринди. Врач кулимсиради:

– Бизлар юракни ховучлаб, дори-дармонни ишлатиб, кўзини очармикан, деб пойлаб ётибмиз-у, бу ёқда акамлар латифа айтиш билан оворалар!

– Сал жони бор одам бу ерда ётадимиз, ичини бўшатгани маъқул, – деди йигит бунга жавобан, – амакнига энди оғирлашгани рухсат бермаймиз.

Шомурод ака ичиди «кўнгли очик йигит экан», деб ўйлади-ю, врачнинг гапига жўймайиб қўя қолди. Врач энди хотиржам ҳолда қон босимини ўлчади, юрак уришини текширди. Нафас олишига қулоқ солди.

– Нормага тушяпти, – деди мамнун, – кечадан буён қилган муолажаларимиз самарасиз кетмади. Яна икки-уч кунда оёкка турасиз. Фақат кўп қимирламанг, уринманг. Овқат ейиш ва кўпроқ ухлашга ҳаракат қилинг. Қадимги буюк табиб айтганидек, сизу биз биргаликда ҳаракат қилсак ўзи чекинади.

Врач ҳамширага ўгирилиб, керакли муолажаларни тайинлади ва ўзи бошқа касалларни кўриш учун ташқарига йўналди. Ҳамшира киз укол қилди. Бадани ҳамон карахт, нинанинг оғриғини ҳам сезмади. У чиқиб кетгач, ҳамхонаси чой узатди. Бўш косага бир бош узум солиб тўшак устига қўйди. Шомурод ака гавдасини йигит ёрдамида озгина юқори кўтариб, чойни иссиқ-иссиқ хўплади, узумдан бир дона узиб оғзига солди. Таъминини унча сезмади, оғзи тахир эди. Сўнг яна тўшакка чўзилиб ётди. Толиққанидан кўзларига уйқу келди. Кечга яқин кизлари ва неваралари кўргани келишди. Бемор енгил тортди.

Шомурод ака бети кундан кейин анча соғайиб, ўзини енгил хис қила бошлади. Бош айланиши тўхтади. Иштаҳаси очилди, уйқусини тоғди. Уколлар камайди. Аммо сал дармонсизлиги бор эди. У шиппакни оёғига илиб, оҳиста қадам босганича шифоҳона ҳовлисига чиқди. Куз. Дарахтларнинг сарғая бошлаган барглари сўнгги кўшинини айтиб, ердаги ҳазонларга келиб кўшилади. Кўёш майин ва ёқимли нур сочади. Ҳаво илиқ ва тоза. Буш ўрнидиққа ўтирди. Ҳовлида ўзи каби беморлар айлағиб юришибди. Йиғилиб гурунг қилишмоқда. Шомурод ака ўйга толди. Ҳаёт қизиқ. Инсон ҳаётни табиат фаслларига ўхшайди. Баҳор инсоннинг болалиғи ва ёшлиғи. Камолотга тайёргарлик ва ҳоказо. Гўзаллик, навқиронлик. Юксак орзу-умидлар... Ёз эса камолот фасли. Ҳамма нарса гишкчилик сингари инсон ҳам бу даврда ўзининг яхши ишлари билан одамларга, жамиятга касби, меҳнати орқали фойда келтиради. Келажакка замин яратади. Болачақа боқади, тарбиялайди... Куз қарғая бошлаган, умр мазмунининг якуний қисми. Сўнгра қиш. Умр ағамини қарвон чарчаб, ҳолдан тойиб, сўнгги бекатга келади. У ёғига йўл йўқ... Яна баҳор келади. Янги овозлар дунё юзини кўради. Ҳаёт шу тарзда давом этаверади.

Дарвоқе, одам ўзининг қартайганини қачон сезаркан? Бунинг орзу-умидлардан воз кечиб, фақат хотиралар билан яшай бошлаганида хис қиладими? Нуқул орқага, босиб ўтилган изингга қарайверасан. Энг қизиги ўтмишингга қамбинг осойишта, афеуланмай назар ташлай олиншингга. Акс ҳолда олдинга ҳам, орқага ҳам қарамай аросатда қолиш ёмон...

Оёғига келиб суйкалган юмшук нарса Шомурод аканинг фикрини бўлди. Кўзини очиб қараса, Қоплон! Севиниб, кўзлари ёниб хурсандчилигини думини ликилятиши билан ифодалаб, кўзларини ҳидлади. Шомурод аканинг дилида шу тилсиз жониворга нисбатан бўлган меҳр қайта уйғонди. Қоплоннинг садокатидан кўзларига ёш келди. Бошини силади. Рўпарадаги ўрнидиқда ўтирган ўрта ёшли бир бемор гап қотди:

– Сизга жуда ўрганган экан. Икки-уч кундан буён шу ерда кўраман. Кеча қоровул уриб хайдаса ҳам нари кетмади.

– Ҳа, – деди Шомурод ака, – Қоплонга ўрганиб қолганман. Бунинг тарихи узок. Зерикмасангиз ит билан боғлиқ баъзи бир воқеани айтиб берсам.

– Майли, барибир бекор ўтирибмиз.

У киши келиб Шомурод аканинг ёнига чўқди. Қоплон эгаси ёнида ҳамон эркаланарди.

– Парвардигор ер юзидаги барча жониворларни яратиб, улар-

нинг умрини белгилай бошлабди, – деди Шомурод ака гапни узокдан бошлаб, – навбат эшакка келибди. Унга қирқ ёш тегибди.

– Бунча йил мен нима билан шуғуланаман? – дебди у худога.

– Инсоннинг хизматида бўласан, – дебди Оллоҳ, – оғирини енгил қиласан, юкини ташийсан.

– Унда менга қирқ ёшнинг кераги йўқ, – дебди эшак, – бировларнинг мардикорлигини қилиш учун шунча йил яшайманми?

– Бўпти, – дебди худо, – унда сенга йигирма йил умр бераман. Энди навбат итга. Унга ҳам қирқ ёш белгиланган.

– Мен нима қиламан? – дебди ит.

– Сен ҳам инсоннинг измида бўласан. Хавф-хатардан асрайсан. Кечаю кундуз мол-мулкини кўриқлайсан. У сени буни эвазига боқади.

– Менга ҳам қирқ йил кўп, – дебди ит.

Навбат инсонга келибди. Унга ҳам Оллоҳ қирқ ёш бермоқчи бўлиб шундай дебди:

– Сен жамики мавжудотнинг эгасисан. Улар сенинг хизматида бўлади.

Шунда инсон жавоб қайтарибди:

– Уша менга бу ёш камлик қилади. Узайтирмасанг бўлмайди.

Чунки орзу-умидларим энди ушала бошлаганида қирққа бориб қоламан.

Худо ўйлаб туриб, инсонга эшак ва ит олишни истаманган қолган ёшни кўшиб берибди. Бунинг маъноси шуки, инсон қирқдан олтмишгача уй-жой куриш, фарзандларни ўстириш ва уйлантириш, хуллас тирикчилик ташвишлари билан яшайди. Эшакдай тишимсиз меҳнат қилади. Олтмишдан кейин эса қариб-қартайиб бир жойда ўтириб, фарзандларнинг меҳр-муҳаббатига кўз тикиб қолади. Бу энди бир ривоятнома гап. Аслини олганда инсон ўзига берилган ёшдан оқилона фойдалана олса, хўп ажойиб бўлади. Умримизни беҳудага совурамиз. Вақт ўтгандан сўнг, эшакка, итга ўхшаб, қанча жон куйдирмайлик, фойдаси йўқ.

– Тўғри, – деди шериги жонланиб, – баъзи одамлардан шу жониворлар ҳам оқибатли. Бир йили чет элга бордим. Мамлакатни айланиб, хўп томоша қилдик. Хаммасидан эсда қоларлиси, бир шаҳарга борганимизда кичик майдонча яқинига ўрнатилган ит ҳайкалини кўрганимиз. Икки-уч метрларча балаёшга, сулпачага ўрнатилган. Ит бошини кўтариб, узокларга қараганича кимнингдир келишини кутаётганга ўхшарди. Шу ерда яшаган қариядан сўраганимда у шундай жавоб қилди: Бу Лидейнинг ити эди. Кучукваччалигида ахлатдан топиб олиб, уйда боққан. Ит унга жуда ўрганиб қолганиди. Оғаси анча йиллар бурун урушга

кетди ва дараксиз йўқолди. Лекин жонивор уни ўн етти йил кутди, шу ерда жон берди. Шу атрофда яшаётган одамлар бундан қаттиқ таъсирланиб маблағ йиғишди. Унга ҳайкал ўрнатишди. Биз бу ерда келганларга, ўтган-кетганга иннинг садоқати ҳақда гапириб берамиз.

– Анча қизиқ ҳикоя экан, – деди Шомурод ака, – бизнинг ҳам оғайнигарчилигимиз бундан кам эмас.

Шомурод ака шу куни Қоплон ва у билан боғлиқ воқеаларни яна бир бор эслади. Ҳамроҳига чарчагунча ҳикоя қилди, бундан дини равшан тортиди.

... Қоплоннинг ҳовлига келиб қолиши тарихи шундай бўлганди. Бундан беш-олти йил муқаддам, Шомурод ака ҳозир ўзлари яшаётган посёлка яқинидаги чорвачилик хўжалигида зоотехниклик қилар, ҳали пенсияга чиқмаганди. Бир куни кечкурун уй ёнидаги боғ олдида машинага жавоб бериб юбориб, пиёда қайтди. Ўшанда ҳам худди шу пайтдагидек куз эди. Боғни оралаб келаркан, ҳар ер-ҳар ерда ёқиб қўйилган хазон уюмларидан чиққан тутун ҳавони қўланса ҳидга тўлдирганидан димоғи ачишди. Шунда қаердандир оёғига келиб ўралашган жонивор уни дафъатан чўчитиб юборди. Қараса, бир кучукча. Шомурод ака йўлида давом этганида, у яна изидан келаверди. Уйга етиб қолди, ҳовли олдида невараси Бўрибой ўйнаб юрган экан. Кучукчани кўриб, севиниб кетди. Олдига югуриб борганди, у қочмади, эркаланди. Кучукчани ҳовлига киритиб, олдин яшаган итлари Олапарининг уйчасига жойлаштирди. Кўп ўтмай, невараси отаси билан шаҳарга, кўп қаватли уйга кўчиб кетишди. Кучукча эса жойида яшаётган эди. У овқатни кўп ерди. Бир йилда каттақон итга айланди. Фақат уй атрофида итларнинг айланиб юриши гашига тегарди. Бу пайтда у хўжаликда машина ўрнига от миниб яқин отарлардан хабар олишга ўрганганди. От миниб юриш ўзинга ҳам хуш ёқарди. Отда хоҳлаганча ўй сурш, табиат манзараларини кузатиш мумкин. Даштдаги сокишлик, бепоён кенглик, отнинг ажабтовур қилиқлари дилига ором берар, чўпон-чўликлар билан алламаҳалгача турунг қилиб қаттигини ичиб, кўзи гўшига тўйиб, уйга тун ярмида қайтарди. Дом отда ёлғиз юради. Итдан яхши ҳамроҳни топиб бўпти. Шу ҳаёлда ҳар куни эрталаб Қоплонни эргаштириб кетадиган бўлди. Бунинг устига итининг «хушторлари»дан ҳам қутилди.

Аммо Шомурод аканинг Қоплонни шерик қилиб олиб юриши узокка бормади. Қишнинг ўртасига борганда Қоплон учта кучукча туғди. У Қоплоннинг болаларидан биригасини асраб олиб, иккитасини чўпонларга бериб юборди. Кўзлари атрофини қора

жун коплаган, тумшуғи ингичка ва оёқлари ийғон кучукчани Сиртлон деб атади. У ҳам онасига тортиб, гавдаси ийғон, оёқлари бақувват бўрибосар ит бўлди. Кун сайин Шомурод ака қувонар, Сиртлондан уй қўриқчи чиқишига ишонарди. Лекин эгасининг ўйлаганича бўлиб чикмади. Сиртлон тушлари дайдиб кетар, уч-тўрт ўзи тенги итни ҳовлига бошлаб келиб сарқитга меҳмон қиларди. Қоплон кўпинча уларни ҳовлига йўлатмас, Сиртлон эса онасининг кўзини пана қилиб суякни тишлаб қочарди. Шу кундан эътиборан ҳовлидаги ва қўшнларнинг товуклари йўқоладиган бўлиб қолди. Шомурод ака буни Сиртлондан кўриб, бир-икки бор тутиб урмоқчи бўлганида туткич бермади.

Бир куни ярим тунда уй эгаси ҳовлида итларнинг қаттиқ ириллашларидан уйғониб кетди. У кечкурун кўй сўйган, гўшти-ни нимга-нимга қилиб суви сиққисин учун сим дорга осиб қўйганди. Югуриб чиқиб қараса, Сиртлон ва унинг шериклари аллақачон гўштни дордан тушириб олиб ғажиб ётарди. Шомурод ака кўлига илашган белкуракни олиб итларга отилди. Улар гўштни ташлаб кочиб кетишди. Шомурод ака ғазабдан ўзини босолмай, итларни анча жойга қувиб борди. Лекин тунда улар кўздан йўқолди. Шунда қаердандир Қоплон келиб оёғига суйкалди. Шомурод ака ўша аччиқ билан бор аламини ундан олди. Белкурак билан итнинг қоқ белига туширди. Бу билан чекланмай, оёғи остига олиб тепди. Ит жон аччиғида оғриқдан вангиллаб юборди. Лекин узоққа қочмади. Эгаси яна бир-икки тепгач, ҳоври босилиб, белкуракни улоқтирди ва сўкиб уйга кириб кетди. Қоплон анча пайт қалтак зарбидан вангиллаб ётди. Шомурод аканинг ғазабни босилгач, итти бекорга урганидан ачина бошлади. Охири сабри чидамай яна ҳовлига чиқди. Ит эгасини кўриб энди аразлади. Гавдасини кўтариб, оқсоқланиб, ҳовли четидаги пастак девордан сакраб ўтиб, тун қўйнига кириб кетди. У шу кетишда уч кунгача қорасини кўрсатмади. Сиртлон ҳам ҳовлига келмай қўйганди. Фақат тўртинчи кунга келганда Қоплон эрталаб оқсоқланиб юриб келди. Жунлари қонга беланган, териси тишланганди. Кўча бошида яшайдиган Азамат деган йигит гап топиб келди.

– Кеча ишдан қайтаётсам, эски кўприк остида иккита ит бир-бири билан ғажалиб ётибди. Яқинроқ бориб, ажратишга қўрқдим, ким билади, қутурган бўлиши мумкин. Аммо эътибор бериб қарасам, Қоплон билан Сиртлон. Она-бола бир-бирини ейишяпти. Тавба, одамлар ўртасида меҳр-окибат йўқолиб боряпти, бир-бирларини ҳурмат қилмай қўйди десам, жониворлар ҳам бундан ўрнак олибди шекилли. Ит бўлса ҳам она боласини таппийди. Хидидан сезади-ку! Қоплонга нима бўлган?

– Охири нима бўлди? – Шомурод ака босиқлик билан савол берди.

– Нима бўларди. Қоплон Сиртлонни охири остига босиб олиб, томоғидан тишлаб олди. Буёғига сабрим чидамади. Уларни ҳай-ҳайлаб тош оғиб ажратдим, уйга қайтдим. Бошқа нарсани билмайман.

Шомурод акага бу қаттиқ таъсир қилди. Қуприк томонга чопди. У йннг айтган жойга борганда Сиртлон кўринмасди. Ариқ ёқалаб олдинга озгина юрганди, ўтлар орасида қонга беланиб ётган гавда қорайиб кўринди. Яқинроқ бориб қараса – Сиртлон ўлиб ётарди. Ҳайҳот, Қоплон боласининг қилмишидан орияти келиб, уни қаттиқ жазога ҳукм қилганди. Демак, орийат, алам тилсиз жониворларда ҳам бор экаи-да!

Шомурод аканинг Қоплонга ихлоси орғди. Уни яхши овқатлар билан сиёлади. Аммо ит бир неча кун ундан бегонасираб овқатга қайрилиб қарамади. Бу бир томондан ўзи ўлдирган бўлса-да, оналик туйғуси билан боласи учун қайғураётган, иккинчидан эгасидан аразлаган эди. Ҳар ҳолда Шомурод ака шу фикрга келди.

Бу орада унинг дилини хира қиладиган бир неча воқеалар рўй берди. Анчадан бери касалманд ётган хотини вафот этди. У аста-секин қайғули маросимларга кўникса-да, дилини бир алам кийнардди. Шаҳарда яшайдиган ўғли Арслон дафнга ҳам, кейинги маъракаларга ҳам келмади. Фақат орадан бир ойлар ўтгач тўсатдан келиб, изидан ит қувгандек ўша кун кетмишга отланди. Шомурод ака оғирликка олиб индамади, ўзи тушунар, ўқиган, катта бир идоранинг раҳбари деб ўйлади. «Кетмайсан, онамининг маъракасини ўтказасан. Ёлғиз ўғилсан, ишхонандагилар ҳам одам, тушунишсади», деб куйинишди опалари.

– Менга оғирлигини биласизларми? – Арслон опаларининг эътирозларини рад қиларди, – партия аъзосиман. Яқинда институтимиздаги бир домламиз акасининг дафн маросимида қатнашгани учун партиядан ўчирилди. Проректоримиз онасининг қазосини эшитиб курортга қочиб кетди. Менинг ҳам художўй, эскича фикрлайди, деб ҳайдаланишимни истайсизларми? Зўрға амалга илашганимда учиб кетсам, онам тирилиб келармиди?

– Тавба, – деб ўйлади Шомурод ака, – болани бир нарча эгдан одам қиласан, боқасан, кийинтирасан, ўқитасан, уйлаштирасан. Бола-чақа, рўзғор деб ўлиб-тирилсан. Нима учун? Бир кун қариб қартайганда кўлгинингдан олади, мадад бўлади, деб ўйлайсан. Бир менинг ўғлим ноқобил бўлса нўрға эди. Пешонада бори, ёмон тарбия қилганман, деб овуниш мумкин эди. Аммо кўпчилик одамларда меҳр-оқибат, одамгарчилик қолмаётти. Кимни

кўрсанг, қаёққадир шошади. Юрак очиб дардлашадиган одам йўқ. Ўғлимнинг холи маълум. Шахардан бери келмайди. Онанинг ўлимига шундай бефарқ, отадан хабар олармиди? Қизлари эса уйли-жойли бўлиб кетган. Кундузини бир амаллаб ўтказса бўлади, аммо тушлари ҳайҳотдай ҳовли одамни ютаман, дейди. Дунёда инсон боласи учун ёлғизликдан оғир жазо йўқ экан. Қоплон ҳам ёлғиз. Хайриятки, бахтига у бор. У юракка далда бериб туради. Шомурод ака зериккан, сикилганда унинг олдига боради, дардларини айтади. Юраги енгил тортади. Ит гапларини тушунаётгандек бошини ерга қапиштириб, жим қулоқ солади. Кўзларини юмиб хаёлга ботади. Баъзан сўзларинг тўғри дегандай бошини кўтариб, кимирлатади, секин ҳуриб кўяди. Ха, ит бўлсаям одамни тушунади. Лекин ўз пушти камарингдан бўлган болани сени билмайди. Қайғу-дардларингга бегона. Наҳотки, охирзамон деганлари яқинлашиб қолган бўлса?

Шомурод ака негадир кечкурун ўзини ёмон ҳис қила бошлади. Уни ўғлимнинг бефарқлиги ва амалпарастлиги, ўзининг ёлғизлиги, одамлар орасидаги оқибатсизлигу иллатлардан азоб чекар, уларни ўйламайман, деса ҳам ёмон хаёллар бостириб келарди. Ўзининг эртанги кунда ёруғ нурлар кўзга ташланмас, бу эса уни тобора ҳаётдан бездириб, одамлардан йироқлаштиради. Юрагига оғир зарб бўлиб тушаётган ўйлардан ҳалос бўлишга ожиз эди. Ярим тунга бориб, аҳволи оғирлашди. Ҳушини йўқотиб, алахсирай бошлади. Шифокорнинг тепасида туриб укол қилишлари асло қор қилмади. Унинг иситма аралаш: «Қоплон», «Сиртлон», «Арслон» деб такрорлашига врач ва ҳамширалар хайрон бўлишарди...

Унинг дафн маросимига кўп одам тўплашди. Лекин ёлғиз ўғли кўринмасди. Тобутни кўтариб, сўнати манзил сари элгашганлар оқимига озгин, суяклари саналиб ётган ит эргашиб келаётганини кўпчилик пайқамасди.

ОҚИБАТ

Искандар Зулқарнайн ер юзини қўлга киритгач, сувостини ҳам бўйсундириш пайига тушади. Сув ўтмайдиган асбоб ясаптириб, узоқ йиллар зиндонда ётган икки маҳбусни сувости подшоҳининг ҳузурига туширади. Элчилар сувости подшоҳига Искандарнинг шартини етказдилар. Сувости подшоҳи чуқур ўйга толиб, элчиларга бир коса тутқазди-да, дейди: «Маъли, биз бўйсунамиз, фақат бир шартимиз бор. Искандар шу косани олтинга

тўлғазиб берсин». Элчилар косани Исқандарга келтириб, сувости подшосининг шартини айтишади. Исқандар қаҳ-қаҳ оғиб кулади-да, хазиначига бир ховуч олтин келтиришни буюради. Лекин, коса тўлиш ўрнига ҳеч нарса солилмагандай бўлиб турарди. Яна зар келтириб солишади. Шу аҳвол. Хуллас, Исқандарнинг бугун хазинаси ҳам косани тўлдиролмайди. Кейин шох косанинг сирини билмоқ учун элчиларни қайтадан сувостига туширади. Сувости подшоси уларга: «Исқандарга айттинглар, шу косага бир ховуч тупроқ солиб кўрсин-чи», дейди. Во ажаб, бугун бошли шох хазинаси тўлғизолмаган косани бир ховуч тупроқ тўлдирди-кўяди. Исқандар бу сипоатдан лоя бўлиб қолади. Саройдаги доиншманд вазирлардан бири шундай дейди: Сувости подшоси жуда ақлли одам экан. Исқандар бугун ер юзини олибди, пахот бу унга камлик қилса. Бу коса унинг бойликка тўлмайдиغان кўзидир. Уни фақат тупроқ тўлдирди олади...

Исқандар пешонасига бир урибди ва шундай васият қилибди:

– Мен ўлсам икки қўлимни тобугдан чиқариб қўйинглар. Ер юзини босиб олган бўлсам ҳам, у дунёга икки қўлим бўли кетаётганини одамлар кўрсин.

Боя бошлиғи айтиб берган ривоят Ўқтамжоннинг хаёлидан нари кетмасди. Негадир бу ривоят дилида маҳкам ўрналиб қолди. Назарида бошлиғи нимагадир шама қилаётгандай туюларди. Хагто кейинги пайтлар юрагида тугиб юрган гапларни унга очиб ташламоқчи бўлди. Лекин, журъати етмади. Хаёли хогинига кўчди. Хамма хотишлар Салимага ўхшаганмикин ёки фақат у шунақами? Латга-пугтага, зару бойликка бунча ўч бўлмаса бу хотин зоти? Онасининг қашоқ қўлларини кўз ўнгидега тавдаланди. Ха, раҳматли қаноатли аёл эди. Эринининг борини бор айлаб юрарди. У йўқ, бу йўқ деб ҳуда-беҳудага полмасди. Салиманнинг бир тукиям қайнопасига ўхшамайди.

Уйланганига саккиз йилдан ошди. Дуруст дам олганини ҳам эслолмайди. Тун қоронғисидан кечгача рўзгорнинг кам-кўсти деб елиб-югуради. Хотиним бировдан кам қиймасин, қизалоғим қўғир-чокдек бўлиб юрсин деб жонни ҳилак. Хайдовчилар орасида ундан ошириб маош оладигани йўқ. Аввалига ҳамма унга хавас қиларди. Энди очикдан-очик ачинишади. «Бир жонингга шунча ташвиш зарурми?» – дейишади. Ахир ҳар нарсанинг чегараси бор-ку. Командировкага кўн келгани ва узок рейсга қатнагани учун автокорхона раҳбарлари машинани уйда сақлашга руҳсат беришган. Бу ҳаммадан Салимага маъқул тушди. Ҳар гал эри рейсдан қайтгунча бирорга олибсотар билан гаплашиб кўяди. Ўқтам чойини чала ичар-ичмас яна йўлга отланади. Олибсотарнинг юкнини бозорга

олиб боради. Кўпинча, келалари йўлда қолиб кетади. Қани энди бормаи кўрсин-чи, Салима томоша кўрсатади... Ўктам табиатан юмшоқ бўлгани учунми, жанжалга тоби йўқ. Унча-бунча аччиқ-тизлик гапларга «сеники маъқул» деб индамай қўя қоларди. Дўстларининг оиласидаги тотувликка, ўзаро иззат-хурматга ҳавас қиларди. Бошқаларнинг аёллари хизматдан толиқиб қайтган эрини қанақадир олибсотар ёки баққоллар билан эмас, балки очик чехра билан кутиб олади. Хордигини чиқариш, кўнглини ёзиш учун жони ҳалак. Буларни эслаганда Ўктамнинг кўзларига дунё қоронғи кўри-ниб, ҳаммасига қўл силтагиси келади. Лекин кизини, олди-орқасини ўйлайди-да, фикридан қайтади. Ўзи ота меҳрига зор ўстанидан кизининг тирик етим бўлиб қолишини истамайди. Хотинидан шунчалик безибдики, уйига фақат кизини деб келаётганини англаб, юраги ғашланади. Сафарда юрганида ҳам фақат кизининг қилқилари, гап-сўзларини кўмсайди. Ишдан баъзан ярим кечаси қайтганда ҳам уч яшар қизчаси ухлаб қолган бўлса-да, салгина шарпага уйғониб «Дадажон» деб бўйнига осилади. Шунда Ўктамнинг бутун чарчоқлари ёзиниб кетгандек бўлади.

Ўша куни негадир уйга оёғи тортмади. Машинасини ариқ ёқасига олиб бориб, шошиямай ювди. Кейин машина атрофида юрган болаларни «сайр» қилдирди. Уйга шом қоронғисидан кириб борди. Салима дарвоза олдида кутиб турган экан. Ширин муомаласидан ёғлироқ юмуш ҳозирлаб турганга ўхшайди. Ўктамнинг эписаси хотди. Чойни чала-чулпа ичди-ю, хонтахта ёнбошидаги кўрпачага чўзилди. Шундагина қаттиқ чарчаганини сизди. Бутун аъзон бадани қакшади. Кўзи эндигина илинган экан, хотинининг овозидан уйғониб кетди.

– Туринг дадаси. Ҳали болалар ухлайдиган вақт бўлгани йўқ. Машинани ҳозирлаш. Нариги маҳалладаги Эргаш баққол эргалабдан бери уч марта келиб кетди. Юки бор экан. Шаҳарчага элтиб беринг.

Ўктамнинг кўзига шу тобда хотини янаям хунук кўринди. «Тавба, одам ҳам шунақа бўладими?! Мол-дунёга бунчалик хирс қўймасанг! Қизлигида бунақа эмасди шекилли. Ёки сезмадимми-кан?!»

Салиманинг ўйлари бошқача эди. Тезроқ ишнинг битишини, пулнинг тезроқ келишини хаёл қилди. Шунинг учун бўш келмади.

– Баҳосидан кўрқманг, келишиб қўйганмиз, юз сўм беради. Бизлар ҳам одамлардай яшайлик. Кейин роҳатини кўрасиз. Бўлинг энди.

– Бас қил-эй! Ҳеч қаякка бормаيمان. Жонимга тегиб кетди ҳаммаси.

– Нима, нима? Нега бормайсиз? Ҳазиллашяпсизми? Вой, одам-ни кўрkitиб юбордингиз-ку!

– Бас қил, дедим. Мен бугун ҳеч қаяққа бормайман.

Хотинининг юзидан олдинги табассуми йўқолди. Кўзлари ху-нуқлашди. Юзи қаҳрли тус олиб, захрини тўқди.

– Тирикчилик курсин. Эл қатори яшаймиз деб, ўзимни тўрт томонга ураман, кошкийди ҳамма нарса магазиндан топилса.

Ўқтам тескари ўгирилиб олганча жим ётаверди.

– Сизнинг қорамойингизни ювиб, умрим ўтляпти. Шу рўзгор деб қўлим косов, сочим супурги.

Хотинининг узоқ вақт жағи тинмади. Оқибат шу бўлдики, машинани ўт олдириб яна йўлга чиқди. Эргали баққолнинг юқла-рини бозорга тушириб, шаҳардан қайтаётганда тун ярмидан оққан эди. Йўлда келаркан, кўзлари дам-бадам юмилиб кетарди. Озрок мизғиб олай деса, эрталаб ишга вақтида етиб боролмайди. Кеча-гина охири оғохлантиришни олган эди. Назарида унинг шуури қарахглашиб қолганга ўхшайди. Бора-бора машина моторининг овозини қулоқлари эшитмай қўйди. Ҳозир у ерда эмас, гўё бўшлиқда, чексиз фазода учиб юргандай эди...

Пачақланиб кетган машинадан уни аранг судраб чиқариб оли-шаётганда кўкрак чўнтагидан ҳайдовчилик гувоҳномаси ерга туш-ди. Унинг орасидаги бир қанча қоғозлар билан қонга беланган иккита эллик сўмлик пул ерга тушди-ю, шаббода уни ҳазонлар орасига кўмиб юборди.

МУНДАРИЖА

	Қисса	
Сени қумсайман		4
	Хикоялар	
Чорраҳа		73
Вафодор		78
Икки ўрим соч		81
Жазо		83
Қасам		85
Узун куллар		91
Олдинда нур йўк		99
Муҳаббат ва шафрат қўшиғи		104
Райҳон ҳиди		108
Қоракўз		114
Ҳалқа		117
Оқибат		124

Адабий-бидний нашр

ЖУМАҚУЛ ҚУРБОНОВ

ЧОРРАҲА

(қисса ва хикоялар)

Тошкент «Маънавият» 2003

Муҳаррир *А. Жўраев*

Рассом *М. Аглимов*

Техн. муҳаррир *Т. Золотилова*

Мусаххих *Ҳ. Зокирова*

Теришга 18.03.2003 йда берилди. Босишга 15.05.2003 йда рухсат этилди. Бичими 84x108 $\frac{1}{16}$ Таймс гарнитураси. Офсет босма усулида босилди. Шартли б.т. 6,72. Шарҳли хр.-отг. 7,14. Нашр т. 6,63. 2000 нусха. Буюртма № К-9827. Нархи шартнома асосида.

«Маънавият» нашриёти. Тошкент. Буюк Турон, 41-уй. Шартнома 29–03.

Ўзбекистон Республикаси Матбуот ва ахборот агентлигининг Тошкент матбаа комбинатида чоп этилди. 700129. Тошкент, Навоий кўчаси, 30-уй. 2003.